

UVODNIK

Ko smo avtorji sredi decembra 2011 zaključevali članke o sovražnem govoru in novinarstvu, smo spremljali vročo javno razpravo o *zadevi trenirke*, ki je polnila vsebino slovenskih medijev. Pismo Tomaža Majerja na spletni strani SDS-a, ki zmago Jankovićeve liste na volitvah pripisuje mobilizaciji t. i. »novih državljanov«, oblečenih v trenirke, ki so »govorili s tujim naglasom« in imeli »na roki s kemičnim svinčnikom napisano številko, kako morajo glasovati«, je sprožilo veliko protestov. Posamezniki in institucije so opozarjali, da nacionalistični diskurz v Majerjevem besedilu deli državljane Slovenije na Slovence in Neslovence, pri čemer slednje označuje kot drugorazredne državljane in jih stigmatizira ter širi nestrpnost. Da bi dobili odgovor na vprašanje, ali to pismo vključuje prvine sovražnega govora, so novinarji vplivnih slovenskih medijev hitro navajali izjave pravnikov. Tako so pravni opredelitvi sovražnega govora dodelili položaj edino možne in pravilne opredelitve, kot da družboslovna opredelitev ne obstaja. V razpravah so nekateri pripadniki in simpatizerji SDS-a opozarjali, da ima protestirajoča civilna družba dvojna merila, po katerih zanemarja sovražni govor, uperjen proti verujočim, saj je Mladinino sliko Marije s podgano interpretirala kot umetnost, in ne kot sovražni govor (pri čemer niso upoštevali, da je podgano Mariji v naročje položila skupina Strelnikoff, in ne Mladina). Zagrešili so ključno napako selektivne obravnave žrtev, kar pa govorcev ne odvezuje od njihove lastne odgovornosti, da branijo žrtve, s katerimi se ne zmorejo identificirati. V tej razpravi se je ponovno razkrila sprevržena logika nestrpnih: ob opozorilih na rabo sovražnega govora so sebe prikazali kot žrtve, češ da so diskriminirani zaradi svojega »drugačnega mnjenja«, in pri tem zabrisali izvirni greh, da njihova »drugačna mnjenja« izražajo nespoštovanje temeljnih človekovih pravic.

Zadeva trenirke na slovenskem družbenem prizorišču odpira vprašanje, ali je objava Majerjevega pisma kaznivo dejanje sovražnega govora, sovražni govor kot nedopustna kršitev etike javne besede, nedolžno izražanje političnih stališč ali celo umetniško delo. V medijskih razpravah je bilo povsem zanemarjeno ali zgolj obrobno obravnavano družboslovno razumevanje sovražnega govora, ki opozarja, da živimo v času, ko takšni diskurzi hitro izzovejo identifikacijo in razburkajo čustva. Ni daleč organizirani lov na Rome na Madžarskem (med januarjem 2008 in avgustom 2009), nedavni poboj dveh Senegalcev v Firencah in napad na Rome v Torinu, v Evropi pa smo v zadnjem času priča hkratnemu povečevanju nestrpnosti do tujcev in preveč zadolženih Grkov ter drugih Sredozemcev. Si je tako težko predstavljati, da smo lahko tudi Slovenci kmalu v položaju skupine, za katero bodo pripadniki drugih etničnih skupin trdili, da živimo na njihov račun?

V razpravah je bila zanemarjena tudi možnost, da ima lahko medijsko polemiziranje vlogo preusmerjanja pozornosti od ključnega konflikta sodobne družbe, tj. konflikta med delom in kapitalom, saj Slovenci lažje vzamemo v bran etnično, religiozno in kulturno identiteto kot pa razredno. Ali drugače povedano, lažje branimo pravico muslimanov do veroizpovedi kot pa pravico istih oseb v vlogi gradbenih delavcev in čistilk do izplačila dostojne plače.

Članki v tej številki Teorije in prakse se odzivajo tudi na izjave predstavnikov različnih novinarskih organizacij v Sloveniji, Evropi in drugem mednarodnem okolju, ki opozarjajo na povečano rabo sovražnega govora v tradicionalnih oblikah novinarstva, še posebej pa v spletnem, in zahtevajo strožje ukrepe omejevanja sovražnega govora. Tej skupini nasprotujejo tisti, ki trdijo, da bo s strožjo regulacijo novinarskega sporočanja omejena svoboda govora. Ker pogled obeh skupin ne temelji na empiričnih podatkih, smo skušali avtorice in avtorji člankov odgovoriti na vprašanje, kakšen je sovražni govor v slovenskem novinarstvu ter kako ga interpretirajo novinarji/uredniki in prejemniki. Glavni namen tega tematskega sklopa je pokazati, kako slovensko novinarstvo uporablja sovražni govor, kakšen je odnos novinarjev/urednikov in članov občinstva do sovražnega govora ter kakšni so problemi njegove regulacije.

Problem novinarske opredelitve sovražnega govora obravnava članek *Karmen Erjavec*, ki odgovarja na vprašanje, kako slovenski novinarji opredeljujejo in razumejo sovražni govor ter ga razlikujejo od napadalnega govora. Intervjuji z novinarji osrednjih slovenskih medijev so s kvantitativno (analiza besedil) in kvalitativno analizo (kritična diskurzivna analiza) pokazali, da več kot tretjina intervjuvancev ne zna opredeliti sovražnega govora, preostali dve tretjini pa razlikujeta med pojmom sovražni in napadni govor.

Marko Milosavljević razgrinja problem ustreznega poznavanja regulacijskega in samoregulacijskega okvira sovražnega govora v slovenskih medijih, in sicer na primeru urednikov spletnih medijev kot odbiralcev. Rezultati njegove raziskave kažejo, da določeni uredniki ne ločujejo med sovražnim govorom in razžalitvami, ali denimo kletvicami, kar kaže na slabo poznavanje pravnega okvira, pa tudi samega pojma sovražni govor.

Melita Poler Kovačič in *Igor Vobič* predstavljata raziskavo poročanja slovenskih novinarjev o sovražnem govoru med prvo obravnavo Predloga Družinskega zakonika in njihovih etičnih problemih. (Med)besedilna analiza poročanja o sovražnem govoru je pokazala, da novinarji o sovražnem govoru poslancev niso poročali ali pa so v poročila vključili le nekatere manj skrajne izjave. Izogibali so se vrednotenju, sovražni govor so obsodili predvsem z besedami drugih virov. Intervjuji z avtorji analiziranih poročil so pokazali, da se bojijo učinkov razširjanja sovražnega govora s

svojimi prispevki, imajo težave pri njegovem prepoznavanju in odločanju, kateri izrazi so sploh sprejemljivi za objavo, poleg tega v poročilih ne želijo komentirati.

Gaja Červ in *Monika Kalin Golob* temo sovražnega govora ob obravnavi družinskega zakonika proučujeta pri novinarkah in novinarjih, ki so pisali o nestrpnih izjavah njegovih nasprotnikov, da bi ugotovili, ali je polemična tema pri novinarjih spodbudila sovražni odziv do nestrpnih. Študija primera je pokazala, da novinarke in novinarji sicer niso uporabili sovražnega govora, a so bili na nekaterih mestih, ko so se zoperstavljali sovražnemu govoru nasprotne strani, žaljivi. Primarno je članek poskus postavitve modela jezikovnih sredstev vrednotenja, ki v določenih okoliščinah lahko vodijo v sovražni govor. Teoretski razmislek in postavitev modela sta znova potrdila, da je jezikoslovno raziskovanje diskurzivnih družbenih praks le prva, a nujna prvina v njihovi analizi, presoji in tipologiziranju.

Vasja Vehovar, *Andrej Motl*, *Lija Mihelič* in *Boštjan Berčič* ločujejo kaznivi sovražni govor od drugih oblik spornega komuniciranja, predvsem od neprimerne izražanja (npr. kletvic) in nesprejemljivega govora, ki je lahko predmet civilnih tožb (npr. grožnje, razžalitve). V članku predstavljajo raziskavo o razumevanju sovražnega govora med slovenskimi uporabniki interneta. Rezultati kažejo, da sporno komuniciranje uporabnike zelo moti, hkrati pa sovražni govor razumejo izjemno ohlapno. Na eni strani ga večinoma ne prepoznajo, na drugi pa vanj vključujejo oblike spornega komuniciranja, ki jih kot kaznivi sovražni govor ni mogoče preganjati.

Karmen Erjavec in *Melita Poler Kovačič* analizirata osebnostne značilnosti piscev sovražnega govora v komentarjih pod spletnimi novinarskimi prispevki. S poglobljenimi intervjuji poskušata prepoznati njihove vrednote in prepričanja ter vrsto osebnosti. V prvo skupino spadajo »vojaki«, ki so organizirani, v drugo pa »verniki«, »igralci« in »nadzorniki«, ki delujejo na lastno pobudo. Glavni motiv vojakov in vernikov je izpolnjevanje poslanstva, zanje je značilna avtoritarna osebnost. Igralce motivirata vznemirjenje in zabava, nadzornike pa pritegovanje pozornosti k družbenim neenakostim; za ti dve podskupini je značilna libertarna osebnost.

Ker na Katedri za novinarstvo vključujemo študentke in študente v razprave o aktualnih temah ter v potekajoče raziskave, smo kot raziskovalno temo podiplomskim študentom Novinarskih študij razpisali tudi obravnavo sovražnega govora. *Raphael Campos Ferreira*, *Petra Košič*, *Noemi Maurič* in *Nina Mihalič* so pod mentorstvom prof. dr. Monike Kalin Golob od oktobra zbirali in proučevali literaturo o sovražnem govoru. Študija primera je bila sprva namenjena analizi volilnih soočenj, a je objava pisma Tomaža Majerja prišla ravno v času, ko so študentje zbirali gradivo za aplikacijo postavljenih kriterijev – aktualna tema je sprožila odločitev študentov, da bodo študijo primera namenili temu pismu. Zato ob koncu tematskega sklopa objavljamo

njihov prispevek in analizo aktualnega zapisa. Bodoči novinarji in novinarke so z raziskovalnim delom izostrili lastne kriterije za obravnavo spornih diskurzivnih praks, nam pomagali kritično ovrednotiti tovrstne zapise v slovenski »politični publicistiki« in pogumno pokazali ogledalo slovenski netrpnosti.

V družbi, ki s sovražnim govorom pridobiva politične točke, ni lahko živeti; v družbi, ki ne sliši drugačnega mnenja, ni demokracije in enakosti. Ta tematski sklop želi prispevati, da bi živeli bolj demokratično in kultivirano.

Karmen Erjavec in Monika Kalin Golob
gostujoči urednici

NOVINARSKO OPREDELJEVANJE IN RAZUMEVANJE SOVRAŽNEGA GOVORA**

Povzetek. Ker v obstoječi mednarodni dostopni literaturi ne obstaja študija, ki bi razkrila, kako novinarji opredeljujejo in razumejo sovražni govor ter ga razlikujejo od napadalnega govora, skuša ta raziskava vsaj delno zapolniti raziskovalno vrzel. Intervjuji z novinarji osrednjih slovenskih medijev so s kvantitativno (analiza besedil) in kvalitativno analizo (kritična diskurzivna analiza) pokazali, da več kot tretjina intervjuvancev ne zna opredeliti sovražnega govora, preostali dve tretjini pa razlikujeta med konceptoma sovražnega in napadalnega govora. Raziskava je tudi pokazala, da imajo intervjuvanci skrajno negativno stališče do sovražnega govora ter ga prevladujoče povezujejo s sovražnostjo in nasilnostjo.

Ključni pojmi: novinarstvo, sovražni govor, napadalni govor, svoboda govora, kritična diskurzivna analiza, analiza vsebine

Uvod

Številni avtorji (npr. Kuzmanić, 1999; Leskošek, 2005, 2006; Dragoš, 2006; 2007; Vezjak, 2006) opozarjajo na pogostost in samoumevnost rabe sovražnega govora v Sloveniji. Drugi spet – npr. pravnik Andraž Teršek v intervjuju za Večer (Stepišnik, 2006: 48) – trdijo, da je glavni problem rabe sovražnega govora v Sloveniji neznanje, ki se kaže v zamenjevanju sovražnega govora z napadalnim govorom. Po van Dijk (1991; 2000) so v današnji medijsko zasičeni družbi za rabo sovražnega govora v družbi poleg politikov odgovorni predvsem novinarji, saj so njihovi prispevki temeljni vir posameznikovega znanja, stališč in ideologij o družbi. Zato se nam porajajo vprašanja o novinarskem poznavanju in razumevanju sovražnega govora: ali novinarji vedo, kaj je sovražni govor, kako ga razumejo in razlikujejo od napadalnega govora.

* Dr. Karmen Erjavec, redna profesorica na Fakulteti za družbene vede, Univerza v Ljubljani.

** Izvirni znanstveni članek.

Čeprav je sovražni govor eno najmočnejših sredstev diskriminacije, je področje sovražnega govora zelo slabo raziskano (Leskošek, 2005: 25). Še posebej pomanjkljivo je raziskano novinarsko razumevanje sovražnega govora, saj na področju novinarske rabe sovražnega govora prevladujejo le analize novinarskih prispevkov (npr. Thompson, 1995; Kuzmanić, 1999; Erjavec in dr., 2000; Skopljanac Brunner in dr., 2000; Zavratnik Zimic, 2003; Markovčič, 2004). Ker v obstoječi mednarodni dostopni literaturi ni študije, ki bi razkrila, kako novinarji opredeljujejo sovražni govor, skuša ta raziskava vsaj delno zapolniti raziskovalno vrzel. Za ta namen bomo intervjuvali novinarje osrednjih slovenskih medijev (Delo, Dnevnik, Večer, Žurnal24, RTV Slovenija, POP TV). Da bi dobili posplošene, obenem pa poglobljene rezultate, bomo novinarske opredelitve sovražnega govora analizirali s kvantitativno (analiza vsebine) in kvalitativno metodo (kritična diskurzivna analiza).

V prvem poglavju predstavljamo teoretsko ogrodje, iz katerega bomo izpeljali raziskovalno vprašanje. Po opisu metod in podatkov bomo predstavili rezultate kvantitativne in kvalitativne analize, ki jih bomo v zadnjem poglavju povezano interpretirali in oblikovali novinarsko opredelitev sovražnega govora ter razlike v razumevanju sovražnega in napadalnega govora.

Teoretično ogrodje

Razprava o sovražnem govoru je neposredno povezana z razpravo o svobodi govora in demokracije. Da bi preprečili vmešavanje države v proces opredeljevanja meril sprejemljivosti javnega govora, so predstavniki liberalnega in proceduralnega razumevanja demokracije oblikovali skoraj absolutni pogled na svobodo govora (Dworkin, 1994). Eden od glavnih predstavnikov tega pristopa John Stuart Mill (1859/1985) pa ni branil svobode govora le pred cenzuro države, ampak je argument o absolutni svobodi govora uporabil tudi z namenom obrambe pred stigmatizacijo posameznikov, ki v določeni razpravi izražajo nasprotno stališče od prevladujočega. Absolutno razumevanje svobode govora je najbolj jasno izraženo v prvem amandmaju ameriške ustave: »Kongres ne sme oblikovati nobenega zakona /.../, ki bi omejil svobodo govora ali tiska.« Tradicija individualizma in libertarizma temelji na prepričanju, da je svoboda govora »sveta«, a pri tem zanemarja morebitne posledice rabe sovražnega govora (Butler, 1997), saj temelji na rigidni dihotomiji med trgom idej na eni strani in družbenimi dejanji na drugi strani, ker predpostavlja, da med idejami in dejanji ni povezave.

Libertarni model svobode govora je v ZDA prevladoval do osemdesetih let prejšnjega stoletja, ko so na univerzah in drugih javnih institucijah postali bolj pozorni na rabo sovražnega govora v njihovem okolju. Nekatere javne institucije so se odzvale na povečano rabo sovražnega govora s prepovedjo rabe, kar je v strokovni javnosti sprožilo burne odzive (Dworkin, 1994). Kot

opozicija libertarnemu pogledu se je oblikovala kritična rasna teorija. Njena ključna predstavnica Mari Matsuda je v kritiki prvega amandmaja ameriške ustave zapisala: »Prvi amandma dovoljuje, da ljudje svobodno razmišljajo in govorijo vse, kar želijo, celo nezamisljivo. Zagovarjajo lahko konec demokracije, zaščiteno je tudi izražanje idej o rasni inferiornosti ali sovraštvu do drugih ras« (1993: 31–31).

Argument za bolj premišljeno razumevanje svobode govora in sovražnega govora ponuja tudi »Popperjev paradoks strpnosti«. Po Poppru (1965: 265) odprta in strpna družba ne more preživeti, če je strpnost neomejena: »Če razširimo neomejeno strpnost tudi na tiste, ki so nestrpni, in če nismo pripravljeni braniti strpne družbe pred napadi nestrpnosti, bodo strpneži uničeni in z njimi tudi strpnost.« C. Mouffe (2005: 120), ki sicer izhaja iz druge politološke paradigme, je Popperjevo idejo še okrepila: »Demokracija ne more ščititi tistih, ki ne spoštujejo njenih temeljnih institucij kot legitimnih nasprotnikov.«

V nasprotju z individualiziranim in formaliziranim razumevanjem demokracije in svobode govora so številne demokratične države, ki temeljijo na tradiciji družbene odgovornosti, v ospredje postavile razumevanje demokracije kot procesa. Demokracija torej ni le metoda odločanja in volitev, ampak je del prakse vsakdanjega življenja in je povezana z vrednotami, kot so enakost, svoboda govora in družbena odgovornost. Takšen pogled na demokracijo je spodbudil razvoj razumevanja svobode govora v relativnem smislu (Lichtenberg, 1990). Večina evropskih držav ter npr. Kanada, Brazilija, Avstralija in Nova Zelandija so na podlagi takšnega razumevanja sprejele strožjo zakonodajo omejevanja sovražnega govora, ki temelji različnih zgodovinskih izkušnjah, na primer, v Franciji in Nemčiji na antisemitizmu, v Indoneziji in Indiji na kritiki dominantnih religioznih skupin ipd.

Matsuda (1993: 17), ki analizira sovražni govor iz rasne perspektive, v sovražni govor vključuje naslednje značilnosti: 1) sporočilo vključuje rasno inferiornost, 2) sporočilo je namenjeno zgodovinsko zatiranim skupinam, 3) sporočilo vključuje preganjan, sovražen in ponižujoč pomen. Številni sodobni kritiki kritične rasne teorije (npr. Greenawalt, 1995; Zingo, 1998) poudarjajo, da sovražni govor ne vključuje le rasne sovražnosti, ampak je mehanizem podrejanja, ki ustvarja vzdušje strahu, zastraševanja, nadlegovanja in diskriminacije proti katerikoli skupini, ki je javno razpoznavna po barvi, religiji, etničnem izvoru, spolni usmeritvi in drugih značilnostih. Sovražni govor lahko torej razumemo kot posplošujočo obliko izražanja, ki ne meri na točno določeno osebo, in je v celoti ali delno motivirana na osnovi rasnih, etničnih, religioznih, spolnih, političnih in drugih predsodkov, ki temeljijo na osebnih okoliščinah, kar pomeni, da je diskriminatoren (Završnik, 2006). Pojavlja se lahko v različnih oblikah, kot ustno izrečena ali pisana beseda. Sovražni govor je torej namenski govor, uporabljen, da bi razvnel čustva, očrnil izločeno

družbeno skupino, zadal trajno in nepopravljivo škodo nasprotniku (Whillock, 1995: 36). Pri pripisovanju odgovornosti za sovražne besede se običajno izhaja iz implicitne predpostavke, da so sovražne besede oblika nasilja. Sovražni govor lahko povzroča škodo posameznikom, skupinam in celotni družbi (Nemes, 2002). Pri posamezniku se posledice kažejo v žalosti, bolečini, stiski, izgubi samozavesti, strahu, sramu, ponižanju, izolaciji in prizadetemu dostojanstvu, pri skupini pa v njeni družbeni neenakopravnosti, ko se predstavnike skupine utiša in nimajo občutka, da lahko svobodno participirajo v skupnosti (ibid.). Da je sovražni govor povzročil posledice, v prvi vrsti odloči sama žrtev. Toda, čeprav žrtev sovražnega govora poroča o svojih negativnih čustvenih posledicah, se incident sovražnega govora vedno ocenjuje na podlagi konteksta, v katerem se je zgodil. Pogosto žrtev opredeli sovražni govor kot manj škodljiv, če je izrečen v zasebnosti in ne v javnosti (Cowan in Hodge, 1996), če se žrtev ne odzove (Cowan in Mattrick, 2002) in če se storilec opraviči (McClelland in Hunter, 1992).

Čeprav problema opredelitve sovražnega govora ne more rešiti zakonodaja – omejevanje kompleksnih vprašanj o ne/sovraštvu zgolj na pravno vprašanje je adiaforno in pravni red je vzpostavljen konsenzualno od zunaj kot rezultat različnih interesov (Dragoš, 2006: 26) –, je v razpravi o sovražnem govoru treba poznati tudi (slovenski) zakonodajni okvir. V kazensko-pravnem pogledu je treba ločevati izraze sovraštva in nestrpnosti, usmerjene proti skupinam, ki se razlikujejo od drugih na podlagi rase, nacionalne pripadnosti, vere ali spolne usmerjenosti, od izrazov, usmerjenih proti konkretnim posameznikom. Oboje je kaznivo, vendar je prvo ocenjeno kot družbeno bolj nevarno, zato se preganja po uradni dolžnosti, za dejanja proti posameznikom pa morajo kazenske postopke začeti sami (Rovšek, 2011). Kazenski zakonik (2008) v 297. členu določa kazensko odgovornost za tiste, ki javno spodbujajo sovraštvo, nasilje ali nestrpnost. Kaznuje se, kdor javno spodbuja ali razpihuje narodnostno, rasno, versko ali drugo sovraštvo, razdor ali nestrpnost. Podlage za pregon je razširil tudi na javno spodbujanje k neenakopravnosti zaradi telesnih ali duševnih pomanjkljivosti ali spolne usmerjenosti. Po Kazenskem zakoniku se kaznuje tudi, kdor javno širi ideje o večvrednosti ene rase nad drugo ali daje kakršnokoli pomoč pri rasistični dejavnosti ali zanika, zmanjšuje pomen, odobrava, omalovažuje, smeši ali zagovarja genocid, holokavst, agresijo ali druga kazniva dejanja zoper človečnost. Kadar so izrazi nestrpnosti in sovraštva usmerjeni proti določenemu posamezniku, gre za kaznivo dejanje zoper čast in dobro ime, pregon pa se začne z zasebno tožbo (ibid.). Kazenski zakonik ta kazniva dejanja opredeljuje v osemnajstem poglavju, in sicer kot kazniva dejanja razžalitve, obrekovanja, žaljive obdolžitve, opravljanja in očitanja kaznivega dejanja z namenom zaničevanja.

Kadar gre za uredniško oblikovane vsebine v skladu z Zakonom o medijih (2006), ima posameznik pravico do popravka. Zakon v 8. členu

prepoveduje spodbujati k narodni, rasni, verski, spolni ali drugi neenakopravnosti ter k nasilju in vojni ter izzivati narodnostno, rasno, versko, spolno ali drugo sovraštvo in nestrpnost z razširjanjem programskih vsebin. Kršitve prepovedi so sankcionirane kot prekršek, če so storjene z oglaševanjem v medijih.

Ker je definicija sovražnega govora, ki bi v celoti obsegala vse oblike in hkrati zaradi dovolj velike konkretnosti onemogočala zlorabe, nemogoča, Završnik (2006: 85) trdi, da je le minuciozna izdelava pravnih meril sodne prakse pri definiranju sovražnega govora lahko zagotovilo svobode in hkrati omejitev nasilja.

Po Salecovi (1997) regulacija sovražnega govora vedno vključuje sistem etičnega življenja, ki je kulturno določen. Ne obstaja univerzalna regulacija sovražnega govora, saj zakonodajni okvir vedno upošteva odziv določene družbe na nasilje. Zato tudi ni jasnega in enostavnega odgovor na vprašanje, kako regulirati sovražni govor. Ker je jezik lahko istočasno nadzorovan in nenadzorovan, nadzora nad njim ne moremo vnaprej načrtovati. Vendar pa podporniki in nasprotniki regulacije tega ne upoštevajo in trdijo, da obstaja samo dilema, ali ste za regulacijo sovražnega govora ali proti njej. Dilema sovražnega govora je le ena od antinomij sodobne družbe, ki ne ponuja kulturno in časovno nespremenljivega odgovora.

Jasne meje med sovražnim in napadalnim govorom ni. Lawrence (1993: 74) je poskušal govor natančno opredeliti in zapisal, da je napadalni govor »nespodoben, nevljuden ali osebno žaljiv«, medtem ko sovražni govor »žali na podlagi številnih kulturno pogojenih predsodkov o skupinski inferiornosti«. Medtem ko ima napadalni govor le negativen konotativni pomen, gre sovražni govor korak naprej ter napada bistvo posameznikovega prepričanja in identitete.

Napadalni govor se pogosto pojavlja v obliki kletvic, ki šokirajo tiste, ki ga slišijo ali preberejo (Anderson in Trudgill, 1990). V zahodni družbi srednjega in višjega razreda je njegova raba tabu (De Klerk, 1991; 1992). Vse kulture imajo določene besede, ki so domnevno prepovedane in običajno povezane s »telesnimi funkcijami ali vidiki kulture, ki je sveta« (De Klerk, 1992: 277).

Opredelitev napadalnega govora je vedno kontekstualno in spolno določena. Raziskave o rabi napadalnega govora kažejo, da so ženske na splošno bolj občutljive na rabo napadalnega govora kot moški (Baird in dr., 1995). Zapisan napadalni jezik je običajno označen kot bolj nasilen od govorjenega (Mulac, 1976).

Vse prej navedene raziskave opozarjajo, da je zaradi kulturne in kontekstualne umeščenosti napadalni govor prav tako težko opredeliti kot sovražni govor. Ker sovražni govor pušča čustvene posledice, je treba med njima razlikovati. Vzpostavitev razlikovanja je pomembna tudi zaradi

pravnih in družbenih posledic. Še posebej pomembno je, da razlikovanje vzpostavijo novinarji, ki ustvarjajo enega od najvplivnejših javnih diskurzov. Ta je po van Dijk (2000: 37) še posebej vpliven takrat, ko občinstvo nima alternativnih virov informacij, ko v družbi vlada soglasno sprejeto negativno stališče do marginalnih skupin ter ko so te skupine in njihovi zagovorniki prešibki, da bi v javnosti predstavili svoje mnenje. Z analizo novinarskega razumevanja sovražnega govora in njegovega razmejevanja od napadalnega govora lahko dobimo boljši vpogled v problematiko novinarske (re)produkcije sovražnega govora. Da bi razumeli konceptualizacijo sovražnega govora, si zastavljamo naše osnovno raziskovalno vprašanje: kako novinarji razumejo sovražni govor in ga razlikujejo od napadalnega.

Metoda

Za namen te raziskave smo 128 novinarjem petih najbolj branih slovenskih dnevnih časopisov, tj. Slovenske novice, Žurnal24, Delo, Večer in Dnevnik (Nacionalna raziskava branosti, 2011), in treh osrednjih televizijskih programov (POP TV, Kanal A in TV Slovenija) po elektronski pošti junija in septembra 2011 poslali polstrukturiran poglobljeni intervju. Ker so predhodne kvantitativne raziskave (npr. Poler Kovačič in dr., 2010) pokazale, da se slovenski novinarji zelo slabo odzivajo na ankete, ki so bile poslane po običajni pošti in objavljene na internetu, smo se odločili za vprašanja, ki smo jih poslali na službeni elektronski naslov. Izbrali smo novinarje, ki sporočajo o dogodkih/situacijah v notranji politiki, kriminalu in športu, saj se na teh področjih najpogosteje objavljajo novinarski prispevki s sovražnim govorom (van Dijk, 2000). Odzivnost intervjuvancev je bila razmeroma šibka, saj je anketo izpolnilo le 59 %, tj. 76 novinarjev. Med njimi je bilo 71 % (54) žensk in 29 % (22) moških; večina anketirancev je bila stara od 25 do 40 let (89 %) in imela dokončano visokošolsko izobrazbo (82 %).

Poleg osnovnih demografskih podatkov (spol, starost, izobrazba in medij) je anketa vključevala dve odprti vprašanji: vsak intervjuvanec je bil naprošen, da opredeli sovražni in napadalni govor.

Za analizo odgovorov smo najprej izbrali kvantitativno metodo, tj. analizo vsebine. Študije analize vsebine se pogosto osredotočajo na analizo idej ali dogodkov z namenom, da bi razkrile, kako so ti konceptualizirani (Krippendorff, 1980). V tej raziskavi se osredotočamo na distribucijo značilnosti, pripisanih sovražnemu in napadalnemu jeziku. Z analizo vsebine bomo skušali razkriti, ali se merila/značilnosti, ki so jih intervjuvanci v opredelitvi pripisali sovražnemu govoru, razlikujejo od tistih, ki so jih pripisali napadalnemu govoru.

Z branjem opredelitev smo oblikovali osem kategorij meril sovražnega in napadalnega govora, ki smo jih v nadaljevanju kodirali kot *žrtev*, *učinki*

sporočila, namen, vsebina sporočila, značilnosti govorca, značilnosti prejemnika, ne vem in *drugo*. Nobena opredelitev napadalnega govora ni vključevala značilnosti prejemnika. Opredelitev smo kodirali kot kategorija *žrtev*, če se je intervjuvanec v opredelitvi osredotočil na določeno osebo ali družbeno skupino, na katero se nanaša napadalni ali sovražni govor, na primer: »To je komunikacija, ki je usmerjena na določeno skupino.« Opredelitev je bila kodirana kot *učinki sporočila*, če je intervjuvanec zapisal, da sovražni ali napadni govor vpliva na ljudi na različne načine, npr. povzroči bolečine, spremeni stališča in čustveno stanje, na primer: »Ta jezik povzroči strah med občinstvom.« Opredelitev je bila kodirana kot *vsebina sporočila*, če je intervjuvanec v ospredje postavil vsebino sporočila, na primer: »Sovražni govor je vsaka komunikacija, ki vključuje sovražni jezik, ki je lahko zapisan ali govorjen.« Opredelitev je bila kodirana kot *namen*, če se je intervjuvanec osredotočil na cilj(e) določenega govora, na primer: »Sovražni govor želi ustvariti klimo sovražnosti v družbi.« Opredelitev intervjuvancev je bila kodirana kot kategorija *značilnosti govorca*, če se je intervjuvanec v opredelitvi osredotočil na značilnosti govorca, na primer: »Sovražni govor govorijo ljudje, ki niso odprti za poglede drugih ljudi.« Opredelitev je bila kodirana kot *značilnosti prejemnika*, če je intervjuvanec zapisal, da je prejemnik tisti, ki določa, ali je izjava sovražni govor ali napadalni govor, na primer: »Ali je nek govor sovražni, določa prejemnik.« Opredelitev intervjuvancev je bila kodirana kot kategorija *ne vem*, če je intervjuvanec jasno zapisal, da ne zna odgovoriti na vprašanje ali da ne pozna tega termina, na primer: »Ne poznam te besede.« Opredelitev je bila kodirana kot kategorija *drugo*, če je intervjuvanec zapisal pomen, ki ni bil v okviru obravnavane teme, na primer: »Sovražni govor pomeni, da sem prisiljen govoriti, da govorim proti lastni volji.« Za analizo statistično značilnih razlik med sovražnim in napadalnim govorom smo izvedli hi-kvadrat test (χ^2 test).

Da bi bolj poglobljeno odgovorili na raziskovalno vprašanje, kako novinarji razumejo sovražni govor, smo izvedli tudi kritično diskurzivno analizo (gl. Fairclough, 1995; Van Dijk, 1991), in sicer analizo ključnih besed. Ključna naloga raziskovalca je, da v preučevanem diskurzu prepozna termine, ki usmerjajo diskurzivno pozornost na določen del družbenega sveta (Fowler, 1991: 82). Vsaka družbena raba besed vključuje izbiro besed ali – z drugimi besedami – »izbor ene besede namesto druge ima vedno kontekstualen vzrok« (Van Dijk, 2000: 39). Z analizo ključnih besed smo želeli prepoznati, kakšno besedišče so uporabili novinarji, ko so opredeljevali sovražni govor.

Rezultati

Med rezultati bomo najprej predstavili tiste, ki smo jih dobili s kvantitativno raziskavo.

Rezultati kvantitativne raziskave

Eden od ciljev te študije je bil ugotoviti, kako novinarji osrednjih slovenskih medijev razlikujejo med sovražnim in napadalnim govorom. Ker so intervjuvanci navedli opredelitve, ki so vključevale različna merila oz. kategorije, je bilo kodiranih 370 opredelitev za napadalni govor in 667 za sovražni govor, skupaj 1037 opredelitev.

18 opredelitev *sovražnega govora* (5,7%) ni sodilo v obravnavano temo. V šestih odgovorih (1,9%) so intervjuvanci zapisali, da ne znajo odgovoriti na vprašanje, kaj je sovražni govor. Če pogledamo obe kategoriji skupaj, lahko ugotovimo, da 24 intervjuvancev (31,5%) ni znalo navedi niti enega merila sovražnega govora. Drugi novinarji so v opredelitvi sovražnega govora najpogosteje navedli merilo *vsebina sporočila*. Takšnih sta bili 202 opredelitvi oz. 64,3% odgovorov. Drugo merilo po pogostosti so bili *učinki govora* (148 opredelitev oz. 47,1%), sledijo mu *namen* (117 opredelitev oz. 37,3%), *žrtev* (98 opredelitev oz. 31,2%), *značilnost govorca* (65 opredelitev oz. 20,7%) in *značilnost prejemnika* (13 opredelitev oz. 4,1%).

Tabela 1: KONCEPTUALIZACIJA NAPADALNEGA IN SOVRAŽNEGA GOVORA

	Sovražni govor		Napadalni govor	
	Pogostost	Delež (%)	Pogostost	Delež (%)
Žrtev	98	31,2	20	9,4
Učinki sporočila	148	47,1	103	48,6
Vsebina sporočila	202	64,3	154	72,6
Namen	117	37,3	32	15,1
Značilnosti govorca	65	20,7	35	16,5
Značilnosti prejemnika	13	4,1	0	0
Ne vem	6	1,9	9	4,2
Drugo	18	5,7	17	13,2

Sedemnajst opredelitev *napadalnega govora* (13,2%) ni sodilo v obravnavano temo. Devet intervjuvancev (4,2%) je zapisalo, da ne zna odgovoriti na vprašanje, kaj je napadalni govor. Če pogledamo obe kategoriji skupaj, lahko trdimo, da 26 intervjuvancev (34%) ni znalo navedi niti ene prvine oz. merila napadalnega govora. Drugi novinarji so v opredelitvi napadalnega govora najpogosteje navedli merilo *vsebina sporočila*. Takšnih je bilo 154 opredelitev oz. 72,4% odgovorov. Drugo merilo po pogostosti so bili *učinki govora* (103 opredelitev oz. 48,6%), ki mu sledijo *značilnost govorca* (35 opredelitev oz. 15,6%), *značilnost prejemnika* (33 opredelitev oz. 15,6%), *namen* (32 opredelitev oz. 15,1%) in *žrtev* (20 opredelitev oz. 9,4%).

Da bi ugotovili, ali intervjuvanci razlikujejo med konceptualizacijama sovražnega in napadalnega govora, smo izvedli hi-kvadrat test, ki je pokazal $p < 0.001$, da se percepcija konceptov statistično značilno razlikuje.

Rezultati kvalitativne raziskave

Osrednji cilj študije je bil razkriti, kako novinarji razumejo sovražni govor. Če smo v prvem koraku ugotovili, katera so osnovna merila opredelitve sovražnega in napadalnega govora, v nadaljevanju z analizo ključnih besed razkrivamo pomen teh meril. Najprej predstavljamo besede, ki so označevale največkrat navedeno merilo, tj. vsebino sporočila.

Vsebino sporočila sovražnega govora so intervjuvanci prevladujoče opisovali z rabo besed, ki označujejo jezik sovražnega govora. Tako so tavitološko zapisali, da sovražni govor vključuje *sovražni jezik* in njegove sopomenke, kot so *grozeč*, *nevaren* in *nenaklonjen jezik*. Uporaba sovražnega jezika je pričakovana, saj so intervjuvanci pri opisu izhajali iz samega sovražni govor. Tipičen primer: »Sovražni govor vključuje sovražni jezik.« Nekateri intervjuvanci so za opis jezika sovražnega govora uporabili besedne zveze, ki ustvarjajo pomen uporabe sile, tj. nasilni jezik. Pri tem ni mišljena uporaba fizične sile, ampak simbolne. Intervjuvanci torej razumejo sovražni govor kot obliko simbolnega nasilja. Tipičen primer: »Sovražni govor vključuje nasilni jezik, ki rani žrtve.« Intervjuvanci so vsebino sporočila opisali tudi kot rabo dehumanizirajočih metafor, na primer *živalski jezik* (tipičen primer: »Gre za rabo živalskega jezika, za opis ljudi kot golazen, mrčes.«), *vojaški jezik* (tipičen primer: »Govorec sovražnega jezika uporablja vojaške besede proti ljudem, ki jih ne mara. Predstavlja jih kot sovražnike, ki jih želi uničiti.«), *jezik bolezni* (tipičen primer: »Ljudje so obravnavani z jezikom bolezni, saj se jih prikazuje kot tiste, ki so potrebni zdravljenja. Ti ljudje so predstavljeni kot nekakšno bolno tkivo družbe.«). Z uporabo navedenih pridevniških in samostalniških prilastkov, s katerimi so označevali jezik sovražnega govora, so intervjuvanci izražali negativno stališče do sovražnega govora, saj so ustvarili pomen, da sovražni govor temelji na za človeka nedostojnem jeziku. Poleg značilnosti jezika so novinarji vsebino sporočila opredelili tudi na podlagi mnenja, ki ga vključuje sovražni govor. Tako so vsebino sporočila označevali kot stereotipno ali predsodkovno z naslednjimi besedami oz. besednimi zvezami: *stereotipi*, *predsodki*, *neutemeljeno mnenje*, *namišljeno negativno mnenje*, *subjektivno vrednostno mnenje brez argumentov*, *posplošene sodbe*, *poenostavljena stališča*. Analiza primerov, s katerimi so intervjuvanci pojasnili stereotipe in predsodke, je pokazala, da intervjuvanci ne ločijo stereotipov od predsodkov, saj so pri pojasnjevanju obeh terminov navajali primere stereotipov. Tako npr. izjava »Sovražni govor temelji na predsodkih o ljudeh, kot so posplošena mnenja

o Romih« vključuje opredelitev stereotipov (»posplošena mnenja«) o določeni rasni skupini (»Romi«), ne vključuje pa močnih čustev, ki so ključna značilnost predsodkov.

Pri vključitvi učinkov sporočila so intervjuvanci prevladujoče navajali negativne družbene učinke: *vzpostavitev stanja/vzdušja/atmosfere sovražnosti* (tipičen primer: »Sovražni govor povzroča vzdušje sovražnosti.«), *nasilja* (tipičen primer: »Sovražni govor ustvarja atmosfero nasilja, ki se lahko hitro sprevrže v dejansko nasilje.«), *strahu* (tipičen primer: »Ta govor povzroči ozračje strahu med občinstvom.«), *nestrpnost* (tipičen primer: »Gre za to, da v družbi vlada nestrpnost.«) v družbi. Trije intervjuvanci so navedli tudi *ustvarjanje neenakopravnosti med ljudmi*. Tipičen primer: »Sovražni govor ustvarja neenakopravnost med ljudmi.« Vsi ti opisi označujejo skrajno negativen učinek sovražnega govora na družbo. Intervjuvanci niso navedli niti enega primera, v katerem bi navedli pozitivni učinek rabe sovražnega govora. Samo nekaj intervjuvancev je navedlo učinke sovražnega govora na posameznika. Štirje intervjuvanci so kot učinek navedli *čustveno bolečino posameznika*, trije med njimi pa so poudarili *strah*. Tipičen primer: »Tak govor sproži čustveno bolečino, predvsem strah.«

Namen sovražnega govora se prevladujoče kaže z uporabo besed *namen* (tipičen primer: »Sovražni govor ima namen, da poudari razlike med skupinami.«) in *namenski* (tipičen primer: »Ta sovražni govor je namenski.«) ter njunimi sopomenkami, kot na primer *premišljen* (tipičen primer: »Sovražni govor je premišljen.«). Pogosto je bil namen opredeljen skupaj s pridevnikom *sovražen/sovražni* kot *sovražen/sovražni namen*, na primer: »Govorec ima sovražen namen, tj. želi škodovati ljudem, proti katerim govori.« Na opisni ravni se namen prevladujoče kaže z uporabo besed, ki izražajo *spodbujanje sovraštva, nasilja* ali *nestrpnosti*. Tipičen primer: »Gre za komunikacijo, ki želi spodbujati sovraštvo, nasilje ali nestrpnost.« Intervjuvanci so pogosto uporabili besede, ki izražajo namen *ponižati ljudi*. Tipični primeri: »Gre za to, da se poniža ljudi.«, »Govorec želi ponižati ljudi, ki jih ne mara.«, »Bistvo je želja po degradaciji ljudi.«, »/Ž/eli se postaviti skupino ljudi v podrejen položaj.«, »/H/oče prikazati osebo kot tretjerazredno bitje«. Navajali so tudi, da je namen sovražnega govora *odvzeti dostojanstvo* (tipičen primer: »Sovražni govor želi posamezniku odvzeti dostojanstvo.«), *razčlovečiti* (tipičen primer: »Govorec želi nekoga razčlovečiti, prikazati kot nečloveka, žival, hudiča.«) in *simbolno uničiti* (tipičen primer: »Sovražni govorec skuša drugega simbolno uničiti.«). Uporaba besed za opis namena sovražnega govora kaže, da intervjuvanci niso navedli nobenega pozitivnega namena sovražnega govora, le skrajno negativne.

Žrtev so intervjuvanci opisovali kot posameznika ali skupino, proti kateri je sovražni govor usmerjen. Intervjuvanci so navajali, da je sovražni govor *usmerjen proti določeni skupini* (na primer: »Komunikacija, ki je usmerjena

na določeno skupino.«) in tudi proti konkretnemu posamezniku, ki pa ni bil jasno poimenovan, le tавтолоško, kot *oseba, ki jo govorec sovraži* (na primer: »Sovražni govor je usmerjen proti osebi, ki jo govorec sovraži.«). Tako intervjuvanci ne razumejo sovražnega govora le kot govora proti določenim skupinam, temveč tudi kot govor proti posameznikom. Nekateri intervjuvanci so jasno poudarili, proti katerim skupinam je usmerjen sovražni govor. Pri tem so poimenovali določene etnične skupine, prevladujoče *pripadnike bivših jugoslovanskih republik* (tipičen primer: »To je govor, ki je usmerjen proti pripadnikom bivših jugoslovanskih republik, češ da so manjvredni.«), rasne skupine, prevladujoče *Rome* (tipičen primer: »Gre za govor proti Romom, da so manjvredni od večinskega prebivalstva.«), določeno spolno usmerjenost, prevladujoče *homoseksualce* (tipičen primer: »V Sloveniji je to govor proti homoseksualcem, sploh pri sprejemanju družinske zakonodaje.«). To navajanje kaže, da so intervjuvanci kot žrtev navajali družbene skupine iz slovenskega konteksta. En intervjuvanec je opredelil sovražni govor kot *govor proti ljudem, ki imajo telesne ali duševne pomanjkljivosti*: »Spomnim se govora proti ljudem, ki imajo telesne ali duševne pomanjkljivosti.« Dva intervjuvanca sta navedla skupini, ki nista omenjeni v Kazenskem zakoniku (2008), in sicer *starejše* (»Danes je to govor proti starejšim, ki so predstavljeni kot strošek v tej družbi.«) in *ženske* (»Sovražni govor je nestrpni govor proti ženskam, npr. govor Ruparja v parlamentu.«).

Pri opisu značilnosti govorca so intervjuvanci uporabljali besede, ki so označevale govorca oz. govorce. Govorce so opisovali kot *nasilne* (tipičen primer: »Sovražni govor uporabljajo nasilni ljudje, ki vedno nekaj provocirajo.«) in *sovražne* (tipičen primer: »Govorec je sovražen.«). Govorci so bili tudi slabšalno opisani kot *manipulativni*, saj naj bi izrabljali sovražni govor za politični dobiček (na primer: »Sovražni govor uporabljajo manipulativni ljudje, kot je Jelinčič, ki ga izrablja za svoj politični profit.«). Nekateri intervjuvanci so poimensko imenovali govorce, ki spadajo med »desne« politike: Zmago Jelinčič (14), Branko Grims (4), Janez Janša (3), Pavel Rupar (2) in Boris Popović (1). Govorci sovražnega govora naj bi imeli avtoritarne značilnosti (Flanagan in Lee, 2003), kot je *nestrpnost do drugačnih* (tipičen primer: »Gre za izjavljanje ljudi, ki so nestrpni do tistih, ki so drugačni.«), *zaprtost za poglede drugi ljudi* (tipičen primer: »Sovražni govor uporabljajo ljudje, ki niso odprti za poglede drugih ljudi.«), prepričanje v lasten *dostop do edine resnice* (tipičen primer: »Sovražni govor govorijo ljudje, ki mislijo, da imajo samo oni dostop do edine resnice.«). Raba besed za opis značilnosti govorca kaže, da so jih intervjuvanci označili izključno negativno, predvsem kot sovražne in nasilne.

Intervjuvanci so opisali značilnosti prejemnika tako, da so navedli, da je prejemnik tisti, ki določa, ali je sporočilo sovražni govor. Na primer: »Ali je neka izjava sovražni govor, določa prejemnik.«

Intervjuvanci so navajali tudi vsebine, ki ne spadajo v okvir obravnavane teme. Pri tem so sovražni govor razumeli kot *prisilni govor* (tipičen primer: »Sovražni govor pomeni, da sem prisiljen imeti govor, proti lastni volji.«), *neprijazen govor* (tipičen primer: »To je neprijazen govor, saj govor rec kriči.«), *vojno propagando* (tipičen primer: »Pri sovražnem govoru gre za vojno propagando, saj večina teh govorov politikov vodi v vojno.«).

Sklep

Sovražni govor je problem sodobne družbe, saj na individualni, skupinski in družbeni ravni povzroča različne negativne posledice. Pogoj za omejitve rabe sovražnega govora v družbi je poznavanje in razumevanje sovražnega govora. Ta študija je prva med dostopno mednarodno literaturo na področju novinarske opredelitve sovražnega govora. Z analizo novinarske percepcije sovražnega govora je skušala razširiti obstoječe raziskave na področju novinarske rabe sovražnega govora ter preveriti uporabnost obstoječih opredelitev sovražnega in napadalnega govora. Ključni cilj te študije je bil ugotoviti, kako slovenski novinarji razumejo sovražni govor in ga razmejujejo od napadalnega govora.

Rezultati kažejo, da približno tretjina novinarjev ne zna opredeliti sovražnega govora. To je zaskrbljujoče, saj smo izbrali tiste novinarje, ki se vsaj občasno srečujejo s sovražnim govorom. Poleg tega so bila novinarjem vprašanja poslana po e-pošti, tako da so imeli možnost, da sami najdejo opredelitev sovražnega govora. Ker ima večina intervjuvancev visokošolsko izobrazbo, podatek posredno kaže, da se v času študija niso seznanili z opredelitvijo sovražnega govora, zato bi bilo treba tovrstne vsebine bolj vključiti v univerzitetni predmetnik.

Hi-kvadrat test (χ^2 test) je pokazal, da preostali dve tretjini razlikujeta med konceptualizacijama sovražnega in napadalnega govora. Raziskava je tudi pokazala, da ne obstajajo statistične značilne razlike po spolu, starosti in mediju. Tak rezultat lahko vsaj delno pripišemo majhnemu vzorcu intervjuvancev.

Opredelitve sovražnega govora tudi kažejo, da imajo intervjuvanci skrajno negativno stališče do sovražnega govora ter ga prevladujoče povezujejo s sovražnostjo in nasilnostjo. Nobeden intervjuvanec ni zapisal, da je proti regulaciji sovražnega govora. Intervjuvanci omejevanja sovražnega govora ne razumejo kot omejevanja svobode govora, stigmatizacije mnenjskih nasprotnikov ipd. Problema sovražnega govora ne razumejo v okviru libertarne tradicije razumevanja svobode govora, ampak bolj v relativnem smislu (Lichtenberg, 1990), ki temelji na regulaciji sovražnega govora.

Intervjuvanci so najpogosteje opredelili sovražni govor po merilu vsebine sporočila. Pri tem so prevladujoče navajali, da sovražni govor vključuje

določeno »vrsto« jezika, kot sta t. i. *sovražni* in *nasilni* jezik, nekateri pa so natančno navajali rabo dehumanizirajočih metafor ter poudarili, da sovražni govor vključuje stereotipe in predsodke, čeprav so predsodke napačno opredeljevali po značilnostih stereotipov.

Intervjuvanci so pogosteje navajali učinek sporočila v opredelitvah napadalnega jezika kot sovražnega govora, toda razlika ni velika. Sovražni in napadalni govor so opredelili na podlagi tega, kako vpliva na osebo ali skupino. Morda so intervjuvanci pisali na podlagi osebnih izkušenj ali pa predvidevali, kako bi sami izkusili sovražni ali napadalni govor. Pri vključitvi učinka sporočila so intervjuvanci prevladujoče navajali družbene učinke, kot vzpostavitev stanja sovražnosti, nasilja, strahu in nestrpnosti v družbi, navedli pa so tudi učinke na posameznika, kot je čustvena bolečina, prevladujoče strah. Zanimarili so skupinske učinke, kot je vzpostavitev družbene neenakopravnosti skupine.

Ni presenetljivo, da je večina intervjuvancev navedla ti dve merili opredelitve sovražnega govora (vsebina sporočila in učinki sporočila), saj ju vključuje večina kritičnih teorij sovražnega govora. Strokovnjaki pogosto opredeljujejo koncepte na podlagi tega, kaj je nek pojav in kako učinkuje. Novinarji so sledili temu načinu sklepanja.

Za intervjuvance je žrtev pomembnejša prvina opredelitve sovražnega govora kot napadalnega govora. To je merilo, ki ga vključuje kritična rasna teorija (Matsuda, 1993). Intervjuvanci naše študije poudarjajo, da je velika verjetnost, da je sovražni govor usmerjen proti točno določeni osebi ali skupini. Na ta način vzpostavljajo tudi ključno razliko med sovražnim in napadalnim govorom. Žrtev so intervjuvanci opisovali kot posameznika ali skupino, proti kateri je sovražni govor usmerjen. Pri opisu skupine so nekateri intervjuvanci poimenovali družbene skupine, ki v Sloveniji veljajo za marginalne: pripadnike bivših jugoslovanskih republik, Rome, homoseksualce, ljudi s telesnimi ali duševnimi pomanjkljivostmi. Dva intervjuvanca sta navedla tudi skupini, ki nista omenjeni v Kazenskem zakoniku (2008), to sta starejša generacija in ženske. Morda imajo intervjuvanci zasebne ali delovne izkušnje z diskriminacijo teh dveh velikih družbenih skupin, da so ju vključili v opis. Analiza odgovorov kaže, da se intervjuvanci strinjajo s tistimi avtorji (npr. Greenawalt, 1995; Lawrence, 1993; Zingo, 1998), ki opozarjajo, da opredelitev sovražnega govora ne more vključevati le nekaterih družbenih skupin, ampak je usmerjen proti kateremkoli posamezniku in skupini, ki je javno razpoznavna po barvi, religiji, etničnem izvoru, spolni usmeritvi in drugih značilnostih. Javna razpoznavnost je odvisna od družbenega konteksta.

Intervjuvanci so namen neprimerno pogosteje zapisali med opredelitve sovražnega govora kot med opredelitve napadalnega govora. V glavnem so ga opisovali kot spodbujanje sovraštva, nasilja in nestrpnosti. Ker je ta

besedna zveza zapisana v Kazenskem zakoniku v 297. členu (2008), predvidevamo, da so jo intervjuvanci prepisali. Zapisali so tudi besede, ki izražajo namen ponižanja ljudi, odvzema dostojanstva, razčlovečenja in simbolnega uničenja.

Značilnosti govorca so pogosteje vključene v opredelitvah sovražnega govora kot napadalnega govora. Intervjuvanci torej menijo, da je govorec bolj odgovoren za sovražni kot za napadalni govor. Večina obstoječih definicij sovražnega govora vključuje dejavnosti, ki temeljijo na prejemniku (npr. Greenawalt, 1995; Lawrence, 1993; Zingo, 1998). Pri opisu značilnosti govorca so intervjuvanci uporabljali besede, ki so označevale govorca oz. govorce. Slabšalno so jih opisovali kot sovražne, nasilne in manipulativne. Novinarji so poimensko imenovali le politike desno usmerjenih strank, prevladujoče so bili omenjeni predstavniki opozicije Pahorjeve vlade. To bi lahko pojasnili s prevladujočo rabo sovražnega govora predstavnikov opozicijskih strank ali z levo politično usmerjenostjo novinarjev. Za nobeno od teh razlag nimamo podatkov. Intervjuvanci so opisali govorce sovražnega govora kot avtoritarne osebnosti.

Kategorija značilnosti prejemnikov je bila prisotna samo v opredelitvah sovražnega govora. Intervjuvanci so opisali »značilnosti prejemnika« tako, da so navedli, da je prejemnik tisti, ki določa, ali je sporočilo sovražni govor. Za intervjuvance se razumevanje sovražnega govora razlikuje glede na osebo. Oseba lahko razume neko izjavo kot sovražno, četudi govorec ni imel takšnega namena. To pomeni, da strokovnjaki v opredelitev sovražnega govora verjetno nikoli ne bodo mogli vključiti vseh prvin, ki bi jih različni prejemniki razumeli kot sovražne.

Frekvenčni test kaže, da obstajajo razlike, kako novinarji konceptualizirajo termina sovražni in napadalni govor. Verjetnost, da bosta vključeni žrtev in značilnost prejemnikov, je večja v opredelitvi sovražnega govora. Čeprav novinarji podobno opredeljujejo sovražni in napadalni govor, lahko za večino intervjuvancev trdimo, da razlikuje med obema terminoma. Morda ne vedo, kako se razlikujeta, toda vedo, da sta to dve različni entiteti.

Prevladujoče opredelitve intervjuvancev kažejo, da sovražni govor vključuje naslednje značilnosti: 1) vsebina sporočila: sovražni govor vključuje sovražni in nasilni jezik ter temelji na stereotipih; 2) učinki sporočila: sovražni govor na družbeni ravni vzpostavlja stanja sovražnosti, nasilja, strahu in nestrpnosti, na osebni ravni pa povzroča čustveno bolečino; 3) žrtev: sovražni govor je usmerjen proti kateremukoli posamezniku ali skupini, ki je javno razpoznavna po barvi, religiji, etničnem izvoru, spolni usmeritvi in drugih značilnostih; 4) namen: sovražni govor skuša spodbujati sovraštvo, nasilje in nestrpnost; 5) značilnosti govorca: sovražni govor uporabljajo nasilni, sovražni in manipulativni ljudje, ki imajo značilnosti avtoritarne osebnosti; 6) značilnosti prejemnikov: prejemniki identificirajo sovražni govor.

Ker je ta študija prva na tem področju in ima številne omejitve, npr. majhen vzorec in zbiranje podatkov po e-pošti, bi morali znanstveniki nadaljevati s proučevanjem koncepta sovražnega govora. Raziskava je pokazala, da sta osnovna problema na obravnavanem področju neznanje in iz njega izhajajoča raznolikost opredelitve sovražnega govora. Zato je raziskovanje in razpravljanje o sovražnem govoru med novinarji in v širši družbi nujno. Ker se ljudje v razpravi lahko soočijo z dejstvom, da tudi besede povzročijo bolečino, je lahko eden od stranskih rezultatov takšne razprave in raziskave tudi večja strpnost.

LITERATURA

- Anderson, Lars in Peter Trudgill (1990): *Bad language*. Oxford, UK: Basil Blackwell Ltd.
- Baird, Carol L., Bensko, Nora L., Bell, Paul A., Viney, Wayne in William D. Woody (1995): Gender influence on perceptions of hostile environment sexual harassment. *Psychological Reports* 77 (1): 79–82.
- Butler, Judith (1997): *Excitable Speech: A Politics of the Performative*. New York: Routledge.
- Cowan, Gloria in Cindy Hodge (1996): Judgments of hate speech: The effects of target group, publicness, and behavioral responses of the target. *Journal of Applied Social Psychology* 26 (3): 355–374.
- Cowan, Gloria in Jon Metrick (2002): The effects of target variables and setting on perceptions of hate speech. *Journal of Applied Social Psychology* 32 (2): 277–299.
- De Klerk, Vivian (1991): Expletives: Men only?. *Communication Monographs* 58 (2): 156–169.
- De Klerk, Vivian (1992): How taboo are taboo words for girls? *Language in Society* 21 (3): 277–289.
- Dragoš, Srečo (2006): Adiaforizacija govora. *Dialogi* 5–6: 22–29.
- Dragoš, Srečo (2007): Sovražni govor. *Socialno delo* 46 (3): 135–144.
- Dworkin, Ronald (1994): A New Map of Censorship, *Index on Censorship* 23 (1/2): 9–15.
- Dworkin, Ronald (1994): A New Map of Censorship. *Index on Censorship* 23 (1/2): 9–15.
- Erjavec, Karmen (2001): Media representation of the discrimination against the Roma in Eastern Europe: the case of Slovenia. *Discourse & Society* 12 (6): 699–727.
- Erjavec, Karmen, Bašić-Hrvatini, Sandra in Barbara Kelb (2000): *Mi o Romih*. Ljubljana: Open Society Institute–Slovenia.
- Fairclough, Norman (1995): *Critical Discourse Analysis*. Boston: Addison Wesley.
- Flanagan, Scott C., & Lee, Aie-Rie (2003): The New Politics, Culture Wars, and the Authoritarian-Libertarian Value Change in Advanced Industrial Democracies. *Comparative Political Studies* 36(3), 235–270.
- Fowler, Roger (1991): *Language in the News*. London, New York: Routledge.

- Greenawalt, Kent (1995): *Fighting words*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Hanžek, Matjaž (2006): Razmišljanja o sovražnem govoru. *Dialogi* 5–6: 30–36.
- Kazenski zakonik. Ur. list RS, št. 55/2008 z dne 4. 6. 2008, dostopno prek <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlurid=20082296>, 18. 5. 2011.
- Krippendorff, Klaus (1980): *Content Analysis: An introduction*. London: Sage.
- Kuzmanič, Tonči (1999): *Bitja spol strešice: slovenski rasizem, šovinizem in seksizem*. Ljubljana: Open Society Institute-Slovenia.
- Lawrence, Charles R. III (1993): If he hollers let him go: Regulating racist speech on campus. V M. J. Matsuda, C. R. Lawrence III, R. Delgado in K. W. Crenshaw (ur.), *Words that wound: Critical race theory, assaultive speech, and the First Amendment*, 53–88. Boulder, CO: Westview Press.
- Leskošek, Vesna (2006): Pedofile na vile? *Dialogi* 5–6: 37–44.
- Leskošek, Vesna (ur.) (2005): *Mi in oni: Nestrpnost na Slovenskem*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Lichtenberg, Judith (1990): Foundations and Limits of Freedom of the Press. V J. Lichtenberg (ur.), *Democracy and the Mass Media*, 102–36. New York: Cambridge University Press.
- Markovčič, Ines (2004): »Oni«: analiza medijskega diskurza. *Monitor ISH* 6 (1): 123–138.
- Matsuda, Mari J. (1993): Public Response to Racist Speech: Considering the Victim's Story. V M. J. Matsuda, C. R. Lawrence III, R. Delgado in K. W. Crenshaw (ur.), *Words That Wound: Critical Race Theory, Assaultive Speech and the First Amendment*, 17–52. Boulder, CO: Westview Press.
- McClelland, Kent in Christopher Hunter (1992): The perceived seriousness of racial harassment. *Social Problems* 39 (1): 92–107.
- Mill, John Stuart (1985/1859): *On liberty*. London: Penguin Books.
- Mouffe, Chantal (2005): *On the Political*. London: Routledge.
- Mulac, Anthony (1976): Effects of obscene language upon three dimensions of listener attitude. *Communication Monographs* 43 (3): 300–307.
- Nacionalna raziskava branosti 2011. Dostopno preko <http://www.nrb.info/podatki/index.html>. 10. 5. 2011.
- Nemes, Irene (2002): Regulating Hate Speech in Cyberspace. *Information & Communication Technology Law* 11 (3): 193–220.
- Poler Kovačič, Melita, Erjavec, Karmen in Katarina Štular (2010): Credibility of traditional vs. online news media: a historical change in journalists' perceptions?. *Medijska istraživanja* 16 (1): 113–130.
- Popper, Karl (1965): *The Open Society and its Enemies*. London: Routledge.
- Rovšek, Jernej (2011): Ali je sovražni govor sploh mogoče omejiti? *Medijska preža*. Dostopno preko <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/39/sovrazni/>, 19. 9. 2011.
- Salecl, Renata (1997): Hate Speech and Human Rights. V J. Dean (ur.), *Feminism and the New Democracy*, 81–97. London: Sage.
- Skopljanac Brunner, Nena, Gredelj, Gredelj, Hodzic, Alija in Branimir Kristofic (2000): *Media & War*. Beograd: Agency Argument.
- Stepišnik, Mitja (2006): Ko ima vas s stotimi ljudmi 80 zvezd. *Večer* 1. 4. 2006: 48.

- Thompson, Mark (1995): *Proizvodnja rata: Mediji u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini*. Beograd: Medija centar Radio B-92.
- van Dijk, Teun A. (1991): *Racism and the Press*. London: Routledge.
- van Dijk, Teun A. (2000): *New(s) Racism: A Discourse Analytical Approach*. V Simon Cottle (ur.), *Ethnic Minorities and the Media*, 33-49. Buckingham: Open University Press.
- Vezjak, Boris (2006): Dva primera obrambe »sovražnega govora«. *Dialogi* 5-6: 45-50.
- Whillock, Rita Kirk (1995): The use of hate as a stratagem for achieving political and social goals. V R. K. Whillock in D. Slayden (ur.), *Hate speech*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Zakon o medijih. Ur. list RS, št. 110/2006 z dne 26. 10. 2006. Dostopno prek <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=2006110&stevilka=4666>, 18. 5. 2011.
- Zavratnik Zimic, Simona (2003): Žongliranje z »vojno«. V *Poročilo Skupine za spremljanje nestrpnosti* 2: 128-143.
- Završnik, Aleš (2006): Regulacija sovražnega govora: kriminološki in kazensko-pravni vidik. *Dialogi* 5-6: 46-88.
- Zingo, Martha T. (1998): *Sex/gender outsiders, hate speech, and freedom of expression: Can they say that about me?* Westport, CT: Praeger.

REGULACIJA IN PERCEPCIJA SOVRAŽNEGA GOVORA: ANALIZA DOKUMENTOV IN ODNOSA UREDNIKOV SPLETNIH PORTALOV**

Povzetek. Članek predstavlja problem ustreznega poznavanja regulacijskega in samoregulacijskega okvira sovražnega govora v slovenskih medijih, in sicer na primeru urednikov spletnih medijev kot odbiralcev. Uporabljeni sta dve metodi, in sicer analiza ključnih dokumentov in poglobljeni polstrukturirani intervjuji z izbranimi uredniki slovenskih množičnih medijev. Ugotovitve analize kažejo, da določeni uredniki ne ločujejo med sovražnim govorom in razžalitvami ali kletvicami, kar kaže na slabo poznavanje pravnega okvira, pa tudi samega pojma sovražni govor. Analiza tudi kaže, da to lahko vodi v specifične odločitve urednikov in da so s tem odločitve o sovražnem govoru pogosto prepuščene individualni percepciji urednika.

Ključni pojmi: sovražni govor, regulacija, samoregulacija, splet, percepcije, arbitrarnost

Uvod

Če želimo razumeti pojavljanje in obravnavo sovražnega govora v množičnih medijih, predvsem v novinarskih prispevkih, potem si lahko kot eno od osnov za proučevanje tega pojava zastavimo vprašanje, kako sovražni govor interpretirajo uredniki, saj so ti neposredni soustvarjalci ter odbiralci novinarskih in drugih prispevkov, ki izbirajo novinarske oziroma medijske vsebine, odločajo o načinu njihove predstavitve ter obsegu prostora oziroma časa, namenjenega določenemu prispevku in tematiki. Način, kako si sovražni govor interpretirajo uredniki, in predvsem vprašanje, ali je sovražni govor v regulacijskih in samoregulacijskih dokumentih, ki urejajo delovanje množičnih medijev, dovolj natančno in nedvoumno opredeljen, je s širšega družbenega konteksta pomemben z vidika omejevanja svobode govora in svobode izražanja ter z vidika, ali je tovrstno omejevanje natančno utemeljeno ali pa pri njem lahko prihaja do različnih interpretacij ter s tem do

* Dr. Marko Milosavljević, docent na Fakulteti za družbene vede, Univerza v Ljubljani.

** Izvirni znanstveni članek.

možne arbitrarnosti in samovolje. V tem primeru bi lahko bilo tako občutljivo vprašanje, kot je svoboda govora, in s tem povezano področje sovražnega govora prepuščeno samovolji, subjektivnosti in s tem potencialnim zlorabam.

Pri tem proučevanju imamo na eni strani vprašanje pravnega in samoregulacijskega okvira, znotraj katerega delujejo novinarji in uredniki kot ustvarjalci medijskih vsebin, prek katerih se (lahko) sovražni govor producira in/ali reproducira, ter vprašanje, kako ta okvir sovražni govor sploh določa in kakšne mehanizme uporablja (o pomenu pravnega in samoregulacijskega okvira glej med drugim Belsey in Chadwick, 1995; Preston, 2009); gre torej za analizo organizacijsko-sistemske ureditve sovražnega govora. Na drugi strani pa imamo vprašanje novinarske percepcije tega regulacijskega in samoregulacijskega okvira. To vprašanje je posebej pomembno, ko gre za samoregulacijski okvir, kajti če pri regulacijskem okviru lahko govorimo o zunanjem določanju (pravo in politika), samoregulacija nastaja kot izdelek oziroma razmislek novinarske skupnosti in njenih odzivov na različne dileme in težave (Keeble, 2005; Preston, 2009). Kako novinarski ustvarjalci dojemajo regulacijo in posebej samoregulacijo sovražnega govora, je tako relevantno vprašanje, ko gre za razvoj, stagnacijo, širitev ali krčenje področja samoregulacije ter njeno učinkovitost in doslednost.

Ker je večina avtorjev proučevala sovražni govor s pravnega (recimo Teršek, 2007) ali političnega vidika (D'Souza, 2002), je nastala raziskovalna vrzel pri vprašanju odnosa do sovražnega govora pri medijskih ustvarjalcih in pri vprašanju percepcije sovražnega govora urednikov kot odbirateljev. Vpliv urednikov je posebej izrazit, ker kot pravi Preston (2009: 81), »imajo praviloma veliko večjo diskrecijsko moč«. Znotraj medijskega področja je delovanje spletnih medijev zaradi interaktivnosti s svojimi naslovniki in širšega nabora ustvarjalcev vsebin specifično, s čimer so možne dodatne težave pri usklajevanju in opredeljevanju vsebin, ki bi jih lahko označili kot sovražni govor.

Zato nas zanima, kako je sovražni govor opredeljen v slovenski medijski regulaciji in samoregulaciji ter kako uredniki slovenskih spletnih portalov dojemajo sovražni govor.

Na raziskovalni vprašanji bomo skušali odgovoriti z dvema metodama, in sicer analizo ključnih dokumentov, ki tvorijo pravni regulacijski (mednarodne konvencije, slovenska ustava, slovenska zakonodaja) in samoregulacijski okvir (kodeksi, interni kodeksi, ombudsmani, pravilniki) izbranih slovenskih medijev, ter poglobljenimi polstrukturiranimi intervjuji z izbranimi uredniki slovenskih medijev, in sicer ključnih medijev na področju televizije (Pop TV in TV Slovenija) ter dnevnega tiska (Delo in Žurnal 24).

V nadaljevanju bomo najprej opredelili različne teoretske poglede in odnose do svobode govora in sovražnega govora. Sledila bo natančnejša opredelitev metodologije, analiza opredelitve sovražnega govora v ključnih

pravnih virih in samoregulacijskih dokumentih, analiza interne regulacije izbranih slovenskih medijev ter na osnovi tega izpeljana analiza poglobljenih polstrukturiranih intervjujev z izbranimi uredniki.

Odnos do svobode govora in sovražnega govora

Pregledali bomo različne teoretsko-konceptualne poglede in stališča, kako (če) sploh regulirati in omejevati svobodo govora, od česa so tovrstne rešitve ali pogledi odvisni in s katerimi okoliščinami so povezani. Glede na to bomo proučili odnos urednikov analiziranih medijev do sovražnega govora.

S problemom svobode govora in dilemami glede njegovega omejevanja ter ustreznosti različnih oblik se ukvarjajo številni avtorji (med drugim Keane, 1991; Splichal, 1993; Voorhoof, 1995; Venturelli, 1995; Teršek, 2007), saj je vprašanje, kako opredeliti in kako omejiti svobodo govora, vedno znova aktualno in razpravljano.¹ Kot takšno je eno najbolj občutljivih vprašanj vsake družbe, posebej demokratičnih družb, pa naj gre za pravno ali moralne dileme (Venturelli, 1995: 8).

S pravnega vidika je Zupančič (1995: 162) svobodo javnega obveščanja opredelil kot temeljno demokratično predpostavko, ki je tako pomembna, da so z ustavnopravnega in političnega vidika omejitve te svobode glede na namene demokracije samo izjema od pravila. Vrhovno sodišče ZDA je v tem pogledu prišlo do podobnega zaključka: »Dejstvo, da se ljudje nočejo vedno udeležiti javnih razprav od nas zahteva, da uredimo zadeve tako, da tudi zmotnim izjavam pustimo dihati (da tudi za zmotne izjave ostane dovolj prostora)« (Bollinger, 1991: 7).² Podobno je tudi stališče Evropskega sodišča za človekove pravice, ki vselej poudarja temeljni pomen svobode izražanja v demokratični družbi: »Svoboda izražanja pomeni enega od bistvenih temeljev take /demokratične/ družbe, enega od pogojev za njen napredek in za razvoj vsakega posameznika« (Teršek, 2007: 91).

Na nekatere nevarnosti v zvezi s svobodo govora in mediji opozarja Bollinger, ki se sicer zavzema za ohranjanje čim širšega prostora, a hkrati ugotavlja, da »lahko medijska svoboda, namesto da bi spodbujala javne razprave in sprejemanje odločitev, dejansko dokaže, da predstavlja grožnjo – grožnjo kvalitetnemu odločanju, grožnjo demokraciji in grožnjo vsem pravicam prvega amandmaja, ki naj bi jih zagotavljal« (1991: 26).³

¹ Med aktualnimi tujimi razpravami omenimo britansko razpravo o učinkovitosti samoregulacije in možnih dodatnih ukrepov ali dokumentov (Preston, 2011) in razpravo v ZDA glede svobode govora na socialnem omrežju Facebook (Davies, 2011).

² Identično stališče zagovarja med drugim Furedi: po njegovem »brez svobode, da se zmotijo, ljudje ne morejo nikoli doseči svobode, s pomočjo katere odkrijejo resnice« (2011: 77).

³ »Ni jamstva/garancije/zagotovila, da mediji ne bodo zlorabili svobode, ki jo z modelom avtonomije posedujejo. Obstaja namreč nemalo načinov, kako lahko to storijo« (Bollinger, 1991: 27).

Codina in Rodriguez-Virgili medtem govorita o tem, da se morajo »upoštevati *pravilna* sredstva za usklajevanje različnih človeških vrednot: v tem primeru s sklicevanjem na svobodo govora v medijih in spoštovanjem prepričanj skupnosti« (2007: 32), v celoti gledano pa po njuno zakonodajalec »ne želi omejevati pravic za človeško dobro, vendar mora, ker ščiti, kar je dobro, zaupati v *primerno* uporabo jezika« (2007: 39; avtorjev poudarek). Definicije, kaj so »pravilna« sredstva in kaj je »primerna« uporaba jezika, ne podata ter tako puščata široka vrata najrazličnejših interpretacijam.

Ko gre za jezik, je bolj konkreten Korošec in kot neprimerne opredeli žaljivke.⁴ Na drugi strani pa Teršek meni, da smo vsaj v slovenskem prostoru priča preveč »izvenkontekstualnemu črkobralskemu analiziranju« in da je to »eden izmed največjih problemov svobode izražanja v Sloveniji« (Teršek, 2007: 264). Podobno liberalnejši odnos do vprašanja žaljivosti zavzame D'Souza, bivša direktorica organizacije Article XIX, ki se zavzema za svobodo govora v zborniku The World Press Freedom Committee; D'Souza pravi: »Napadalnost/žaljivost je vse preveč subjektiven koncept, da bi se na njegovi podlagi ustvarilo zakonito ogrožje; kar je žaljivo za enega, je lahko smešno za drugega. Ali moramo res dovoliti oblastem, da odločajo o tem, kaj je in kaj ni moralno žaljivo?« (2002: 90) Oba, torej D'Souza in Teršek, tako sledita prepričanju Milla, da ne smemo omejevati svobode govora, da bi preprečili »navadno žalitev« (1994).

Če pri načinu komuniciranja in pri vprašanju, kaj je žaljivo in kaj ne oziroma ali naj bi na tem področju veljale omejitve, obstajajo različni pogledi, naj bi na splošni ravni, ko gre za vsebino, moralo veljati, da so dovoljene zelo redke omejitve. Evropsko sodišče za človekove pravice (ESČP) tako dovoljuje državam pogodbenicam »le prepoved izražanja, ki je v jedru protidemokratsko, ki izraža podporo terorističnim ravnanjem *ali je sovražni govor*« (prav tam: 23; avtorjev poudarek).

Tako pridemo do sovražnega govora in opredelitve, zakaj je to področje, ki si zasluži prepoved izražanja. D'Souza si v zvezi s tem postavlja, kot pravi, glavno vprašanje: »Ali zakoni, ki prepovedujejo sovražni govor, nujno vodijo k bolj prijazni in humani družbi?« Kot ugotavlja, je problematičnost sovražnega govora (tudi) v tem, da poleg spodbujanja hujskanja »ustvarja okolje, v katerem je nasilje nad specifičnimi skupinami ali posamezniki bolj verjetno; in nastaja skrb, da je kultura prišla do take stopnje, da je sovraštvo postalo norma« (2002: 90).

Podobno legitimnost kaznovanja sovražnega govora opredeljuje Teršek, namreč na osnovi teze, da sovražni govor »že v izhodišču ne prispeva h konstruktivni javni razpravi o splošno pomembnih družbenih zadevah, da le še

⁴ »Javna raba besed, ki žalijo, čisto vseeeno koga, zastruplja duhovni prostor, ki ga v nemajhnih meri gradijo ravno publicistika, predvsem njena dnevno poročevalna dejavnost« (Korošec 2002, 4).

utrjuje podrejenost zadevnih skupin ljudi in jih sili v trajno, pasivno molčečnost» (2007: 261). Vendar hkrati opozarja: »Vsak govor, ki izraža predsodke, še ni sovražni govor in vsak sovražni govor ne gre opredeliti kot kaznivo dejanje« (2007: 264), kar bi lahko razumeli kot nadaljevanje pogledov Milla, ki pravi, »da bi ščuvanje k uboju tirana v posebnem primeru lahko bilo kaznivo, vendar le, če mu je sledilo razvidno dejanje in če je mogoče med enim in drugim vzpostaviti vsaj verjetno povezavo« (1994: 50).

Tudi D'Souza opozarja na možne sporne dimenzije prepovedovanja sovražnega govora: »Pravzaprav je pripeljalo do tega (pravila), da se sovražnega govora, naj bo še tako žaljiv, ne sme nadzirati, razen če vodi neposredno k nasilju ali kriminalnemu dejanju.« Razlog je predvsem v tem, da so lahko sporne že opredelitve, kaj sovražni govor sploh je, in s tem povezane možne zlorabe: »Zakoni, ki predpisujejo zatiranje sovražnega govora, so bili skozi zgodovino (velikokrat) uporabljeni prej za zaščito krivcev nasilnih dejanj, kot pa za zaščito žrtev (npr. nacistična Nemčija, južnoafriški apartheid)« (2002: 91).

Teršek navaja naslednjo opredelitev:

'Sovražni govor' je ustavnopravna kategorija. (...) Sovražni govor je predvsem govor, ki izraža sovražnost ali diskriminatorne predsodke na račun osebnih okoliščin, kot so rasa, vera, etnična pripadnost, nacionalnost, spolna usmerjenost in fizična ali mentalna hendikepiranost. (Teršek, 2007: 264)

Težava pri tem je sodna praksa, saj »slovenska sodišča skorajda ne izdelujejo takšnih standardov in doktrin. Tudi ko gre za tako pomembna področja, kot je svoboda izražanja« (prav tam: 261). Zelo pomembno vprašanje, ki se ob tem pojavi, je, kako je potemtakem v slovenskem (pravnem) prostoru opredeljena svoboda govora in sovražni govor ter kako naj se (v našem primeru) uredniki slovenskih medijev odzivajo na različne zapise, pri katerih se lahko znajdejo v dilemi, ali gre za sovražni govor ali ne. Dodatna težava se pojavlja, ker sovražni govor tudi v jezikoslovju ni proučen in opredeljen, kot so recimo razžalitve; po eni strani se lahko postavi vprašanje, ali je sovražni govor sploh mogoče regulirati z jezikom; toda če povlečemo vzporednice z razžalitvami, ugotovimo, da Korošec et al. (2002) ponujajo natančne opredelitve in klasifikacije različnih primerov in stopenj, ko gre za žaljenje in razžalitve. Preostala slovenska literatura se s sovražnim govorom pogosto ukvarja na publicistični način (Kuzmanić, 1999) ali na ravni poročila o določenem segmentu (Petković, 2001; v tem primeru o Romih).

Zaradi tovrstnih odprtosti in nedorečenosti je v luči medijskih vsebin in objav posebej relevantno vprašanje, kako uredniki in še posebej uredniki spletnih medijev (kjer prihaja do mešanice novinarskih oziroma avtorskih

prispevkov s povratnim odzivom uporabnikov spleta ter njihovimi komentarji, ki se lahko dogajajo oziroma pojavljajo nenehno) gledajo na sovražni govor in kako ga opredeljujejo. To je posebej pomembno, ker so uredniki tisti, ki odločajo o tem, kateri prispevek bo objavljen, kakšna bo uredniška politika in s tem tudi kakšna bo uredniška politika na področju odzivov na uporabniške komentarje.

Metodologija

Na raziskovalni vprašanji bomo skušali odgovoriti z dvema metodama, in sicer analizo ključnih dokumentov, ki tvorijo pravni regulacijski (mednarodne konvencije, slovenska ustava, slovenska zakonodaja) in samoregulacijski okvir (kodeksi, interni kodeksi, ombudsmani, pravilniki) izbranih slovenskih medijev, ter poglobljenimi polstrukturiranimi intervjuji z izbranimi uredniki slovenskih medijev. Intervjuji so posebno primerni za ugotavljanje in razumevanje lastnih perspektiv posameznih družbenih akterjev, ki jih proučujemo (Lindlof, 1995; Soun Chung, 2007). To posebej velja za polstrukturirani intervju, katerega glavna prednost je prav v tem, da ponuja vpogled v svet mnenj intervjuvanca (Bryman, 2008: 438). S poglobljenimi polstrukturiranimi intervjuji bomo poskusili pridobiti »boljši vpogled« v uredniške procese, kot jih »sicer omogočajo abstraktni opisi ali poskusi s formalizirane procedure«, kot pravita Morrison in Tumber (1988: x). Avtorja opozarjata, da »ob prebiranju akademske literature si človek ne more premagati, da ne bi čutil simpatije do trditev novinarjev, da 'outsiderju' ni uspelo prodreti v ta poklic: literature je vse preveč formalistična, preveč sterilna, preveč resna« (1988: ix). Da bi to preprečili, bomo prek intervjujev urednikom omogočili, da sami pojasnijo svoje izkušnje ter komentirajo svoj pristop in poglede. Delno bi ta pojasnila ali pripovedi urednikov lahko uporabili »na enak način kot antropolog uporabi zgodbe in mite nekega primitivnega plemena, da bi pojasnil kulturo, iz katere te zgodbe izhajajo oz. so se pojavile« (Morrison in Tumber, 1988: viii), delno pa bi prek njih ugotovili, kakšno je stališče do regulacije in samoregulacije sovražnega govora ter ali obstajajo glede definicij in pogledov na odzivanje na te pojave enotni pogledi in pristopi, ki bi bili značilni za (slovenske) urednike, ali pa se ti razlikujejo. Da bi to ugotovili, smo v analizo vključili posamezne slovenske medije: RTV Slovenija in njihov Multimedijski center, Pop TV in njihovo spletno uredništvo 24ur.com, časnik Delo in njihov spletni portal Delo.si ter brezplačni časnik Žurnal24 in njihovo spletno različico zurnal24.si. Omenjene štiri medije smo izbrali, ker so v slovenski javnosti splošno prepoznavni kot vplivni mediji; kot mediji, ki uporabljajo bazično (televizijsko oz. tiskano) in multimedijsko (spletno) obliko ter se kot takšni soočajo z velikim obsegom novinarskih prispevkov; in imajo pomembno vlogo v slovenski medijski krajini ter s tem

tudi na širjenje ali preprečevanje sovražnega govora. Hkrati gre za organizacijsko in lastniško raznolike medije, saj je Pop TV komercialna televizija v lasti družbe Pro Plus, ki je v lasti tuje korporacije CME; RTV Slovenija je javna radiotelevizija; Delo je plačljivi dnevni časopis v lasti domače nemedijske korporacije (Pivovarna Laško); Žurnal24 je brezplačni dnevni časopis v lasti tuje medijske korporacije (Styria). Te medije smo izbrali, ker imajo različne poslovne, lastniške, distribucijske in produkcijske modele, ki so prisotni v slovenskih medijih, in predstavljajo različne kontekste medijskih organizacij. Ti konteksti so pomembni, ker je vsak tak kontekst »povezan s profesionalnimi vrednotami in /.../ predstavlja pomemben vpliv na novinarske in uredniške prakse« (Preston, 2009: 74). Novinarske prakse ustvarjanja novic so namreč »pod močnim vplivom industrijskih rutin in institucionalnih dejavnikov, znotraj katerih novinarji delujejo in opravljajo svoje vloge« (Golding in Elliot, 1979: 48), zato v različnih tipih medijskih organizacij veljajo različni institucionalni dejavniki in s tem potencialno tudi različne novinarske in uredniške prakse ter s tem različne uredniške prakse v odnosu do sovražnega govora in odzivanja nanj.

Poleg tega smo analizirali ključne mednarodne dokumente mednarodnih organizacij, mednarodno pravno zavezujoče dokumente, nacionalne dokumente (ustavo in zakonodajo), nacionalno samoregulacijo ter interno samoregulacijo izbranih medijskih hiš, torej vseh dokumentov, ki tvorijo mrežo pravno ali moralno zavezujočih dokumentov. Pri mednarodnih dokumentih gre za *Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah* (v nadaljevanju MPDPP) ter *Evropsko konvencijo o človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah* (v nadaljevanju EKČP).

Delovanje medijev in svobodo govora s pravnega vidika regulirajo na eni strani mednarodni dogovori in dokumenti, na drugi strani pa nacionalna regulacija. Ta regulacijski okvir je nato dodatno okrepljen oziroma naj bi bil preciziran s samoregulacijskimi mehanizmi. Rezultate analize bomo tako predstavili najprej v kontekstu ključnih pravnih virov, nato samoregulacijskih dokumentov in hišnih dokumentov ter na koncu še poglobljenih intervjujev z uredniki izbranih novičarskih spletnih portalov in njihovih odnosov do sovražnega govora.

Za odzivanje novinarjev in urednikov na pojav sovražnega govora je pomemben tako pravni kot samoregulacijski kontekst. Gerbner (v Poler, 1997: 90) opozarja, da v neki družbi »temeljni boj ne poteka med svobodo in nadzorom, ampak med različnimi sistemi nadzora«, kar velja še posebej za delovanje medijev in novinarstva, ki je na sploh nenaklonjeno političnemu oziroma pravnemu poseganju na njegovo področje in tovrstno poseganje pogosto dojema kot omejevanje, pritisk ali cenzuro (Keane, 1992: 92–108). V tem pogledu so pomembni tudi samoregulacijski mehanizmi. Čeprav v novinarskem poklicu obstajajo pomembne delitve glede na legitimnost in

uporabnost formalnih, profesionalnih etičnih kodeksov, se mnogi novinarji zavedajo pomembnosti etike (Preston, 2009: 37). Belsey in Chadwick (1995: 38) trdita, da je pravna pot sicer nujna za kakovost medija, vendar ne zadošča; spremljati jo mora etična pot – sposobnost etičnega razmisleka v profesionalni praksi. Četudi imajo etični kodeksi svoje omejitve, je etična pot po njunem nepogrešljiva. Samoregulacijski mehanizmi obsegajo različne oblike in ukrepe, posebej pa so odvisni od pogledov in stališč novinarjev in urednikov oziroma njihove percepcije, koliko je samoregulacija sploh potrebna ali zaželena. Zato je pomembno, da poleg pravnih dokumentov proučimo tudi samoregulacijske in interne. Pomembno pa je proučiti tudi odnos urednikov do vprašanja sovražnega govora, saj vrsta avtorjev poudarja vlogo subjektivnih in individualnih dejavnikov, individualne izkušnje, odnos in pričakovanja tistih posameznikov, ki so na vplivnih položajih v uredništvih (recimo White, 1950/1999). Pri tem poudarjajo, »kako zelo sta izbira in podajanje novic podvržena izkušnjam, odnosu in pričakovanjem odbiralatelja« (Preston, 2009: 32).

Rezultati analize

Najprej bomo predstavili rezultate analize dokumentov, ki jim bo sledila analiza izjav poglobljenih intervjujev.

Sovražni govor v ključnih pravnih virih in samoregulacijskih dokumentih

Med ključnimi mednarodnimi dokumenti in dogovori, ki sooblikujejo odnos do svobode govora in do sovražnega govora, sta *Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah* (v nadaljevanju MPDPP) ter *Evropska konvencija o človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah* (v nadaljevanju EKČP). Prvi od držav podpisnic zahteva, da z zakonom prepovejo (četudi ni nujno, da razglasijo za kaznivo) vsako propagiranje (promoviranje) vojne in vsako spodbujanje diskriminacije, sovražnosti ali nasilja na nacionalni, rasni ali verski podlagi. Podoben odnos do sovražnega govora je zavzela Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi (OVSE) (Article XIX, 1998: 83–84), temu pa je sledilo sprejetje *Evropske konvencije o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin* (EKČP), ki vzpostavlja »osrednje mesto svobode izražanja v sistemu pravic« (Teršek, 2007: 15). Ključen je 10. člen z naslovom *Svoboda govora*.

Temeljni nacionalni dokument, ki regulira svobodo govora in sovražni govor, je Ustava Republike Slovenije, sprejeta 23. decembra 1991. Za regulacijo govora sta ključna 39. in 63. člen. Prvi ima naslov *Svoboda izražanja* in pravi: »Zagotovljena je svoboda izražanja misli, govora in javnega

nastopanja, tiska in drugih oblik javnega obveščanja in izražanja. Vsakdo lahko svobodno zbira, sprejema in širi vesti in mnenja. Vsakdo ima pravico dobiti informacijo javnega značaja, za katero ima v zakonu utemeljen pravni interes, razen v primerih, ki jih določa zakon.« Drugi pravi: »Protiustavno je vsakršno spodbujanje k narodni, rasni, verski ali drugi neenakopravnosti ter razpihovanje narodnega, rasnega, verskega ali drugega sovraštva in nestrpnosti. Protiustavno je vsakršno spodbujanje k nasilju in vojni.«

Podrobneje je sankcioniranje tovrstnega ravnanja opredeljeno v Kazenskem zakoniku Republike Slovenije (KZ), ki v prvih treh odstavkih 297. člena z naslovom *Javno spodbujanje sovraštva, nasilja ali nestrpnosti* določa sankcije za javno spodbujanje ali razpihovanje narodnostnega, rasnega, verskega ali drugega sovraštva, razdora ali nestrpnosti ali spodbujanje k drugi neenakopravnosti zaradi telesnih ali duševnih pomanjkljivosti ali spolne usmerjenosti; javno širjenje ideje o večvrednosti ene rase nad drugo ali dajanje kakršnekoli pomoči pri rasistični dejavnosti ali zanikanje, zmanjševanje pomena, odobravanje, omalovaževanje, smešenje ali zagovarjanje genocida, holokavsta, hudodelstva zoper človečnost, vojnega hudodelstva, agresije ali drugih kaznivih dejanj zoper človečnost.

Če so takšna dejanja storjena z objavo v množičnem mediju, se kaznuje tudi urednik oziroma tisti, ki ga je nadomeščal, razen če je šlo za prenos oddaje v živo in dejanj iz prejšnjih odstavkov ni mogel preprečiti.⁵ Dejstvo, da je urednik v Kazenskem zakoniku izrecno omenjen in da je za svoje delo dodatno odgovoren in sankcioniran, kaže na to, da tudi zakonodajalec prepozna posebno vlogo urednikov pri objavljanju novinarskih in medijskih vsebin ter potencialno škodljivo vlogo pri razširjanju sovražnega govora.

Podobno določbo glede spornih vsebin vsebuje tudi Zakon o medijih, ki v 8. členu prepoveduje razširjanje vsebin, ki:

- spodbujajo narodno, rasno, versko, spolno ali drugo neenakopravnost, nasilje in vojno,
- izzivajo narodno, rasno, versko, spolno ali drugo oblike nestrpnosti ali sovraštva.⁶

Ključni dokument novinarske samoregulacije v Sloveniji je Kodeks Društva novinarjev Slovenije. Njegova zadnja različica vsebuje naslednje člene, ki se dotikajo tematik, povezanih s sovražnim govorom:

20. Novinar se mora izogibati narodnostnim, rasnim, spolnim, starostnim, verskim, geografskim in drugim stereotipom ter podrobnostim, ki so povezane s spolnimi nagnjenji, invalidnostjo, fizičnim videzom, socialnim položajem ali drugimi osebnimi okoliščinami posameznikov in skupin.

⁵ Dostopno na <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200855&stevilka=2296>, 20. 7. 2011.

⁶ Dostopno na <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200135&stevilka=2043>, 25. 7. 2011.

21. Spodbujanje k nasilju, širjenje sovraštva in nestrpnosti ter druge oblike sovražnega govora so nedopustni. Novinar jih ne sme dopustiti, če pa to ni mogoče, se mora nanje nemudoma odzvati oziroma jih obsoditi.

Odzivanju na tovrstni govor pa je namenjen tudi 16. člen kodeksa, ki govori o vlogi urednikov pri elektronskih publikacijah:

16. Odgovorni urednik odgovarja za vsebino komentarjev in drugega audio-vizualnega materiala bralcev, poslušalcev ali gledalcev. Odgovorni urednik oblikuje pravila za izbiro in vključitev komentarjev. Komentar, ki ni v skladu z objavljenimi pravili, mora biti v najkrajšem času umaknjen.⁷

Interna samoregulacija

Kodeks Društva novinarjev Slovenije je ključen nacionalni samoregulacijski dokument, vendar pa vsi slovenski novinarji in uredniki niso člani Društva novinarjev Slovenije. Poleg tega je Kodeks Društva novinarjev Slovenije dokaj splošen (in kratek) dokument, ki ne določa vseh situacij in vseh težav ali dilem, s katerimi se srečujejo novinarji in uredniki. Da bi zapolnili tovrstne praznine ter oblikovali natančnejšo interno uredniško in etično politiko, mnogi mediji oblikujejo interne, hišne kodekse in pravilnike. Ti veljajo zgolj za novinarje, urednike in druge ustvarjalce posameznih medijskih družb. Med proučevanimi mediji (RTV Slovenija oziroma njihov Multi-medijski center MMC in spletna stran rtvslo.si, Pop TV in spletna stran 24ur.com, Žurnal24 in spletna stran zurnal24.si ter Delo in spletna stran delo.si) samo ena medijska družba nima lastnega internega kodeksa. To je Delo, d. d. V preostalih hišah veljajo naslednji interni dokumenti:

RTV Slovenija

Delovanje novinarjev na RTV Slovenija podrobneje ureja dokument z naslovom *Poklicna merila in načela novinarske etike v programih RTV Slovenija*. Sprejet je bil junija 2000, vendar pa v njem ne najdemo besedne zveze sovražni govor ali kakšne njene izpeljanke ali pomenske različice. Še več, nikjer ni uporabljena niti beseda sovražni. Obravnavani so (v točki 10.1) stereotipi, dober okus, odnos do verujočih in verskih skupnosti (točka 11.4; tu je recimo izrecno navedeno, da je treba izraze, kot so »klerikalec«, »cerkven« ali »fundamentalist«, uporabljati »z občutkom«; *Poklicna merila*, 2000) ter odnos do starejših oseb (»opuščamo stereotipe o njih« in »ne govorimo

⁷ Objavljeno 10. 6. 2011. Dostopno na <http://novinar.com/wordpress/kodeks/>, 12. 8. 2011.

o 'življenju na robu', 'odvisnosti', 'pasivnosti'). Poudarjena je potreba po pozornosti, da ne bi prihajalo do stereotipov v odnosu do žensk in spolnih manjšin, v točki 9.11, ki govori o arhivskih posnetkih kaznivih dejanj, pa je poudarjeno, da se je pri izbiri ilustrativnega arhivskega gradiva »treba izogibati nepremišljeni in pogosti uporabi rasnih, nacionalnih, verskih, spolnih in drugih stereotipov«.

Poklicna merila in načela novinarske etike v programih RTV Slovenija niso edini interni dokument, ki ureja merila za predvajanje programskih vsebin na javni radioteleviziji. 8. januarja 2007 je RTV Slovenija sprejela tudi *Estetska in etična merila ter navodila glede predvajanja programskih vsebin, ki vključujejo prizore nasilja ali seksualnosti*. Tudi ta dokument se, tako kot *Poklicna merila*, nikjer izrecno ne ukvarja s sovražnim govorom, je pa zanimivo, da je javna radiotelevizija teme, kot so stereotipi, v *Poklicnih merilih* opredelila v nekaj stavkih, medtem ko je recimo seksualnosti namenila tri člene v *Estetskih in etičnih merilih* ter jim posvetila več kot 600 besed. »Seksualnost« je torej po internih dokumentih RTV Slovenija veliko bolj problematična vsebina, ki zahteva bistveno bolj natančno regulacijo kot pa sovražni govor.

Žurnal24

Delovanje novinarjev, urednikov in drugih ustvarjalcev vsebin pri Žurnalu24 ureja *Kodeks novinarjev Žurnala24*. Sprejet je bil septembra 2007 in ureja delovanje novinarjev časnika Žurnala24, tednika Žurnal in spletne strani zurnal24.si. Tudi v tem kodeksu ni izrecno omenjen sovražni govor, so pa omenjene naslednje sorodne oziroma povezane teme: poudarjeno je spoštovanje človekovih pravic, kjer so zlasti pozorni na »kršenje pravic in dostojanstvo najbolj ranljivih posameznikov in skupin, seveda tudi vseh drugih«. Zavzemajo se za »izhodiščno enakopravnost« vseh ljudi, zavračajo »vsakršno nasilje« in »prežijo« na »nekorektnost oziroma nemoralnost (dejanja, ki škodujejo soljudem in so hkrati v izrazitem nasprotju s splošno sprejetimi vrednotami v svetu; takšna dejanja so *vsaj dejanja diskriminacije in ksenofobije*)« (avtorjev poudarek).

Pro Plus in 24ur.com

Novinarji družbe Pro Plus, ki objavlja programa Pop TV in Kanal A ter spletno stran 24ur.com (poleg ostalih programov in spletnih strani), sicer nimajo hišnega kodeksa, je pa za naše proučevanje regulacije in opredelitve sovražnega govora v internih dokumentih pomemben predvsem dokument, ki ureja delovanje uporabnikov njihovih spletnih strani z naslovom *Splošni pogoji uporabe registracije v omrežje 24ur.com* (2011). Pogoji tako že v prvi točki določajo, da uporabnik ne bo objavljajal vsebin, ki bi bila (med

drugim) »sporna, moralno neprimerna ali žaljiva«, in »ne sme predstavljati nespoštljivega obnašanja nasproti drugim uporabnikom spletnih strani«. Poleg tega »ne bo uporabljal groženj, slabšalnega, poniževalnega ali žaljivega načina izražanja v komunikaciji in izražanja, ki bi lahko kršilo osebnostne pravice tretjih oseb«. Med zanimivimi določbami je tudi peta alineja druge točke, ki pravi, da »vsebina mora biti resnična« (*Splošni pogoji*, 2011). Natančnejše opredelitve, kaj ta alineja pomeni in kako ustvarjalci 24ur.com točnost te zahteve preverjajo, posebej pri uporabniških komentarjih, v internih dokumentih družbe Pro Plus ni.

Odnos urednikov izbranih novičarskih spletnih portalov do sovražnega govora

Poglobljeni polstrukturirani intervjuji z odgovornim urednikom Multimedijskega centra RTV Slovenija, Urošem Urbanijo, urednico spletnega portala Žurnal24, Polono Movrin, urednico spletnega portala Delo.si, Sonjo Merljak Zdovc, in odgovorno urednico strani 24ur.com, Barbaro Repovž, kažejo na določene podobne poglede in dileme, s katerimi se srečujejo uredniki omenjenih spletnih medijev, hkrati pa kažejo tudi na določene razlike.

Prva od skupnih točk iz rezultatov je ta, da obstajajo tipične tematike, pri katerih se pojavlja sovražni govor. Intervjuji namreč kažejo, da se omenjeni mediji soočajo s pojavom sovražnega govora pri sorodnih, pogosto predvidljivih tematikah. Barbara Repovž, urednica portala 24ur.com, pravi: »Mi načeloma že vnaprej predvidevamo oziroma vemo, kje bodo prisotni komentarji s sovražnim govorom.« Polona Movrin, urednica portala Žurnal24.si, kot tovrstne predvidljive teme navaja:

Klasična tema, kjer se sovražni govor pojavlja v večjem obsegu, je spolna orientacija, potem družinski zakonik, homoseksualne teme ... Tukaj se pojavljajo komentarji, ki presegajo meje svobodnega govora. Marsikdaj se pojavijo neprimerni komentarji pri temi o odnosih Slovenije in Hrvaške, ti komentarji so bolj nacionalistično naravnani. Veliko neprimernih komentarjev se pojavi tudi do določenih politikov.

Druga ugotovitev je ta, da je ena glavnih težav spletnih strani anonimnost piscev komentarjev. Glede tega se strinjajo vsi sogovorniki: da anonimnost spodbuja pisanje sovražnih in drugih neprimernih (denimo žaljivih) komentarjev ter da so različne oblike omejevanja anonimnosti oziroma zahteve po registraciji količino in stopnjo sovražnosti zmanjšale oziroma znižale: »Opažam pri našem portalu, že ko smo uvedli moderiranje in obvezno registracijo, da se je nivo komunikacije precej izboljšal,« pravi Sonja Merljak Zdovc, urednica portala Delo.si.

Prva razlika med uredniki, ki jo je pokazala analiza, je odnos do vprašanja, ali so definicije sovražnega govora dovolj natančne, da lahko sovražni govor nemudoma in brez dilem prepoznajo, ter ali so obstoječi regulacijski in samoregulacijski dokumenti pri tem dovolj natančni. V eni skupini so tisti uredniki oz. urednice, ki menijo, da so obstoječi dokumenti zadostni in povsem natančni. Tako Barbara Repovž, urednica 24ur.com, pravi: »S pravili, ki so določena v našem internem pravilniku, smo povsem zadovoljni, sicer jih niti ne bi sprejeli.« Ti uredniki so tudi povsem zadovoljni z zakoni in kodeksom DNS (»Tako zakon kot kodeks absolutno podpiramo,« pravi Repovževa), kar ni presenetljivo, ker hkrati menijo, da se popolnoma skladata z lastnim internim kodeksom: »V teh dveh dokumentih ni ničesar bistvenega v zvezi s sovražnim govorom, kar ne bi tudi mi imeli v pravilniku.« Problematici so jim le določeni mejni primeri: »Nekaj težav je le pri prepoznavanju tistih komentarjev (...), ki ciljajo na določeno stvar, a so tako napisani, da bi jih večina lahko vzela za povsem normalne,« pravi Repovževa. Drugače pa so z dokumenti zadovoljni. Še več, menijo, da so dokumenti uredniku oz. urednici v veliko pomoč. »Zelo nam pomagajo. Ker se dogaja, da se, potem ko odstranimo določen komentar, pojavljajo vprašanja, "zakaj pa ste zbrisali moj komentar" in podobno, in tukaj lahko potem na podlagi kazenskega zakonika, ustave in podobnih zakonov dobro argumentiraš odstranitev nekega komentarja,« pravi Polona Movrin, urednica Žurnal24.si.

Na drugi strani so uredniki, ki bodisi s pravnim bodisi s samoregulacijskim okvirom in definicijami niso zadovoljni. Nekateri uredniki sicer zatrjujejo, da so dokumenti zadostni. Uroš Urbanija, urednik MMC na RTV Slovenija, o pisanih pravilih tako pravi: »Menim, da sama po sebi zadostujejo.« Kljub temu pa hkrati kritizirajo določene dokumente ali njihove člene. Takšen je primer odnosa Uroša Urbanije do kodeksa DNS in 16. člena, po katerem so uredniki odgovorni tudi za uporabniške vsebine in komentarje: »Ne more se novinarski kodeks – to je tudi moja kritika na sam kodeks, ki je trenutno sprejet – vmešavati v stvari, ki niso del novinarskega posla.« In: »Ne razumem, kako lahko odgovorni urednik odgovarja na komentarje, ki niso niti del uredniške politike, temveč stvar uporabnikov ali gledalcev. Kaj si ti mislijo o določeni temi, o članku ali o čemerkoli, ni stvar odgovornega urednika. Tukaj pa zdaj hočejo, da mi kot novinarji, kot mediji, kontroliramo tudi to, kaj ljudje mislijo. To je popolnoma nesmiselno.«

Ena najbolj problematičnih točk za to skupino urednikov je pomanjkanje ustreznih definicij. Prva od po njihovem mnenju pomanjkljivih definicij je sovražni govor. Tu je značilen recimo odgovor Merljak Zdovčeve, urednice Delo.si, ki takoj na začetku intervjuja glede sovražnega govora ugotavlja: »Vendar tukaj je tudi vprašanje, ali ga sploh vsakič prepoznamo.« V nadaljevanju meni: »Osebnostno menim, da je tukaj slabost tega, da nimamo popolnoma definirane sovražnega govora. Imamo neka ohlapna navodila,

recimo kazenski člen, ampak ga verjetno tudi mi ne prepoznamo še kot sovražni govor.« Podobno pravi Movrinova, urednica Žurnal24.si: »Mislim, da smo tukaj v Sloveniji v veliki dilemi in se razhajamo pri mnenjih o sovražnem govoru. Tudi pravniki imajo različna mnenja o sovražnem govoru. Tudi ko smo imeli sestanek s podpisniki kodeksa Spletnega očesa, smo prišli do tega, da je zelo težko določiti mejo.«

Pomembno je tudi to, da se nekateri uredniki zavedajo zakonskih oziroma pravnih razlik med recimo sovražnim govorom ter razžalitvami in kleveticami, medtem ko drugi slednje očitno razumejo kot del sovražnega govora. Iz izjave Sonje Merljak Zdovc, urednice Delo.si, je tako razvidno, da jasno loči omenjena pojma: »Mi brišemo že žaljive komentarje. Skratka ne čakamo, da bi prišlo do sovražnega govora.« Po drugi strani pri Movrinovi, urednici Žurnal24.si, ta ločnica očitno ni vzpostavljena: »Jaz še vedno vztrajam pri tem, da če nekdo izrazito nekoga žali, da je te komentarje treba odstraniti, ker enostavno ni pravično do drugih ljudi.«

Takšno pomanjkljivo poznavanje samega pojma sovražni govor in njegovih pravnih definicij vodi v nepoznavanje in nezavedanje s tem povezanih pravnih razlik. Na koncu pa prihaja (tudi zaradi takšnega različnega poznavanja, kaj vključuje sovražni govor in kaj ni sovražni govor) do razlik tudi v percepciji, koliko sovražnega govora sploh je in ali ta narašča ali upada. Sonja Merljak Zdovc tako za Delo oziroma Delo.si glede količine sovražnega govora pravi: »Pri nas se zagotovo zmanjšuje,« na drugi strani pa Repovževa meni: »Ogromno sovraštva se pretaka tudi po spletnih medijih,« in Movrinova na vprašanje, ali se ji zdi, da se obseg sovražnega govora večja ali manjša: »Veča. Na spletnem portalu med komentarji se je sicer od uvedbe obvezne registracije zmanjšal. Vendar pa opažam, da se na spletu sovražni govor na splošno povečuje, predvsem zaradi udara gospodarske krize. Ljudje iščejo krivce za to in ono, kar je povezano z gospodarsko krizo. Recimo, Slovenci nimamo služb zaradi te ali one narodnosti, in podobno.«

Analiza pokaže, da se vsi uredniki strinjajo glede predvidljivosti določenih tematik, pri katerih pogosteje prihaja do sovražnega govora, in glede problematičnosti anonimnosti komentarjev, ki lahko vodi v večjo prisotnost in obseg sovražnega govora. Do razlik prihaja pri odnosu do tega, ali so regulacijski in samoregulacijski dokumenti natančni in v pomoč, ter pri odnosu do vprašanja, ali je sam sovražni govor dovolj natančno definiran. Pokažejo se tudi razlike pri poznavanju regulacijskega in samoregulacijskega okvira in definicij. Do razlik prihaja tudi pri percepciji, ali količina sovražnega govora narašča ali upada, verjetno tudi zaradi razlik pri poznavanju samih definicij sovražnega govora, torej kaj ta pojem vključuje, kaj pa vanj ne sodi.

Teoretična izhodišča Whiteove študije odbiralateljev (1950/1999) so poudarjala individualne izkušnje, odnos in pričakovanja tistih posameznikov, ki

so na vplivnih položajih v uredništvih, ter pri tem poudarjala, kako zelo sta izbira in podajanje novic podvržena izkušnjam, odnosu in pričakovanjem odbiratelja. Kasnejše študije so pokazale mnoge omejitve tovrstnih trditev in rezultatov (glej Preston, 2009), kljub temu pa velja, da je Whiteova raziskava pomembna zaradi »vpogleda v subjektivno naravo procesa proizvodnje novic« in zaradi tega, ker je z njo pokazal na ključno vlogo sodb, izkušenj in znanja uveljavljenih novinarjev, ki sodelujejo pri odločanju o novicah.

Rezultati analize poglobljenih polstrukturanih intervjujev z uredniki izbranih slovenskih spletnih medijev ob hkratni analizi pravnega in samoregulacijskega sistema, ki opredeljuje sovražni govor, kaže na situacijo, v kateri imajo uredniki kot odbiratelji zaradi pomanjkljivosti ali dvoumnosti v opredelitvah sovražnega govora v pravnem in samoregulacijskem sistemu ter možnosti različnih interpretacij bistveno večjo vlogo, kot jo imajo v kakšni drugi situaciji. Medtem ko na splošno velja, da se možnosti za uveljavitev osebnih lastnosti novinarjev razlikujejo glede na njihov profil in status ter vrsto in/ali žanr medijske organizacije (Shoemaker in Reese, 1996), bi bilo treba dodati, da se možnosti za uveljavitev osebnih lastnosti novinarjev, še posebej pa urednikov kot odbirateljev povečujejo v pravni ali samoregulacijski praznini.

Čeprav organizacijske raziskave poudarjajo »šibkost novinarskih kodeksov, ko gre za sprejemanje odločitev o uredniški politiki« (Preston, 2009: 90), naši rezultati kažejo, da prihaja do posebne situacije, kadar določena vprašanja niso ustrezno (ali sploh niso) zaobjeta oziroma pokrita s pravnim in samoregulacijskim sistemom ter kadar hkrati ni oblikovana ustrezna interna uredniška politika. Dodatna težava je pomanjkljivo pravno znanje ključnih članov redakcije, kot so uredniki, ki premorejo večjo diskrecijsko moč. V celoti lahko v tem primeru pride do povečane vloge osebnih lastnosti urednikov ter s tem njihovega vpliva na odločitve (v tem primeru povezane z definiranjem sovražnega govora v medijskih prispevkih in vsebinah ter odzivanjem nanj). Nastanejo torej možnosti za večjo vlogo urednikov kot odbirateljev, večjo odvisnost od njihovih individualnih značajskih lastnosti ter s tem povezane možnosti, da pride do subjektivnih oziroma arbitrarnih odločitev.

Sklep

Na osnovi analiziranih mednarodnih dokumentov, nacionalne regulacije, samoregulacije in internih kodeksov ter poglobljenih polstrukturiranih intervjujev⁸ z uredniki izbranih slovenskih spletnih medijev lahko ugotovimo, da kljub vrsti dokumentov, ki se ukvarjajo z definiranjem in regulacijo

⁸ Pri izvedbi intervjujev sta pomagali Špela Orehek in Neva Štumberger.

sovražnega govora, intervjuvani uredniki menijo, da jim obstoječi dokumenti (ob določenih pripombah) pri njihovem delu sicer pomagajo, da pa hkrati še vedno manjkajo natančnejše definicije. Strinjajo se tudi, da anonimnost krepi pojav sovražnega govora na spletu in da so različne oblike registriranja prispevale k njegovemu zmanjšanju, vsaj na njihovih portalih.

V praktično vseh ostalih pogledih se uredniki razvrščajo v različne skupine, pri katerih je težko najti skupni imenovalec, recimo oblika lastništva oz. organizacije, tuje ali domače lastništvo, tiskani ali elektronski mediji. Med seboj se razlikujejo med drugim glede percepcije, ali sovražni govor v slovenskih medijih na splošno narašča ali upada. Ključno pa se nam zdi vprašanje, ali se uredniki zavedajo razlike med sovražnim govorom in razžalitvami ter drugimi oblikami kaznivih dejanj zoper čast in dobro ime (kot jih definira Kazenski zakonik od 158. do 161. člena). Do takšnega neločevanja očitno prihaja pri določenih urednikih, ki v vprašanja o sovražnem govoru vključujejo pojasnila glede razžalitev ali denimo kletvic ter to očitno dojemajo kot del ali ekvivalent sovražnega govora – pa čeprav to ne drži. Takšne percepcije in razmišljanja kažejo na slabo poznavanje zakonodaje in pravnega okvira, kot tudi samega pojma sovražni govor⁹.

Čeprav se strinjamo s Terškom, ko pravi: »Menim, da sovražni in diskriminatorni govor ni največji problem svobode izražanja v Sloveniji,« (2007: 264) pa gre hkrati vendarle za pomembno tematiko in pomembno težavo, ki ob razmahu novih (spletnih) medijev povzroča nove težave. V primeru spletnih medijev gre namreč za novo »skupnost in nove oblike 'javnih prostorov' – kibernetične prostore – ki nadomeščajo tradicionalne prostore ali skupnosti«, pri čemer gre za specifične, »simulirane skupnosti. Uporabniki se ujemajo v času, njihova realna telesa pa so prostorsko oddaljena« (Gržinič, 1996: 91). Ti novi prostori in skupnosti (pogosto zaradi prisotne anonimnosti uporabnikov) predstavljajo možnost za monološko prepričevanje v eno samo videnje sveta, prežeto s predsodki in diskriminacijami iz posameznikovega dojemanja sveta, hkrati pa neobremenjen in zavarovan način »javnega« izražanja najbolj zasebnih prepričanj (Poler Kovačič, 1997: 210; Sedmak, 1996: 43) in kot tak posebej »primeren« ali razpoložljiv prostor tudi za razširjanje in objavljanje sovražnega govora. Zato je ustrezno odzivanje na pojave sovražnega govora na spletu in v spletnih medijih tem bolj pomembno.

Tako so za širši družbeni kontekst, ne samo za novinarstvo, zaskrbljujoči rezultati analize, ki kažejo, da uredniki nekaterih od najbolj obiskanih spletnih medijev v Sloveniji ne poznajo dovolj dobro samega pojma sovražni

⁹ Preprost odgovor v zvezi s tem ponuja Barbara Repovž, ki na vprašanje glede tega, kako definira sovražni govor, odgovarja: »To bi v bistvu zdaj lahko šli v Slovar slovenskega knjižnega jezika pogledat, kaj pravi.«

govor ter da ne ločijo med sovražnim govorom in nekaterimi drugimi pojavi. Rezultati tudi kažejo, da uredniki kot ključni odbiratelji nimajo na voljo dovolj natančnega regulacijskega in samoregulacijskega sistema ter da je veliko prepuščeno percepciji in pogledom samega urednika. Takšna nedorečenost in prepuščenost individualnim pogledom ali percepcijam pa lahko vodi tudi k arbitrarnosti v odnosu do regulacije medijev, novinarstva, svobode govora in sovražnega govora.

V luči vedno novih primerov označevanja različnih izjav, govorov ali prispevkov za sovražni govor je tem bolj pomembno, da imajo profesionalni skrbniki (in odbiratelji) množičnih medijev, kakršni so uredniki spletnih medijev, na voljo ustrezen regulacijski in samoregulacijski aparat ter da hkrati premorejo ustrezno pravno in drugo strokovno znanje. V tej luči bi bilo smiselno razmisliti o dodatnih ukrepih na področju profesionalnega izobraževanja in izpopolnjevanja ter vseživljenjskega učenja na eni strani (za urednike in druge profesionalne ustvarjalce) in vzgoje za medije (za uporabnike oziroma naslovnike medijskih vsebin) na drugi strani. Hkrati bi bilo primerno, da bi se na tovrstne nejasnosti in dileme odzvale tudi same medijske družbe, med drugim s sprejetjem (tam, kjer tovrstnih dokumentov sploh nimajo) ali dopolnitvijo (tam, kjer ti dokumenti že obstajajo) hišnih kodeksov in drugih pravilnikov, ki urejajo objavlanje medijskih prispevkov ter delovanje urednikov in njihovo odzivanje na možne pojave sovražnega govora.

LITERATURA

- Article XIX (1998): Priručnik o slobodi javne riječi. Zagreb: Press Data – Hrvatsko novinarsko društvo.
- Bollinger, Lee C. (1991): *Images of a Free Press*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Boyd-Barrett, Oliver in Chris Newbold (1995): *Approaches To Media*. London: Arnold.
- Codina, Monica in Jordi Rodriguez – Virgili (2007): *Journalism For Integration: The Muhammad Cartoons*. *The Public/Javnost XIV* (2), 31–46.
- Davies, Lizzy (2011): Facebook refuses to take down rape joke pages: Campaigners' petition dismissed by social network on grounds that material is opinion, 'no matter how offensive'. *Guardian*, 30. 9. 2011. Dostopno na <http://www.guardian.co.uk/technology/2011/sep/30/facebook-refuses-pull-rape-jokepages>. 30. 9. 2011.
- Društvo novinarjev Slovenije (2011): Kodeks. Objavljeno 10. 6. 2011. Dostopno na <http://novinar.com/wordpress/kodeks/>, 12. 8. 2011.
- D'Souza, Frances (2002): Banning news as 'hate speech'. V *The World Press Freedom Comitee* (ur.): *New code words for censorship – Modern labels for curbs on the press*. Reston: The World Press Freedom Comitee, 83–85.

- Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Uradni list RS (13. 6. 1994) MP, št. 7–41/1994 (RS 33/1994), dostopno na <http://www.varuh-rs.si/pravni-okvir-in-pristojnosti/mednarodni-pravni-akti-s-podrocja-clovekovih-pravic/svet-evrope/evropska-konvencija-o-varstvu-clovekovih-pravic-in-temeljnih-svoboscin/>, 12. 8. 2011.
- Furedi, Frank (2011): *On Tolerance: A Defence of Moral Independence*. London: Continuum.
- Golding, Peter in Graham Murdock (1979): *Making The News*. London: Longman
- Gržinič, Marina (1996): V vrsti za virtualni kruh: čas, prostor, subjekt in novi mediji v letu 2000. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče.
- Hallin, Daniel C. (1994): *We keep America on top of the world*. London: Routledge.
- Kalin Golob, Monika (2002): Jezikoslovna stilistika in razžalitve v tiskanih medijih. V Tomo Korošec (ur.): *Razžalitve v tiskanih medijih*, 31–46. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Kazenski zakonik Republike Slovenije (1994). Ur. l. RS, št. 63/1994 (70/1994 popr.). 55/2008 (66/2008 popr.) Dostopno na http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r05/predpis_ZAKO905.html, http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r09/predpis_ZAKO4149.html in <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200855&stevilka=2296>, 20. 7. 2011.
- Keane, John (1991): *Mediji in demokracija*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Kodeks novinarjev časnika Žurnal24, spletnega medija zurnal24.si in tednika Žurnal (2007): Dostopno na <http://www.zurnal24.si/kodeks>, 15. 8. 2011.
- Korošec, Tomo in Monika Kalin Golob (2000): Razžalitve v množičnih medijih kot jezikovnostilno in pravno vprašanje. V Zoltan Jan (ur.), *Slovensko jezikoslovje danes in jutri*, 60–68. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Korošec, Tomo (ur.) (2002): *Razžalitve v tiskanih medijih*. Ljubljana, FDV.
- Kuzmanič, Tonči A. (1999): *Bitja s pol strešice: Slovenski rasizem, šovinizem in seksizem – Hate-speech in Slovenia: Slovenia Racism, Sexism and Chauvinism*. Ljubljana: Mirovni inštitut-Mediawatch.
- Laitila, Tiina (1995): Journalistic codes of ethics in Europe. *European Journal of Communications*, 4, 527–544.
- Lindlof, T. R. (1995): *Qualitative Communication Research Methods*. Thousand Oaks: Sage.
- Mednarodni pakt o državljskih političnih pravicah. Dostopno na http://www.mzz.gov.si/fileadmin/pageuploads/Zunanja_politika/Mednarodnipakt_drzavljskih_politcnih_pravicah.pdf, 2. 8. 2011.
- Mill, John Stuart (1994): *O svobodi*. Ljubljana: Založba Krt.
- Morrison, David E. and Howard Tumber (1988): *Journalists at war: Dynamics of News Reporting During the Falklands Conflict*. London: Sage Publications.
- Petkovič, Brankica (2001): Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti št. 1. Ljubljana, Mirovni inštitut.
- Platiše, Mateja (2001): Izbrani mednarodnopravni vidiki problematike rasizma in pravice do svobode govora. *Pravnik* 56 (1–3): 126–142.
- Poklicna merila in načela novinarske etike v programih RTV Slovenija (2000): Dostopno na <http://www.rtvsllo.si/poklicnamerila>, 12. 8. 2011.

- Poler Kovačič, Melita (1997): *Novinarska etika*. Ljubljana: Magnolija.
- Preston, Paschal (2009): *Making The News: Journalism and news cultures in Europe*. London: Routledge.
- Preston, Peter (2011): A fresh take on press regulation? No need – a code is already in place. *Guardian*, 2. 10. 2011. Dostopno preko <http://www.guardian.co.uk/media/2011/oct/02/press-regulation-pcc-code-conduct>. 2. 10. 2011.
- Sedmak, Marjan (1996): *Mediji, etika in deontologija*. Ljubljana: FDV.
- Shoemaker, Pamela in Stephen D. Reese (1996): *Mediating The Message: Theories of Influence on Mass Media Content*. White Plains: Longman.
- Soun Chung, Deborah (2007): Profits and Perils: Online News Producers' Perceptions of Interactivity and Users of Interactive Features. *Convergence* 13 (1): 43–61.
- Splošni pogoji uporabe registracije v omrežje 24ur.com (2011). Dostopno na <http://image.24ur.com/media/document/60731035.pdf>, 5. 8. 2011.
- Teršek, Andraž (2007): *Svoboda izražanja (v sodni praksi Evropskega sodišča za človekove pravice in slovenski ustavnosodni praksi)*. Ljubljana: Informacijski dokumentacijski center Sveta Evrope pri NUK.
- The World Press Freedom Comitee (ur.) (2002): *New code words for censorship: Modern labels for curbs on the press*. Reston: The World Press Freedom Comitee.
- Thompson, John B. (1995): Mass communication and modern culture: contribution to a critical theory of ideology. V Boyd-Barrett, Oliver and Chris Newbold (ur.) *Approaches to Media*. London, Arnold, 54–65.
- Tumber, Howard (ur.) (1999): *News: A Reader*. Oxford: Oxford University Press.
- Ule, Mirjana (1992): *Socialna psihologija*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Ustava Republike Slovenije (1991): Objava v UL RS 33/91, stran 1373, 28. 12. 1991; SOP 1991-01-1409. Dostopno na <http://www.dz-rs.si/?id=150&docid=28&showdoc=1>, 20. 7. 2011.
- Venturelli, Shalini (1995): The »Principle of Publicity« and Policies of the Information Age. *The Public/Javnost* 2 (1): 7–29.
- Voorhoof, Dick (1995): The Media in a Democratic Society: Article 10 of the European Convention of Human Rights. V *Legal Problems of the Functioning of the Media in a Democratic Society*, 56–59. University of Ljubljana, Council of Europe.
- White, D. M. (1950/1999): The 'Gate Keeper': A Case Study in the Selection of News. *Journalism Quarterly*, 27 (4): 383–90.
- Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o medijih (ZMed-A) (1996). Ur. l. RS, št. 60/2006. Dostopno na <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200135&stevilka=2043> in <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200660&stevilka=2536>. 22. 7. 2011.
- Zupančič, B. M. (1995): *Prvine pravne kulture*. Fakulteta za družbene vede, Zbirka Teorija in praksa. Ljubljana.

POROČANJE O SOVRAŽNEM GOVORU POSLANCEV V LUČI NOVINARSKE (NE)OBJEKTIVNOSTI**

Povzetek. Avtorja analizirata poročanje slovenskih novinarjev o sovražnem govoru in njihove etične probleme. (Med)besedilna analiza poročanja o sovražnem govoru med prvo obravnavo Predloga Družinskega zakonika je pokazala, da novinarji o sovražnem govoru poslancev niso poročali ali pa so v poročila vključili le nekatere manj skrajne izjave. Izogibali so se vrednotenju, sovražni govor so obsodili predvsem z besedami drugih virov. Intervjuji z avtorji analiziranih poročil so pokazali, da se bojijo učinkov razširjanja sovražnega govora s svojimi prispevki, imajo težave pri njegovem prepoznavanju in odločanju, kateri izrazi so sploh sprejemljivi za objavo, poleg tega v poročilih ne želijo komentirati.

Ključni pojmi: sovražni govor, novinarsko poročanje, novinarska etika, poslanci, objektivnost, komentar

Uvod

Novinarji naj bi v demokratični družbi ljudem zagotavljali tehtne novice, nujne za razumevanje okolja (Richardson, 2007: 8) in uresničevanje državljskih dolžnosti (Gans, 2003: 28). Družbeno odgovoren novinar mora poročati o temah v javnem interesu ter tako tudi o delu in mnenjih poslancev. Ta so še posebej vredna objave, če so bila izražena med obravnavami zakonov – torej pri opravljanju dela, za katerega so bili poslanci neposredno izvoljeni. V državnozbornih razpravah pa se občasno pojavlja tudi sovražni govor, opozarjajo slovenski raziskovalci (gl. npr. Antić Gaber, 2006; Greif, 2005, 2006). Poročila o sovražnem govoru poslancev bodisi v parlamentu bodisi v medijih prihajajo tudi iz tujine; med odmevnimi nedavnimi primeri sta recimo sovražni govor danskega poslanca Jesperja Langballeja in nizozemskega poslanca Geerta Wildersa. Sovražni govor je najbolj nevaren, ko prihaja iz prostorov moči, ki urejajo vsakdanje življenje ter določajo pravice

* Dr. Melita Poler Kovačič, redna profesorica na Fakulteti za družbene vede; Igor Vobič, asistent na Fakulteti za družbene vede, Univerza v Ljubljani.

** Izvirni znanstveni članek.

in možnosti ljudi (Leskošek, 2005: 94), zato je o sovražnem govoru v parlamentu treba poročati.

Ko besede poslancev vsebujejo sovražni govor, se zastavlja vprašanje, kako o tem poročati novinarskoetično. Novinar mora skladno z novinarsko etiko v žanrih informativne zvrsti poročati čim bolj nepristransko in ne vpletati lastnega mnenja (Košir, 1988). Ti dolžnosti tvorita normo objektivnosti, ki je v novinarskih študijah prevladujoče – četudi ne soglasno – sprejeta kot ideal (Merrill, 1997). Obenem pa mora novinar spoštovati dostojanstvo osebe, ki je temelj odgovornega novinarstva (Poler Kovačič, 2005), cilj na sebi, ki ga ni mogoče pogojevati oziroma omejevati z žanrom upovedovanja. Skladno s *Kodeksom novinarjev Slovenije* (2010) novinar ne sme dopustiti sovražnega govora oziroma ga mora obsoditi. Nekateri avtorji (npr. Cohen-Almagor, 2008) menijo, da si novinarju pri poročanju o pojavih, kot so seksizem, šovinizem, fašizem, genocid, rasizem, suženjstvo ipd., ni treba prizadevati za nepristranskost, ampak mora take pojave zavrtniti. Prav tako trdijo, da novinarju ni treba biti uravnotežen pri izbiri virov oziroma jim zagotoviti (enakega) medijskega prostora.

Zavezanost idealu objektivnosti na eni strani in dostojanstvu osebe na drugi postavlja novinarja pri poročanju o sovražnem govoru pred dilemo, ali v informativnih žanrih poročati »objektivno« ali izrecno obsoditi sovražni govor. Kako slovenski novinarji o sovražnem govoru poročajo, s kakšnimi etičnimi dilemami se pri tem srečujejo in kako jih razrešujejo, bomo raziskali z (med) besedilno analizo novinarskega sporočanja o sovražnem govoru poslancev v Državnem zboru RS in z intervjuji z avtorji analiziranih prispevkov.

Svoboda izražanja, dostojanstvo osebe, novinarska objektivnost in sovražni govor

Etično naravnani novinar pri svojem delu izhaja iz svobode izražanja (Kodeks novinarjev Slovenije, 2010), ki je v Sloveniji zagotovljena z *Ustavo RS* (1991) in številnimi mednarodnimi dokumenti, na primer *Splošno deklaracijo o človekovih pravicah* (1948), *Mednarodnim paktom o državljanskih in političnih pravicah* (1966) ter *Konvencijo o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin* (1950). Svoboda izražanja ni absolutna, brezmejna pravica. V imenu svobode ni mogoče posegati v pravice drugih ljudi, izhajajoče iz dostojanstva osebe. *Splošna deklaracija o človekovih pravicah* (1948) in *Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah* (1966) pojmujeata priznanje prirojenega dostojanstva vseh ljudi ter njihovih enakih in neodtujljivih pravic kot temelj svobode. *Zakon o medijih* (2006) v 6. členu dejavnost medijev povezuje s svobodo izražanja, a tudi nedotakljivostjo in varstvom človekove osebnosti in dostojanstva: novinar mora delovati skladno z etičnimi kodeksi in je osebno odgovoren za posledice svojega dela. Vsak

človek ima dostojanstvo že s svojo človeškostjo, ne glede na svoja dejanja oziroma lastnosti; človeku priznati dostojanstvo pomeni spoštovati ga zato, ker je človek in s tem »cilj na sebi« (Kant, 1953: 197).

Ena izmed pojavnih oblik izražanja je tudi sovražni govor, tj. izražanje mnenj in idej, ki so po svoji naravi ksenofobične, diskriminatorne in rasiistične, naperjene predvsem proti različnim manjšinam – etničnim, verskim in kulturnim (Kovačič, 2000: 676–677). Sovražni govor je napad na človekovo dostojanstvo, zato je nedopusten. V Sloveniji je prepovedan z *Ustavo RS* (1991), ki v 63. členu prepoveduje spodbujanje k neenakopravnosti, nestrpnosti, nasilju in vojni. *Kazenski zakonik* (2008) v 297. členu prepoveduje javno spodbujanje sovraštva, nasilja ali nestrpnosti. *Zakon o uresničevanju načela enakega obravnavanja* (2004) v 5. členu kot nadlegovanje oziroma diskriminacijo opredeljuje ravnanje, ki temelji na osebni okoliščini, ki ustvarja zastrašujoče, sovražno, ponižujoče, sramotilno ali žaljivo okolje za osebo in žali njeno dostojanstvo. Prepoved spodbujanja k neenakopravnosti in nestrpnosti je zapisana v 8. členu *Zakona o medijih* (2006). Sovražni govor kot nesprejemljiv označujejo tudi samoregulacijski dokumenti. Kot določa 21. člen *Kodeksa novinarjev Slovenije* (2010), so spodbujanje k nasilju, širjenje sovraštva in nestrpnosti ter druge oblike sovražnega govora nedopustni: »Novinar jih ne sme dopustiti, če pa to ni mogoče, se mora nanje nemudoma odzvati oziroma jih obsoditi.« Predstavniki šestih slovenskih spletnih portalov in Centra za varnejši internet (prijavne točke Spletno oko) pa so podpisali *Kodeks regulacije sovražnega govora na slovenskih spletnih portalih* (2011).

Pri presojanju kolizije med svobodo izražanja in spoštovanjem dostojanstva osebe je bistvenega pomena opredelitev sovražnega govora. Kako vemo, ali izražanje obsega sovražni govor? To vprašanje je pomembno za vse, ki delujejo v javnem prostoru, še posebej pa za novinarje, ki s svojimi sporočili soustvarjajo medijsko in družbeno realnost. Avtorji (npr. Matsuda in dr., 1993; Walker, 1994; 1995; Darbishire, 2002; Leets, 2002) sovražni govor opredeljujejo kot izražanje, ki zmerja, žali, ustrahuje in/ali spodbuja k nasilju, sovraštvu ali diskriminaciji, in sicer na podlagi rase, etničnega izvora, religije, spola, fizičnega stanja, invalidnosti, spolne usmerjenosti, političnega prepričanja itd. Usmerjen je proti ljudem, ki so že v izhodišču in zaradi določenih osebnih značilnosti tradicionalno postavljeni v slabši položaj oziroma v položaj ogroženosti, pa tudi proti ljudem, ki jim država zaradi določenih osebnih okoliščin v določenem trenutku podeli »status žrtve« kot socialni status oziroma identiteto, ugotavlja Teršek (2006).

Dosedanje slovenske študije nestrpnosti v medijih so raziskovale predvsem medijske podobe Romov (npr. Erjavec, 2001; Petković, 2004), prebežnikov (npr. Jalušič, 2001; Kuhar, 2001), istospolno usmerjenih (npr. Kuhar, 2003; Greif, 2005), muslimanske skupnosti (npr. Dragoš, 2003) in

pripadnikov drugih narodov (npr. Zavratnik Zimic, 2003), zlasti etničnih manjšin z območja bivše Jugoslavije v Sloveniji (npr. Kuzmanić, 1999; Markovčič, 2004). Novinarsko sporočanje sovražnega govora politikov je slabo raziskano. T. Greif (2005: 104) pri posameznih primerih poročanja ugotavlja, da je »[s]poročilo o seksualnih manjšinah, ki ga širijo množični tiskani mediji pod krinko novinarskega žanra 'tako pravijo politiki', s sklicevanjem na avtoritete torej, /.../ tipizirano, neuravnoteženo in klišejsko«.

Sovražni govor nosilec družbene moči in oblasti novinarja postavlja pred dilemo: ali o njem sploh poročati in kako poročati? B. Brennen in Wilkins (2002) menita, da novinarji z neporočanjem podpirajo rasistično, seksistično oziroma homofobično ideologijo; o sovražnem govoru je treba poročati, vendar ob tem bralce opozoriti na škodo, ki jo sovražni govor povzroča. Parlamentarne razprave o sprejemanju zakonov so dogodki z visoko objavno vrednostjo (gl. npr. Harcup, 2004). V javnem interesu je tudi sovražni govor politikov, ki v vlogi poslancev predstavljajo državljane in naj bi delovali v njihovem imenu oziroma interesu, zato novinarji o njem morajo poročati. Toda ali naj pri poročanju v žanrih informativne zvrsti ne vrednotijo oziroma ne vpletajo svojega mnenja ali pa naj – kot zahteva *Kodeks novinarjev Slovenije* (2010) – sovražni govor izrecno obsodijo?

O normi objektivnosti v novinarskih študijah obstajajo različni pogledi. Ob avtorjih, ki jo zagovarjajo – četudi priznavajo njene omejitve in jo zato pojmujejo kot nedosegljiv, a vseeno zaželen ideal (npr. Košir, 1988; Merrill, 1997; Figdor, 2010) –, jo drugi označujejo kot vir pristranskosti (npr. Reese, 1990; Glasser, 1992). Posebej kritizirana je zahteva po uravnoteženosti v smislu čim bolj enakovredne navedbe različnih (nasprotujočih) si pogledov o določeni zadevi in raznolikih virov, kar povečuje celostnost informacije in njeno razumljivost (gl. npr. Day, 2000; Clarke, 2008). Eden od argumentov je, da tradicija uravnoteženosti vnaša nesoglasja na področja, kjer med znanstveniki sicer obstaja strinjanje. Na primer, Bojkoff (2005) ugotavlja, da uravnoteženost pri poročanju o antropogenih klimatskih spremembah služi popačenju ugotovitev najuglednejših svetovnih znanstvenikov na tem področju, saj s pretiranim poudarjanjem pogledov majhne skupine tistih, ki nasprotujejo mnenju o vplivu ljudi na klimatske spremembe, ustvarja pristranskost. Podobno menijo Clarke (2008) na podlagi analize poročanja o polemiki glede povezave avtizma s cepljenjem otrok ter Corbett in Durfree (2004: 142) glede poročanja medijev o globalnem segrevanju. Uravnoteženost in objektivnost pa sta nezaželeni tudi pri poročanju o zadevah, ki so v močnem nasprotju s temelji liberalne demokracije, tj. zahtevama po neškodovanju drugim in spoštovanju drugih kot ciljev na sebi, trdi Cohen-Algamor (2008: 137). Ker novinarsko sporočanje o sovražnem govoru politikov še ni (dovolj poglobljeno) raziskano, postavljamo prvo raziskovalno vprašanje: *Kako novinarji poročajo o sovražnem govoru poslancev?*

Ob mnenjih avtorjev o etični neupravičenosti prizadevanj za objektivnost poročanja o sovražnem govoru (npr. Brennen in Wilkins, 2002; Cohen-Algamor, 2008) se poraja vprašanje, kako novinarji dojemajo dilemo med normo objektivnosti in potrebo po obsodbi sovražnega govora oziroma kakšne (etične) probleme pri poročanju o sovražnem govoru sploh imajo ter kako jih razrešujejo. Novinarji bi morali biti sposobni prepoznati situacije, v katerih se (lahko) pojavijo etične in pravne dileme, in usposobljeni, da jih razrešijo (Pearson in Polden, 2011: 5). Prepoznavanje etičnih dilem oziroma vrednot in norm, ki so v koliziji, se morda zdi preprosta naloga, toda če novinar dileme ne razume dobro, bo proces moralnega presojanja popačen, opozarja Day (2000: 65). Vendar dileme – četudi prepoznane v teoriji novinarskih študij – novinarjem v praksi niso vedno vidne. Na primer, rezultati ankete z novinarji, ki so poročali o cunamiju v Aziji leta 2005, so pokazali pomanjkljivo zavedanje o nekaterih pomembnih etičnih problemih, kot je intervjuvanje otrok, ki so preživeli tragedijo, ugotavlja Hollings (2005). Razumevanje etičnih dilem pri novinarjih je povezano tudi z različnim vrednotenjem obstoječih etičnih norm oziroma razumevanjem etičnih kodeksov. Ker je razkritje etičnih problemov novinarjev bistveno za pripravo smernic etičnega poročanja o sovražnem govoru in njihovo učinkovito uporabo, zastavljamo drugo raziskovalno vprašanje: *Kakšne etične probleme imajo novinarji pri poročanju o sovražnem govoru in kako jih razrešujejo?*

Metodologija

Za študijo primera smo izbrali novinarsko poročanje o sovražnem govoru poslancev do istospolno usmerjenih. V prepisu prve obravnave *Predloga Družinskega zakonika*, ki je v Državnem zboru RS potekala 2. marca 2010 (Državni zbor RS, 2010), smo našli več primerov sovražnega govora, tj. izražanja, ki zmerja, žali, ustrahuje in/ali spodbuja k nasilju, sovraštvu ali diskriminaciji oziroma je usmerjeno proti osebam na podlagi njihove spolne usmerjenosti. Predmet polemike je bila predvsem pravica istospolnih partnerjev do posvojitve otrok. Sovražni govor smo prepoznali pri poslancih, ki so:

- motiv istospolnih partnerjev za posvojitve izenačevali s pedofilijo, npr. *»Predstavljajte si ob teh posvojitvah, da dva stara homoseksualca, ki si nabavita enega majhnega fantka in se potem skupaj kopajo v banji. /.../ jaz sem prepričan, da je namen teh posvojitvev otrok s strani istospolnih partnerjev seksualna zloraba ...«* (Zmago Jelinčič Plemeniti);
- istospolno usmerjenost označevali za bolezen in pozivali k zdravljenju, npr. *»zagotovo pa vem, da je homoseksualnost, tako pederastija kot lezbijstvo, biološka evolucijska deviacija, ki bi jo bilo smotrneje zdraviti, bodisi psihiatrično, terapevtsko ali pa tudi medikamentozno ...«* (Miran Györek);

- policijsko zaščito napadene istospolno usmerjene osebe prikazovali kot pretiran ukrep, npr. »*ko je nekaj malo bolj agresivnih slovenskih fantov pretepleto nekega homoseksualca, pa je nastal tak cirkus, da so intervenerali celo policisti specialci /.../ Privilegiji homoseksualcev, zaščitništvo oblasti je že z nastopom te ministrice tako evidentno, kot sem danes že enkrat povedal tisti primer, ko so 'nabutali' tistega homoseksualca, malo bolj igrivi slovenski fantje, je sprožilo pravo ... protiteroristično akcijo specialnih enot policije. Če bi to bil navaden Janezek, jaz sem siguren, da se ne bi še prometni policaj zmenil za tak eksces.*« (Miran Györek);
- istospolno usmerjene označevali z žaljivimi izrazi, npr. »*določbe, ki omogočajo homoseksualcem, ali bom kar silovito po domače, pedrom, posvojitve /.../ Dobro, če vam to ni všeč, lahko rečemo tudi toplovodarji ali dvomotorci ali kaj jaz vem kaj hočete ...*« (Miran Györek); »*zdaj sem v Strasbourgu, zaradi pedrov*« (Srečko Prijatelj).

V vzorec smo uvrstili vsa poročila o tej obravnavi, ki so bila od 2. do 6. marca 2010 objavljena v petih najbolj branih slovenskih dnevnikih (Nacionalna raziskava branosti, 2011), tj. v *Slovenskih novicah* (nič prispevkov), *Žurnal24* (en prispevek), *Delu* (trije prispevki), *Večeru* (en prispevek) in *Dnevniku* (en prispevek), in v osrednjih dnevnoinformativnih oddajah slovenskih televizijskih programov z nacionalno pokritostjo, tj. v *Dnevniku na TV Slovenija* (en prispevek), *24ur na POP TV* (en prispevek) in *Svetu na Kanalu A* (en prispevek). Vključili smo tudi šest prispevkov *Slovenske tiskovne agencije (STA)*; agencijska poročila smo izbrali, ker so pomemben vir poročanja medijev o domačih temah. Skupni vzorec tako obsega 15 prispevkov (gl. seznam virov). Žanr *poročilo* je za naš namen primeren, ker sporoča o poteku dogajanja tako, da bi naslovniki o njem dobili relativno celovito podobo (Košir, 1988: 74); novinar je pri tem pretežno odsoten iz besedila in najpogosteje nevtralen opazovalec dogajanja (Košir, 1988: 77).¹

Uporabili bomo metodo kritične diskurzivne analize (gl. npr. Fairclough, 1995), ki vključuje tri ravni diskurzivnega dogodka, tj. besedilo, diskurzivno in družbeno prakso. Na besedilni ravni se bomo osredotočili tako na jezikovno analizo kot tudi analizo medbesedilnosti (gl. Fairclough, 1992b: 194). Medtem ko jezikovna analiza v besedilih kaže na izbor med sredstvi jezikovnega sestava, za analizo medbesedilnosti velja, da razkriva izbor iz redov diskurzov, tj. določenih oblik konvencionaliziranih praks (žanrov, diskurzov idr.), ki so ustvarjalcem besedil dostopni v določenih družbenih okoliščinah. Medbesedilna analiza tako opozarja na povezavo besedil z družbo in zgodovino v obliki virov, dostopnih v redu diskurzov (gl. Fairclough, 1992b:

¹ Nekateri prispevki (deloma) odstopajo od žanrskih pravil za poročilo (Košir, 1988), a smo jih v vzorec uvrstili, ker so bili edina sporočila informativne zvrsti o obravnavanem dogodku v določenem mediju.

194–195). Z analizo medbesedilnosti ugotavljamo, kako so v določenem besedilu uporabljena druga besedila (Fairclough, 1992a: 64); v naši raziskavi, kako so izjave poslancev s sovražnim govorom uporabljene v novinarskih besedilih.

Raziskavo bomo začeli s primerjalno analizo prepisa državnozborske razprave in novinarskih prispevkov o tem dogodku, pri čemer nas bodo zanimala v prispevkih uporabljene/izpuščene informacije o sovražnem govoru poslancev. Za KDA je namreč značilno, da proučuje tako v diskurzu prisotne kot manjkajoče prvine (Richardson, 2007: 38). Nato bomo analizirali virom sovražnega govora pripisano težo v smislu dodeljenega prostora in pomembnosti, tj. njihovo umestitev med argumente zagovornikov in nasprotnikov oziroma med izjave drugih virov. V primerih poročanja o sovražnem govoru bomo razčlenili citatno poročevalsko sklicevalnost (gl. Korošec, 1998: 208–213). Posebej bomo pozorni na uporabo glagolov, ki so kot del sklicevalnega avtomatizma pomembni, saj lahko prispevajo tako k nevtralnosti kot tudi vrednotenju sporočenega. Z analizo besed oziroma besednih zvez, ki izražajo bodisi nevtralno bodisi obsodilno stališče o sovražnem govoru, bomo ugotavljali prisotnost vrednotenja sovražnega govora v novinarskih prispevkih od novinarja samega ali v prispevku uporabljenih virov.

Z analizo osmih poglobljenih intervjujev z novinarji (avtorji analiziranih prispevkov) nameravamo dobiti vpogled v produkcijsko prakso, tj. ugotoviti, s kakšnimi etičnimi problemi se srečujejo pri poročanju o sovražnem govoru in kako jih razrešujejo. Poglobljeni intervjuji so za naš cilj ustrezna metoda, ker nam omogočajo raziskati mnjenja in izkušnje novinarjev, ne da bi jih omejili z vnaprej oblikovanimi kategorijami odgovorov (Monette in dr., 2011: 244–5). Pogovore smo začeli s splošnim vprašanjem o etičnih dilemah, ki jih imajo pri poročanju o sovražnem govoru, in nadaljevali z vprašanji o problemih, na katere so naleteli pri poročanju o prvi obravnavi *Predloga Družinskega zakonika*. Pogovori s Sergejo Hadner Hvala (*Žurnal24*), Klaro Škrinjar (*Delo*), Tanjo Milaković (*Večer*), Jožetom Poglajnom (*Dnevnik*), Tadejo Anžlovar (*TV Slovenija*), Tadejo Lampret (*POP TV*), Uršo Žgajnar (*Kanal A*) in Tadejo Vrtovec (*STA*) so bili izvedeni avgusta 2011, posneti in kasneje zapisani.

Značilnosti novinarskega poročanja o sovražnem govoru poslancev

(Ne)poročanje o sovražnem govoru in njegova umestitev v besedilo

Žurnal24 navaja štiri izjave s sovražnim govorom – Cukjatijevo, Jelinčičevo, Prijateljstvo in Pukšičevo. Te so vizualno izpostavljene, navedene v okvirčku, kar ustvarja vtis njihove pomembnosti za bralca. Ta je še okrepljen

z umestitvijo v izrazito neuravnoteženo poročilo, ki bralcem ponuja enostransko predstavo o parlamentarni razpravi, kot je pokazala primerjava poročila s prepisom razprave. Izjave iz okvirčka so namreč dodatno podprte z izjavami še treh nasprotnikov zakona, stališče zagovornikov pa predstavlja le kratka Svetlikova izjava, ki ni vsebinska, ampak zgolj ocenjuje državnozborsko razpravo. Tako *Žurnal24* bralcu ne omogoča obveščenosti o argumentih obeh strani, na podlagi katerih bi lahko zavzel utemeljeno stališče o predlogu zakona, ampak poudarja stališča nasprotnikov, ki pa jih v tem prispevku v veliki meri tvori sovražni govor.

Glavno *Delovo* poročilo o dogodku, ki precej enakovredno vključuje argumente zagovornikov in nasprotnikov, navaja le eno od Jelinčičevih spornih izjav. Dve kasnejši *Delovi* poročili se v celoti nanašata na odzive na sovražni govor poslancev; prvo navaja nekatere Cukjatijeve in Jelinčičeve izjave, v drugem pa niso navedene niti sporne izjave niti njihovi avtorji.² Vendar primerjava teh izjav z analizo razprave pokaže, da v nobenem od treh poročil niso navedene najostrejšje izjave (gl. npr. izjave v poglavju o metodologiji), poleg tega *Delo* kot glavnega akterja sovražnega govora izpostavlja Jelinčiča, čeprav analiza prepisa razprave razkriva več akterjev, tudi takih, ki so uporabljali enako ali bolj sovražen govor od Jelinčiča. Tako si bralec *Dela* lahko ustvari pomen, da se sovražni govor v Državnem zboru pojavlja le pri Jelinčiču.

Večer, ki sicer več kot dve tretjini prostora posveča argumentom nasprotnikov, obvešča le o eni od Jelinčičevih spornih (in ne najostrejših) izjav,³ s čimer tudi ta časnik ustvarja vtis, da je edini poslanec, ki govori sovražno, Jelinčič, in da njegova izjava ponazarja mejo, do katere seže sovražni govor v Državnem zboru.

Slovenske novice o obravnavi niso poročale, *Dnevnik* pa je objavil le kratko vest – brez navedbe argumentov in opisa dogajanja.⁴

Novinar s terena, ki poroča za *TV Slovenija*, sovražni govor povzema brez pripisanega vira (»iz opozicijskih vrst je bilo slišati«), novinarka pa objavlja eno od Jelinčičevih izjav. *POP TV* prikazuje eno Cukjatijevo in eno Jelinčičevo izjavo, *Kanal A* pa Jelinčičev dialog z Gantarjem. Vse tri televizijske oddaje obema stranema sicer namenajo približno enako časa, pri čemer *Kanal A* izstopa glede izbire virov, ki niso uradni viri visokega družbenega

² Z etičnega vidika opozarjamo na hudo novinarsko napako: Mihael Brejc, s pravilnim imenom zapisan v podnaslovu, je v vodilu in besedilu napačno poimenovan kot Dušan Brejc.

³ Opozarjamo na dobeseden prepis agencijskega sporočila v delu prispevka, ki se nanaša na Jelinčičeve besede in odziv predsednika Državnega zbora, in na napačen zapis poslančevega priimka (Jurij namesto Juri).

⁴ Zato *Dnevnik* pri nadaljnji besedilni analizi izločamo. Kot je pokazal pregled objav, je *Dnevnik* o sovražnem govoru (vključno z njegovo obsodbo) sicer sporočal v interpretativnih žanrih, ki pa niso predmet te analize.

statusa, ampak navadni ljudje in viri civilnodružbenih organizacij. Gledalčevo pozornost osredotoča na poenostavljen, poosebljen in dramatiziran prikaz argumentov zagovornikov in nasprotnikov zakona; sovražni govor v tem kontekstu ni prikazan kot resen družbeni problem, ampak kot del tabloidne drame, ki doseže vrhunec v konfliktnem dialogu Jelinčiča in Gantarja. Tudi tu je Jelinčič prikazan kot osrednji akter.

STA je na dan obravnave poročala večkrat. V poročanju ob 14.06 obvešča le o eni Jelinčičevi izjavi in podobno kot drugi mediji prezre izjave drugih poslancev oziroma izjave z najostrejšim sovražnim govorom. V zaključnem poročanju po prekinitvi razprave (3. 3. ob 00.12) sovražnega govora ne omenja in tako svojim naročnikom prenaša sporočilo, da sovražnega govora na razpravi ni bilo. Ta podoba je kasneje dopolnjena z agencijskim povzemanjem sporočila za javnost Liberalne akademije, ki je sovražni govor obsodila. Tako šele s tem prispevkom STA posredno nakazuje na obstoj problema sovražnega govora poslancev, saj Jelinčičeve izjave izrecno ne označuje za sovražni govor.

Poročevalska sklicevalnost in vrednotenje sovražnega govora

Žurnal24 pri štirih dobesednih navedkih sovražnega govora z naslovom nad njimi – *Razprava na meji* – ugotavlja, da so izjave bile »na meji«, torej jih ne označuje kot sovražnih ali žaljivih, ampak zgolj kot govor na meji med nesovražnim in sovražnim, nežaljivim in žaljivim, sprejemljivim in nesprejemljivim – kot je mogoče razumeti navedeni naslov.

Jelinčičeva izjava je v prvo *Delovo* poročilo umeščena kot dobesedni navedek, ki mu sledi spremni stavek s sklicevanjem na vir, z glagolom *dejati*, ki kaže na poročevalsko držo »nevtralnega« novinarja – takega, ki ne vrednoti, ampak zgolj »poroča«, ne glede na vsebino sporočenega. Novinar izjave ne označuje kot sovražni govor, opremlja pa jo z odzivom predsednika Državnega zbora (»Več opominov in izklapljanja mikrofona si je /.../ prislužil /.../ ga je Gantar pozval, naj bo v svojem nastopu spoštljiv in demokratičen ...«), torej obsodilno držo (sicer neoznačenega) sovražnega govora izraža prek izjave druge osebe.

Tudi v drugem *Delovem* poročilu novinarka na sovražni govor opozarja in ga vrednoti zgolj z odzivi drugih, ko navaja, da je moral Gantar »poslance kar nekajkrat pozvati k bolj dostojni razpravi«, da je Liberalna akademija »obsodila sovražni govor« in da so Zares Aktivni »ogorčeni nad opozicijskimi poslanci«. Pri tem velja izpostaviti (uredniško postavljen) neglagolski vprašajni naslov *Sovražni govor v parlamentu?* Kot piše Korošec, je pomenska vsebina besed v takem naslovu »postavljena v luč dvoma, suma, negotovosti, domneve« (1998: 107). Pomenska vsebina je sicer imenovana, »toda zavarovana z vprašanjem, torej se ne kaže kot dejanskost, kot dejstvo« (prav

tam). Izbrani naslov torej ne obvešča o tem, da je v Državnem zboru bilo mogoče slišati sovražni govor, ampak izraža dvom in kaže na novinarkino previdnost pri označevanju govora kot sovražnega. Dobesedni navedek Cukjatijeve izjave je uporabljen kot mednaslov, pod katerim je ena Cukjatijeva izjava povzeta, druga pa dobesedno navedena – s sklicevanjem na vir v spremnem stavku in uporabo glagola *sporočiti*. Pri Jelinčičevi izjavi je uporabljeno delno povzemanje, tj. kombinacija povzemanja in dobesednih navedkov, z glagoli *začeti* [razpravo z mislijo], *napovedati* [da bo govoril], *povedati*. Uporabljeni glagoli sporočenega ne vrednotijo, kar tudi pri *Delu* kaže na namen nevtralnega poročanja o izjavah. Enake ugotovitve je pokazala analiza tretjega *Delovega* poročila, kjer sovražni govor kot nesprejemljiv znova označujejo viri; da novinar Jelinčičeve besede prepozna kot sovražni govor, lahko sklepamo le na podlagi besedila pod fotografijo, kjer piše, da je Gantar Jelinčiču izklopil mikrofona »[z]aradi sovražnega govora«. Novinar zgolj na tem mestu priznava obstoj sovražnega govora na dogodku, a ga osebno ne vrednoti.

Novinarka *Večera* na sovražni govor posredno opozarja pri Jelinčičevi izjavi, kjer navaja, da ga je predsednik Državnega zbora »prekinil in pozval k spoštljivemu govoru. V nadaljevanju mu je izrekel še dva opomina«. Novinarka, ki besedne zveze *sovražni govor* ne uporablja, izjavo delno povzema, sklicevanje na vir z glagolom *meniti* pa izraža njeno nevtralno držo do predmeta poročanja in tako sledi idealu objektivnega novinarstva.

Novinarka *TV Slovenije* Jelinčičeve izjave ne označuje za sovražni govor. Pred njeno objavo napoveduje, da je Jelinčič nastopil »v svojem značilnem slogu«, kar izraža vrednotenje – toda ne v smislu obsodbe izjave, ampak zgolj ocene njene pričakovaniosti pri poslancu, ki je znan po tovrstnih izjavah. Novinarka *POP TV* opozarja, da »po dvorani niso frčale le raziskave in različna mnenja, ampak tudi žaljivke in nedostojne besede«, Jelinčičevi izjavi sledi izjava predsednika Državnega zbora, ki poslancu vzame besedo in ga prosi, naj ostane »v mejah dostojnega«. Ti izrazi nakazujejo na neprimerenost izjav, vendar jih ne označujejo za sovražni govor. Voditelj na *Kanal 1* ugotavlja, da smo bili »priča pravemu besednemu spopadu« Gantarja in Jelinčiča; izraza *sovražni govor* ne uporablja, Jelinčičevo izjavo pa zgolj posredno vrednoti z besedami Gantarja, ki Jelinčiča opominja (»pričakujem, da boste vzdržal nek normalni etični standard ravnanja in odnosov do svojih kolegov in kolegic«) in mu odvzame besedo (»prosim vas, da ostanete v mejah dostojnosti«).

Tudi novinarji *STA* za vrednotenje sovražnega govora uporabljajo Gantarjev odziv na Jelinčičevo izjavo (»prekinil in pozval k spoštljivejšemu govoru /.../ mu je izrekel še dva opomina«) oziroma sporočilo za javnost Liberalne akademije. Delno povzemanje s sklicevanjem na vir in uporabo glagolov, kot so *napovedati* [da bo govoril], *zapisati* in *poudariti*, kažejo

na zavezo novinarjev k »objektivnemu« predstavljanju poteka dogajanja in nevpletanju lastnega stališča o sovražnem govoru poslancev.

Etični problemi novinarjev pri poročanju o sovražnem govoru poslancev

Vsi intervjuvanci so povedali, da imajo pri poročanju o sovražnem govoru etične probleme. Čeprav smo jih o tem najprej spraševali na splošno, so odgovore mestoma že sami povezovali s konkretnim primerom poročanja o prvi obravnavi *Predloga družinskega zakonika*. Na podlagi analize intervjujev lahko izpostavimo naslednje probleme, ki jih ponazarjamo z značilnimi izjavami:

1. *Javnost je treba obveščati o sovražnem govoru poslancev, toda novinarji ga s tem tudi razširjajo, kar lahko ima nezaželene učinke.* Intervjuvanci so najbolj poudarili dilemo, ali sovražni govor v prispevkih ponoviti, saj se »veliko ljudi s temi izjavami identificira in podžigajo njihovo razmišljanje in s tem v bistvu prihaja do tega, da pravzaprav propagiraš tovrsten način razmišljanja in sovražni govor« (Hadner Hvala). Izjave izražajo strah, da bi s poročanjem »promovirali takšne ideje oziroma ljudi ali skupine, ki sovražni govor uporabljajo« (Lampret) in jim tako celo koristili, saj »si žal tudi s sovražnim govorom nekdo lahko nabira politične točke« (Milaković). Ti strahovi so povezani z vlogo oziroma vplivom medijev: »Če ne bi bilo medijev in kamer, je vprašanje, če bi take besede prišle na dan.« (Škrišnjar) Po drugi strani pa menijo, da je sovražni govor poslancev vreden objave, ker je treba pokazati, »kakšno je stanje duha v parlamentu« (Pogljajen), »kakšno raven obravnave imamo v državnem zboru« (Anžlovar) oziroma »kakšni so poslanci, ki smo jih izvolili, in na kakšni ravni je razprava v parlamentu« (Lampret), saj je sovražni govor »pokazatelj družbene klime do določenih vprašanj in izražanja strasti v neki družbi« (Milaković).
2. *O sovražnem govoru je treba poročati, toda težko je določiti mejo med za objavo sprejemljivimi in nesprejemljivimi besedami.* Ob načelnem strinjanju, da je o sovražnem govoru treba poročati, se postavlja dilema glede izbora izjav. Po mnenju intervjuvancev obstaja sovražni govor, ki je v duhu etike javne besede še ustrezen za objavo, pa tudi tak, ki zaradi ostrine presega mejo sprejemljivega: »Novinarji se vedno vprašamo, kje je tista meja, kaj objaviti in kaj ne, kaj je mogoče preveč grobo, žaljivo, neumestno, da bi sploh dali temu prostor v prispevku ...« (Lampret)
3. *Sovražni govor je včasih težko prepoznati.* Novinarji imajo pri prepoznavanju sovražnega govora težave, so pokazale njihove izjave, na primer »malo je problem definicij – kje je meja. Kdaj je to še štos ali kaj takega in kdaj si že čez« (Pogljajen) in »očitno je težko postaviti mejo, kaj je sovražni govor in kaj ni« (Anžlovar).

4. *V žanrih informativne zvrsti komentiranje ni dopustno.* Novinarji so se sklicevali na pravilo, da v informativnih žanrih ne smejo izrekati mnenj, zato sovražnega govora ne morejo vrednotiti. Na primer, naslov *Sovražni govor v parlamentu?* je novinarka pojasnila takole: »Ni šlo za komentar in jaz svojega stališča zato nisem smela izražati. V poročilu obsodbe torej nisem mogla izreči.« (Škrinjar). Podobno so menili tudi drugi: »Jaz nisem v vlogi razsodnika, sem v vlogi poročevalca.« (Vrtovec)
5. *Drugi mediji sovražni govor objavljajo.* Kot je opozoril Poglajen, »se znajdeš pred dilemo – televizija in drugi objavijo, mi pa ne«, kar je mogoče označiti kot problem predvsem v smislu tržno naravnane poslovne odločitve medija, da se ne bo oziral na ravnanje konkurenčnih medijev.

Odgovori intervjuvancev, kako etične probleme razrešujejo, vzbujajo vtis, da odločitve sprejemajo intuitivno in zdravorazumsko, na podlagi lastnega premisleka ali v pogovoru z drugimi novinarji oziroma uredniki. Analiza je pokazala naslednje načine reševanja etičnih problemov:

1. *Neobjava najostrejših primerov sovražnega govora.* Novinarji najostreje izjave izpuščajo, saj »javnost ne potrebuje najbolj ostrih primerov sovražnega govora« (Poglajen). Ne objavljajo »kakšnih res primitivnih najhujših žaljivk« (Lampret). Nekateri se ravnaajo po načelu srednje mere: »nisem izbrala res tistih najhujših primerov in tudi ne tistih najbolj blagih« (Anžlovar).
2. *Upovedovanje in obsodba sovražnega govora v komentarju.* Intervjuvanci so na splošno menili, da je sovražni govor treba označiti oziroma obsoditi, vendar se niso strinjali o tem, ali je to dopustno v poročilu. Po mnenju nekaterih je to mogoče storiti »zgolj v komentarju, ne v poročilu« (Škrinjar), sicer bi prekršili konvencijo, ki prepoveduje izražanje mnenj v informativnih žanrih: »Držim se namreč tega, da novinarji poročajo.« (Anžlovar) Televizijski novinarji lahko obsodbo vključijo v voditeljevo napoved: »Večkrat to umaknemo ven [iz prispevkov] in je to pospremljeno s komentarjem voditelja.« (Žgajnar)
3. *Oznaka sovražnega govora in njegova umestitev v kontekst ter uravnoveženost.* Nekateri intervjuvanci so dopustili obsodbo sovražnega govora tudi v informativnem žanru, vendar so poudarili pomen načina umestitve izjav: »treba jih je pametno umestiti, jasno označiti in jim ne dati osrednje teže. /.../ Mislim, da je najbolj pomembno, da nikoli ne daš tem idejam, temu govoru in tem politikom neke osrednje vloge in največje pozornosti« (Lampret). Izpostavili so tudi uravnoveženost poročanja, in sicer tako v količinskem smislu (Vrtovec: »jaz lahko samo poročam uravnoveženo – včasih do vrstic«) kot tudi vsebinskem (Vrtovec: »ni spet toliko pomembno koliko, ampak je pomembno, da povzamemo bistvo«).

4. *Obsodba sovražnega govora v informativnih žanrih z besedami vira.* Sovražni govor je po besedah intervjuvancev tudi v žanrih informativne zvrsti mogoče obsoditi z navajanjem virov: »Jaz bi lahko to označila, če bi nekdo drug rekel, da je šlo za sovražni govor, potem bi jaz lahko to napisala. Potrebovala bi torej drug vir.« (Vrtovec) Vir tako služi kot nadomestilo za novinarjevo lastno mnenje in je izbran z namenom, da bo sovražni govor obsodil: »Na ta način bi se rešila tega, da sama pokomentiram to, ampak da nek strokovnjak reče, da je to sovražni govor.« (Hadner Hvala)
5. *Objava sovražnega govora v prispevkih o tej temi.* Nekateri intervjuvanci so odločitev o objavi povezali s temo prispevka; sovražni govor vključijo v prispevek le, če je prispevek namenjen tej temi: »Na primer v primeru zgodbe, ki sem jo pripravljala ob prvi obravnavi družinskega zakonika, sovražni govor ji ne doda ničesar, ničesar ne prinese, zato ga ni potrebno dajati v prispevek. Če bi bila pa tema prispevka nivo, na katerega so se spustili poslanci, potem je sovražni govor lahko izpostavljen.« (Žgajnar)

Sklep

Na podlagi primerjalne medbesedilne analize smo ugotovili, da novinarji o sovražnem govoru bodisi niso poročali bodisi so poročali le o nekaterih takih izjavah, večinoma Jelinčičevih, čeprav je analiza prepisa državnobor-ske razprave razkrila sovražni govor več poslancev. Novinarji so tako ustvarili vtis, da je sovražni govor izrekal le Jelinčič – »v svojem značilnem slogu«, kot je dejala novinarka *TV Slovenije*, ter da je razprava sicer potekala argumentirano in brez sovražnega govora, saj je bil ta opažen le pri eni osebi – pri kateri smo takega izražanja že navajeni. Navedbe dialoga s predsednikom Državnega zbora, ki je Jelinčiča opominjal in mu odvzemal besedo, so nakazale, da je bil ta posamični primer sovražnega govora uspešno zatrt. Vendar predsednik Gantar v objavljenih izjavah ni uporabljal besedne zveze *sovražni govor*, ampak je določene izjave označil kot nespoštljive in nedostojne do kolegov poslancev (ne pa tudi kot sovražne do istospolno usmerjenih).⁵ Tudi novinarji, ki so objavili izjave s sovražnim govorom, niso izbrali najostrejših – na primer tistih, ki jih kot zglede navajamo v metodološkem poglavju –, ampak take, ki so bile po njihovi presoji očitno še znotraj meja družbene sprejemljivosti in kot take primerne za objavo. Tak izbor virov in njihovih izjav je oblikoval zmotno podobo, da je sovražnega govora v parlamentu manj oziroma je po ostrini izrečenega blažji, kot je pokazala analiza razprave, zato prevelika zaskrbljenost zaradi besed poslancev ni potrebna.

⁵ Uporabil jo je sicer v odzivu na izjavo Srečka Prijatelja, vendar analizirani mediji tega niso objavili.

Naslednja ugotovitev je, da so se novinarji v poročilih izogibali podajanju lastnega mnenja, vključno z obsodbo sovražnega govora, kljub določilom etičnega kodeksa. Vrednotenje sovražnega govora kot negativnega in nesprejemljivega je bilo kvečjemu posredno, izraženo prek odzivov civilno-druženih organizacij oziroma političnih virov. Novinarji so ob dobesednih navedkih oziroma delnih povzemanjih izjav sovražnega govora uporabljali glagole, ki sporočenega niso vrednotili. Celo pri oznaki, ali sploh gre za sovražno govor, je bilo zaznati precejšnjo previdnost, na primer v naslovih, kot sta *Razprava na meji* in vprašalni *Sovražni govor v parlamentu?* Namesto oznake *sovražni govor* so uporabljali tudi druge izraze (svoje ali izposojene od virov), na primer *nedostojen* in *nespoštljiv*, *žaljivke* in *nedostojne besede*.

Presenetljivo je, da *Slovenske novice* o obravnavi niso poročale, čeprav je dogodek obsegal vidike, ki jih je mogoče ubesedovati tabloidno, tj. poudarjati konflikt, dramatizirati, poenostavljati, poosebljati in čustveno obarvati. Tabloidno sta poročala *Žurnal24* in *Kanal A*: prvi je na primer kot edino slikovno gradivo uporabil fotografijo družine »žrtve bulmastifov« Stanislava Megliča, sicer nasprotnika predlaganega zakona, drugi pa je dvogovor Jelinčiča in Gantarja napovedal z ugotovitvijo, da je ta »doživel takšno zanimanje javnosti, da je bil na vseh večjih internetnih portalih ena najbolj klikanih vsebin dneva«, s čimer je izpostavil tržno vrednost njunih izjav in ne pomena za državljane. Strategija poosebljanja je bila zlasti izrazita pri *Kanalu A*, kjer so argumente za in proti zakonu izrekli predvsem neelitni viri, tj. navadni ljudje in aktivisti.

Ugotovitev, ki smo jih doslej opisali, z besedilno analizo ne moremo v celoti pojasniti. Na primer: Zakaj novinarji niso uporabili najostrejših primerov sovražnega govora? Zakaj previdnost pri označevanju sovražnega govora in njegovi obsodbi? Zakaj je bil sovražno govor poimenovan z drugimi izrazi? Dopolnitev (med)besedilne analize s poglobljenimi intervjuji nam je omogočila odgovoriti tudi na ta vprašanja, in sicer v luči etičnih problemov, ki jih novinarji imajo pri poročanju o sovražnem govoru oziroma so jih imeli pri poročanju o prvi obravnavi *Predloga Družinskega zakonika*. Analiza intervjujev je razkrila etične probleme novinarjev, kot so jih na podlagi izkušenj – tako na splošno kot pri analiziranih prispevkih – opisali sami. Novinarji se bojijo nezaželenih učinkov razširjanja sovražnega govora s svojimi prispevki, imajo težave pri njegovem prepoznavanju in odločanju, kateri izrazi so v duhu etike javne besede sploh sprejemljivi za objavo, poleg tega želijo spoštovati novinarsko konvencijo, ki jim prepoveduje vrednotenje v informativnih žanrih. Te probleme rešujejo na različne načine: izogibajo se objavi najostrejših oziroma najskerajnejših primerov sovražnega govora, sovražno govor označijo oziroma obsodijo, vendar raje v komentarju kot v poročilu, avtorjem sovražnega govora v prispevkih ne

dajejo osrednjega položaja in velike teže, za obsodbo v informativnih žanrih raje kot lastne besede uporabljajo obsodilne izjave virov in sovražni govor upovedujejo v prispevkih, ki so posebej namenjeni tej temi.

Ali žanr poročilo v primeru poročanja o družbeno nesprijemljivih pojavih dopušča – morda v duhu družbene odgovornosti celo zahteva – novinarjevo izrecno opredelitev do sovražnega govora? Ko v izjavi, izrečeni med državnozborsko razpravo, ni mogoče prepoznati namena utemeljene kritike, ampak besede služijo le samopromociji govorca oziroma njegove politične usmeritve, pri tem pa posegajo v dostojanstvo drugih oseb, je nevtrarno poročanje neustrezno. Novinar naj sovražni govor izrecno obsodi, in sicer ne glede na žanr.

Ugotovitve (med)besedilne analize in analize intervjujev sprožajo nova vprašanja o teoriji novinarskih vrst in novinarski praksi, etiki, samoregulacijski ureditvi in izobraževanju novinarjev. Ali objava sovražnega govora – četudi kot opozorilo na nedopusten govor poslancev – nasprotuje etiki javne besede? Kako novinarji upovedujejo sovražni govor v drugih, zlasti interpretativnih žanrih? Kako ubesediti določilo *Kodeksa novinarjev Slovenije* glede poročanja o sovražnem govoru, da bo etično ustrezno, novinarjem razumljivo in v praksi uporabno? Kako izobraziti (sedanje in bodoče) novinarje, da bodo znali prepoznati sovražni govor? Ta vprašanja tvorijo izhodišče za premislek tako pri raziskovalcih in učiteljih novinarskih študij kot tudi pri novinarjih samih, zlasti pri morebitni dopolnitvi *Kodeksa novinarjev Slovenije* ali pripravi internih etičnih kodeksov v novinarskih uredništvih.

LITERATURA

- Antić Gaber, Milica (2006): Gospod predsednik, ali sem jaz slišal iste besede kot vi? V Roman Kuhar in Sabina Autor (ur.), Poročilo Skupine za spremljanje nestrpnosti 05, 136–47. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Bojkoff, Max (2005): The Disconnect of News Reporting From Scientific Evidence. *Nieman Reports*, zima 2005: 86–7.
- Brennen, Bonnie in Lee Wilkins (2002): History, Hate and Hegemony. *International Journal of Politics and Ethics* 2 (1): 37–48.
- Clarke, Christopher E. (2008): A Question of Balance. *Science Communication* 30 (1): 77–107.
- Cohen-Almagor, Raphael (2008): The limits of objective reporting. *Journal of Language and Politics* 7 (1): 136–55.
- Corbett, Julia B. in Jessica L. Durfree (2004). Testing public (un)certainly of science. *Science Communication* 26 (2): 129–51.
- Darbishire, Helen (2002): Hate Speech. V Claude Cahn (ur.), *Roma Rights*, 57–61. New York: The International Debate Education Association.
- Day, Louis A. (2000): *Ethics in Media Communications*. Belmont: Wadsworth.

- Dragoš, Srečo (2003): Islam in suicidalno podalpsko pleme. V Roman Kuhar in Tomaž Trplan (ur.), Poročilo Skupine za spremljanje nestrpnosti 02, 234–53. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Erjavec, Karmen (2001): Media Representation against the Roma in Eastern Europe. *Discourse & Society* 12 (6): 699–728.
- Fairclough, Norman (1992a): *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Fairclough, Norman (1992b): Discourse and Text. *Discourse & Society* 3 (2): 193–217.
- Fairclough, Norman (1995): *Critical Discourse Analysis*. New York: Longman.
- Figdor, Carrie (2010): Objectivity in the News. *Journal of Mass Media Ethics* 25 (1): 19–33.
- Gans, Herbert J. (2003): *Democracy and the News*. Oxford: Oxford University Press.
- Glasser, Theodore L. (1992): Objectivity and News Bias. V E. D. Cohen (ur.), *Philosophical Issues in Journalism*, 176–85. Oxford: Oxford University Press.
- Greif, Tatjana (2005): Odrešitelji nacije. V Sabina Autor in Roman Kuhar (ur.), Poročilo Skupine za spremljanje nestrpnosti 04, 94–105. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Greif, Tatjana (2006): Kaprice ljubljanske gospode. V Roman Kuhar in Sabina Autor (ur.), Poročilo Skupine za spremljanje nestrpnosti 05, 120–35. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Harcup, Tony (2004): *Journalism*. London: Sage.
- Hollings, James (2005): Reporting the Asian tsunami. *Pacific Journalism Review* 11 (2): 151–66.
- Jalušič, Vlasta (2001): Ksenofobija ali samozaščita? V Brankica Petković (ur.), Poročilo Skupine za spremljanje nestrpnosti 01, 12–43. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Kant, Immanuel (1953): *Dvije rasprave*. Zagreb: Matica Hrvatska.
- Kazenski zakonik. Ur. list RS, št. 55/2008 z dne 4. 6. 2008, dostopno prek <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlurid=20082296>, 18. 5. 2011.
- Kodeks novinarjev Slovenije. DNS in SNS, 2010. Dostopno prek http://www.razsodisce.org/razsodisce/kodeks_ns.php, 15. 5. 2011.
- Kodeks regulacije sovražnega govora na slovenskih spletnih portalih. 2011. Dostopno prek <http://www.spletno-oko.si/uploads/editor/1292489478Kodeks.pdf>, 19. 5. 2011.
- Konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin. 1950. Dostopno prek http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/200393FD-EAD3-434F-BD46-41BE147A18E9/0/SVN_CONV.pdf, 17. 5. 2011.
- Korošec, Tomo (1998): *Stilistika slovenskega poročevalstva*. Ljubljana: Kmečki glas.
- Košir, Manca (1988): *Nastavki za teorijo novinarskih vrst*. Ljubljana: DZS.
- Kovačič, Blaž (2000): Problematika sovražnega govora v odločbah nadzornih organov Evropske konvencije o človekovih pravicah. *Pravnik* 55 (9–10): 676–695.
- Kuhar, Roman (2001): Zgrabit in izgnati. V Brankica Petković (ur.), Poročilo Skupine za spremljanje nestrpnosti 01, 44–55. Ljubljana: Mirovni inštitut.

- Kuhar, Roman (2003): »Fuj, prašiči nemarni buzerantski!« V Roman Kuhar in Tomaž Trplan (ur.), Poročilo Skupine za spremljanje nestrpnosti 02, 76–107. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Kuzmanić, Tonči A. (1999): Bitja s pol strešice. Ljubljana: Open Society Institute.
- Leets, Laura (2002): Experiencing Hate Speech. *Journal of Social Issues* 58 (2): 341–61.
- Leskošek, Vesna (2005): Sovražni govor kot dejanje nasilja. V Vesna Leskošek (ur.), *Mi in oni: Nestrpnost na Slovenskem*, 81–95. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Markovčič, Ines (2004): »Oni«. *Monitorish* 6 (1): 123–138.
- Matsuda, Mari J., Charles R. Lawrence, Richard Delgado in Kimberle Williams Crenshaw (1993): *Words That Wound*. Boulder: Westview Press.
- Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah. 1966. Dostopno prek: http://www.mzz.gov.si/fileadmin/pageuploads/Zunanja_politika/Mednarodni_pakt_drzavljanskih_politichnih_pravicah.pdf, 17. 5. 2011.
- Merrill, John C. (1997): *Journalism Ethics*. New York: St. Martin's Press.
- Monette, Duane R., Thomas J. Sullivan in Cornell R. DeJong (2011): *Applied Social Research*. Belmont, CA: Books/Cole.
- Nacionalna raziskava branosti. Valicon, 2011. Dostopno prek <http://www.nrb.info/podatki/index.html>, 15. 5. 2011.
- Pearson, Mark in Mark Polden (2011): *The Journalist's Guide to Media Law*. Crows Nest: Allen & Unwin.
- Petković, Brankica (2004): Ne le sosedje, tudi najboljši sosed ne mara Romov. V Tomaž Trplan, Sabina Autor in Roman Kuhar (ur.), Poročilo Skupine za spremljanje nestrpnosti 03, 70–81. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Poler Kovačič, Melita (2005): *Kriza novinarske odgovornosti*. Ljubljana: FDV.
- Reese, Stephen D. (1990): The news paradigm and the ideology of objectivity. *Critical Studies in Mass Communication* 7 (4): 390–409.
- Richardson, John E. (2007): *Analysing Newspapers*. New York: Palgrave MacMillan.
- Splošna deklaracija o človekovih pravicah. 1948. Dostopno prek http://www.eip-ass.si/mojepravice/ze_poznas/Splosna%20deklaracija%20clovekovih%20pravic.pdf, 17. 5. 2011.
- Teršek, Andraž (2006): Svoboda izražanja – neprepričljivo varovana iz zlorabljanja?! Dostopno prek http://www.ip-rs.si/fileadmin/user_upload/Pdf/clanki/Tersek_Svoboda_izrazanja.pdf, 19. 5. 2011.
- Ustava RS. Ur. list RS, št. 33/1991 z dne 28. 12. 1991. Dostopno prek <http://www.dz-rs.si/?id=150&docid=27&showdoc=1>, 17. 5. 2011.
- Walker, Samuel (1994): *Hate Speech*. London: Lincoln, University of Nebraska Press.
- Zakon o medijih. Ur. list RS, št. 110/2006 z dne 26. 10. 2006. Dostopno prek <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=2006110&stevilka=4666>, 18. 5. 2011.
- Zakon o uresničevanju načela enakega obravnavanja. Ur. list RS, št. 50/2004 z dne 6. 5. 2004. Dostopno prek <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200450&stevilka=2295>, 18. 5. 2011.
- Zavratnik Zimic, Simona (2003): Žongliranje z »vojno«. V Roman Kuhar in Tomaž Trplan (ur.), Poročilo Skupine za spremljanje nestrpnosti 02, 128–43. Ljubljana: Mirovni inštitut.

ANALIZIRANI VIRI

- Delo (2010a): Klara Škrinjar: Sovražni govor v parlamentu, 4. 3., str. 2.
- Delo (2010b): Marko Jakopec: Soočenje z realnostjo ali uničenje družine, 3. 3., str. 2.
- Delo (2010c): Z. P.: Sovražni govor ne sodi v parlament, 6. 3., str. 1.
- Dnevnik (2010): Družinski zakonik buri duhove, 3. 3., str. 40.
- Državni zbor RS, 14. seja, 2. marec 2010, 22. točka dnevnega reda – prva obravnava Predloga Družinskega zakonika. Dostopno prek: <http://www.dz-rs.si/index.php?id=97&cs=1&st=m&fts=dru%C5%BEinskega+zakonika&o=10&showdoc=1&unid=MDZ|D76129EBCBD177D8C12576DA0032162B>, 31. 5. 2011.
- Kanal A (2010): prispevek Urše Žgajnar, Svet, 2. 3.
- POP TV (2010): prispevek Tadeje Lampret, 24ur, 2. 3.
- STA (2010a): jaz/tz: Liberalna akademija obsoja sovražni govor v obravnavi družinskega zakonika, 3. 3., 11:51.
- STA (2010b): spc/tvr/apo: Družinski zakonik po mnenju koalicije v korist otrok, opozicija se ne strinja (I), 2. 3., 12:26.
- STA (2010c): spc/tvr/apo: Družinski zakonik po mnenju koalicije v korist otrok, opozicija se ne strinja (II), 2. 3., 14:06.
- STA (2010d): tvr/apo: Poslanci začeli s prvo obravnavo predloga družinskega zakonika, 2. 3., 10:28.
- STA (2010e): tvr/mo: Poslanci dali zeleno luč za nadaljnjo obravnavo družinskega zakonika, 3. 3., 00:12.
- STA (2010f): tvr/tz: Pravica istospolnih do posvojitve otrok tudi v razpravi o zakonu srž razhajanj, STA, 2. 3., 16:11.
- TV Slovenija (2010): prispevek Tadeje Anžlovar, javljanje s terena Dejan Ladika, Dnevnik, 2. 3.
- Večer (2010b): Tanja Milakovič: Družinski zakonik nesprijemljiv za opozicijo, 3. 3., str. 5.
- Žurnal24 (2010): Sergeja Hadner Hvala: Vojna dveh ideologij, 3. 3., str. 10.

SOVRAŽNI GOVOR KOT TIP VREDNOTENJA: JEZIKOSLOVNI VIDIKI**

Povzetek. V prispevku preverjava, ali je analizo sovražnega govora mogoče zajeti v jezikoslovno-besedilni teoretski model subjektivizacije in vrednotenja. Oblikovani model jezikovnih sredstev sovražnega govora je uporabljen za analizo slovenskih časopisnih besedil komentatorske vrste, v katerih se pisci odzivajo na diskurz nasprotnikov novega družinskega zakonika. Ugotovljeno je, da je postavljeni model le prva stopnja pri presojanju vrednotenjskih jezikovnih sredstev, ki šele v določenem diskurzivnem prostoru, nanašajoča se na ranljive družbene skupine ali posameznike, in s polarizacijo odnosa mi – oni povzročajo diskriminatorno obravnavo te skupine ali posameznika.

Ključni pojmi: sovražni govor, vrednotenje, jezikoslovno-besediloslovni model, razžalitve, stilistika

Uvod

Prispevek iz obstoječe komunikološke, novinarskoteoretične, pravne in sociološke diskurzivne literature lušči tiste vidike sovražnega govora, ki jih lahko zajamemo v jezikoslovno raziskovanje, da bi z analitičnim modelom razpoznali jezikovne prvine, ki s prepletom svoje ideacijske, medosebne in besedilne funkcije (Halliday, 1994) vzpostavljajo razmerje do upovedene izvenjezikovne realnosti tako, da je to potencialno žaljivo, zmerljivo, ustrahujoče ali spodbuja k diskriminaciji oziroma nasilju do določene družbene skupine (Leets, 2002; Leskošek, 2006).

Ker gre pri sovražnem govoru za tematiko, ki se v izboru poniževalnih, strašilnih in drugih diskriminatornih jezikovnih sredstev navezuje na podobno obravnavo potencialno žaljivih jezikovnih sredstev, tam razviti stilistični model (Korošec, 2002) dopolnjujeva predvsem s semantičnimi, pa tudi leksikalno-slovničnimi razsežnostmi problematike, ki so bile v Koroščevi raziskavi zaradi stilistične usmerjenosti k obravnavi indica namena

* Gaja Červ, asistentka na Fakulteti za družbene vede, dr. Monika Kalin Golob, redna profesorica na Fakulteti za družbene vede, Univerza v Ljubljani.

** Izvirni znanstveni članek.

razžalitve in omejitev stilističnometodološkega raziskovanja razmerij med inherentno in adherentno stilno zaznamovanostjo leksemov zanemarjene. Teoretska podlaga za nadgradnjo jezikoslovnega pristopa k analizi sovražnega govora je teorija jezikovnih sredstev vrednotenja in subjektivizacije sistemsko-funkcijskega pristopa sidneyjske šole (Iedema et al., 1994; Fuller, 1995; Christie in Martin, 1997; Martin in White, 2005), ki jo skušava skladno s teoretskimi opredelitvami sovražnega govora primerno zožiti, dopolnjujeva pa jo tudi z nekaterimi izhodišči kognitivnega jezikoslovja (Ortony et al., 1988; Stein in Wright, 1995; Traugott, 1995; Malrieu, 1999; Talmy, 2003).

Oblikovani model jezikovnih sredstev sovražnega govora je nato uporabljen za analizo slovenskih časopisnih besedil komentatorske vrste, v katerih se komentatorji odzivajo na diskurz nasprotnikov novega družinskega zakonika. Problematiko sprejemanja novega družinskega zakonika namreč spremlja izrazita polarizacija mnenj o primernosti novega zakona, predvsem v njem določenega statusa istospolnih družin, za diskurz nasprotnikov zakona pa so značilne tudi prvine moralne panike (Goode in Ben-Yahudi, 1994; Bulc, 2003) in sovražnega govora.

V raziskavi si skladno z ugotovljenim stanjem zastavlja vprašanje, ali so tudi v tistih mnenjskih besedilih komentatorjev, ki so nastala kot odziv na omenjena skrajna stališča nasprotnikov zakona in v katerih novinarji zagovarjajo vrednote strpnosti, nediskriminatornosti, spoštovanja človekovih pravic in liberalnejših družbenih nazorov, prisotne prvine, ki bi jih lahko označili za sovražni govor oziroma za Levstikov sindrom (Korošec, 2002) nestrpnega in žaljivega odziva na politično-ideološka prepričanja nasprotnikov zakona. Ali širše: zanima naju, kako se pisci v mnenjskih besedilih komentatorske vrste odzivajo na stališča in dejanja nasprotnikov zakona in kakšen nabor jezikovnih sredstev pri tem uporabljajo ter – kjer je to zaradi eksplicitne medbesedilnosti mogoče ugotoviti – kako se ta razlikuje od nabora jezikovnih sredstev diskurza, na katerega se odzivajo.

Sovražni govor v prizmi jezikoslovja

Ni ene same splošno sprejete definicije sovražnega govora, a vse se nanašajo na izražanje mnenj, ki pri posamezniku ali skupinah povzročajo škodo, občutek manjvrednosti in razčlovečenje zaradi diskriminatorne obravnave. Najpogosteje se tovrstna mnenja izražajo z jezikom (govorno ali pisno), lahko pa tudi nejezikovno, npr. geste, trakovi na oblačilih (lahko s simboli) ipd. (Leets, 2002: 342; Lillian, 2007: 731). Zanima nas izražanje sovražnega govora z jezikovnimi sredstvi, in sicer s predpostavko, da je v besedilih mogoče z jezikoslovo-besedilno analizo razpoznati jezikovna sredstva, ki omogočajo razumevanje teh prvin kot žaljivih, sovražnih, diskriminatornih.

Iz nekaterih novejših raziskav, ki so se ukvarjale tudi z jezikovnimi prvinami sovražnega govora, je razvidno, da se obravnava izjavljanja, ki ga lahko štejemmo za sovražni govor, prekriva še z nekaterimi drugimi (kazensko) pravnimi in jezikovnimi pojmi. Tako npr. v poročilu *Sovražni govor in nasilje do skupin* (2010, Hate Speech and Group-targeted violence. The Role of Speech in Violent Conflicts. US Holocaust Memorial Museum.¹) obravnava sovražni govor kot »podžigajoč jezik, pogosto žaljiv in posmehovalen, usmerjen k posamezniku ali skupini« (str. 8), pri čemer je lahko poziv k nasilju izrecen ali tudi ne. V poročilu je glede jezikoslovne analize razpoznavanja sovražnega govora poudarjen kontekst, saj preprosto analiziranje leksike seveda ne zadošča (str. 9). Pomemben je celoten sporočanski okvir, tako da moramo govoriti o analizi diskurzivnega prostora, v katerem se pojavi sovražni govor: »pomembno je namreč, kdo govori, s kakšnim namenom in kakšen je njen/njegov odnos do občinstva« (ibid.). Nezanemarljiva prvina proučevanja je zato tudi družbeno-kulturno okolje, v katerem se sovražni govor pojavi: pogosto se namreč kaže v »simbolični rabi, pogovornem ali šifriranem jeziku, značilnem za posamezno okolje« (ibid.), zato mora biti raziskovalec opremljen s poznavanjem tega konteksta.

Pravkar objavljena pilotna študija Chicanskega raziskovalnega centra (Noriega in Iribarren, 2011) *Kvantificiranje sovražnega govora v pogovornih oddajah komercialne radijske postaje*² postavlja metodologijo za kvalitativno analizo vsebine pri raziskovanju radijskega sovražnega govora do ranljivih etičnih, rasnih, verskih in spolnih manjšin. Definicija sovražnega govora za potrebe te študije je, da gre za »govor, ki napada ranljivo skupino ali spodbuja zločine iz sovraštva do tovrstne skupine, kot jih določa zakon« (str. 1). V radijskih besedilih so na podlagi opravljenih študij označevalci iskali ciljne izjave (nanašajoče se na ranljivo skupino), neutemeljene trditve, popačeno argumentacijo, sredstva nanašanja na udeležence in okoliščine (deiktika) in indeksirana poimenovanja. Analiza izsekov 30- do 35-minutnih radijskih pogovornih oddaj o Latinoameričanih je pokazala (str. 9, 10), da se pojavljajo in ponavljajo govorni vzorci, ki so ciljno usmerjeni na ranljivo skupino, njihovo sistematiko tvori kombinacija neutemeljenih trditev, zaimenske in druge deiktčne rabe, ki omogoča razdvajanje, postavljanje ločnice med skupino govorcev (mi) in ciljno skupino (oni), ter indeksiranih poimenovanj, ki ustvarjajo negativno identiteto ciljne skupine (*kriminalci, socialni problem* ipd.). Zavedajoč se pomanjkljivosti opravljene raziskave, avtorji predlagajo njeno razširitev na analizo metafor ter drugih tropov in figur, izbrane leksike ter drugih posebnih govornih vzorcev, ki zadevajo ne le ranljivo ciljno skupino, ampak tudi tiste, ki jo branijo (str. 10).

¹ Dostopno na: <http://www.responsibilitytoprotect.org>, 19. 11. 2011.

² Dostopno na: www.chicano.ucla.edu, 19. 11. 2011.

Velik pomen metaforiki kot prvini sovražnega govora daje že Lillian (2007), ko raziskuje seksistični diskurz kanadskega neokonzervativnega avtorja Gairdnerja in se zavzema za vključitev tovrstnega diskurza med sovražni govor. Ob metaforiki poudarja za analizo jezikovnih prvin sovražnega govora še izbiro leksike, široko razumljeno tranzitivnost (prim. Fowler, 1985; Simpson, 1993, navedeno v Lillian, 2007: 728) v smislu, da so zelo tranzitivne tiste povedi, ki imajo živi subjekt, ki je vršilec dejanja, zadevajočega objekt.³

Vse omenjene in druge številne študije o sovražnem govoru (mdr. Leets, 2002; Boeckmann in Turpin-Petrosino, 2002; Leskošek, 2006) ob analizi izbranih jezikovnih sredstev kot pomembno odločevalno ogrodje povzemajo pravni vidik sovražnega govora kot kaznivega dejanja ter pri tem opozarjajo na bipolarnost problematike, ki je ujeta med svobodo izražanja in človekove pravice. Danes se je vsaj v Evropi vendarle ustalilo stališče o nelegitimnosti sovražnega govora in njegovem sankcioniranju (Leskošek, 2006: 87).

Podobno bipolarnost je bilo zaslediti pri obravnavi delno prekrivajoče se tematike o razžalitvah v medijih, ki je bila izvedena na Fakulteti za družbene vede (Korošec, 2002), le da se je pri obravnavani temi kaznivega dejanja razžalitve pokazala obratna praksa v bipolarnosti med svobodo izražanja in posameznikovo pravico do časti in dobrega imena: slovenska sodišča so le redko obsodila novinarje, ki so v imenu svobode govora in razkrivanja družbenih nepravilnosti (čuvaji demokracije) izbirali potencialno žaljiva jezikovna sredstva, kar je ustrezno evropski praksi, ki medijski svobodi govora daje prednost pred pravico posameznika do časti in dobrega imena, sploh ko gre za »ostro kritiko« politikov in drugih javnih oseb (prim. Korošec, 2002; sploh Zatler, 2002).

Sovražni govor je tematika, ki se ob navedeni bipolarnosti dveh ustavno določenih pravic z vprašanji razžalitev prekriva tudi v jezikoslovnem pogledu, saj se v izboru poniževalnih, strašilnih in drugih diskriminatornih jezikovnih sredstev navezuje na podobno obravnavo potencialno žaljivih jezikovnih sredstev. Razlike pravne narave so povezane z natančnejšimi mehanizmi sankcioniranja sovražnega govora (o čemer natančno pišejo kolegi v tem tematskem sklopu in navajajo pravne podlage), saj gre za napad na ranljive družbene skupine, ki jih ustava ščiti bolj kot posameznega politika ali druge javne osebe, ki so bile razžaljene zaradi novinarske kritike. Naš kazenski zakonik sicer kaznuje javno žalitev (v sredstvih množičnega obveščanja) z denarno kaznijo in zaporom do šest mesecev, vendar je v 158. členu omejevalen, saj določa, da se ne kaznuje tisti, »ki se o kom žaljivo

³ Ne gre torej za prehodnost v smislu prehajanja glagolskega dejanja neposredno na objekt, ampak za hierahičnost, tudi nepasivizacijo ali pasivizacijo vršilca dejanja. Lillian z umikom ženske in nadomeščanjem konkretnih samostalnikov zanjo z abstraktnimi poimenovanji dokazuje sovražnost Gairdnerjevih izrekanj glede žensk, ki ne ustrezajo klasični podobi skrbnice za družino v patriarhalnem modelu družine.

izrazi v znanstvenem ali književnem delu, v resni kritiki, pri izvrševanju uradne dolžnosti, časnikarskega poklica ali politične dejavnosti, pri obrambi kakšne pravice, če se iz načina izražanja ali drugih okoliščin vidi, da tega ni storil z namenom zaničevanja«. Prav dokazovanje indica »namena zaničevanja« je bila točka, v kateri se je zdelo smiselno vključiti jezikovnostilno analizo kot ekspertno mnenje, ki bi bilo sodišču v pomoč za objektivizacijo odločitev glede dokazovanja tega namena.

Raziskava (Korošec, 2002) je tako razvila stilistični model presojanja jezikovnih sredstev kot indica namena zaničevanja, izhajajoč iz stilističnega teorema, da je jezikovni stil rezultat namernega, torej k določenemu sporočanskemu cilju usmerjenega izbora. Izdelana je bila tabela potencialno žaljivih jezikovnih sredstev (Korošec, 2002: 14), ki temelji na stilnih konotacijah jezikovnih sredstev, in sicer tako inherentno kot tudi adherentno (kontekstualno) stilno zaznamovanih. Model se je pri nadaljnjih raziskavah (Kalin Golob, 2007) in obravnava pri delu s študenti izkazal kot pomanjkljiv pri odločanju o žaljivosti sredstev, ki niso stilno zaznamovana, ampak je žaljivost vsebovana v semantičnih in drugih prvinah besedila.

Za jezikoslovno obravnavo tematike sovražnega govora, ki se v izboru poniževalnih, strašilnih in drugih diskriminatornih jezikovnih sredstev prekriva z analizo žaljivih sredstev, je zato smiselno Koroščev model dopolniti predvsem s semantičnimi, pa tudi leksikalno-slovničnimi razsežnostmi problematike. Meniva, da bo tako dopolnjen model omogočal dobro izhodišče za razpoznavanje jezikovnih sredstev, ki v diskurzni prostoru gradijo sovražni govor, kar bova preizkusili s študijo primera.

Jeziko(slo)vni model za obravnavo sovražnega govora

Poskus oblikovanja modela temelji na tezi, da je sovražni govor mogoče obravnavati kot specifičen tip vrednotenja. To pa je v sodobnem jezikoslovju razumljeno predvsem kot semantičen pojav, ki je torej po eni strani utemeljen v čutnih, čustvenih in miselnih procesih, s katerimi posamezniki neprestano osmišljamo okolico in sebe v njej, tako da odgovarjamo na vprašanja, kako se svet odraža v meni, kaj je v svetu zame dobro in kaj slabo, pomembno in nepomembno, kaj je v svetu zame resnično in kaj ne (Tomc, 2000: 204; Ellsworth in Scherer, 2003: 576), po drugi strani pa se uresničuje prek nabora jezikovno-besedilnih sredstev, s katerimi izražamo te procese kot ocene predmetov percepcije,⁴ čustvene odzive nanje, hotenja oziroma gotovost/dvome v zvezi z njim ipd. (Iedema et al., 1994; Thompson in Huston, 2000: 2, 14).

⁴ »Objekti percepcije so znaki, katerih pomen ali značilnost (zlasti vrednostna) je zgodovinsko pogojena in se spreminja z virom in recipientom.« (Osgood, Saporta in Nunnally, 1973: 141)

Model zato oblikujeva in utemeljujeva na presečišču dveh precej različnih in vsaj na prvi pogled tudi težko združljivih jezikoslovnih pristopov, ki pa prav zaradi lotevanja istega raziskovalnega problema z nasprotnih gledišč delujeta komplementarno in omogočata sočasno upoštevanje jezikovne in zunajjezikovne ravni vrednotenja (Malrieu, 1999: 50):

- a) Kognitivno jezikoslovje in psihološki pristopi, ki se z njim ukvarjajo, vrednotenje osmišljajo kot primarno predjezikovni pojav ter v izhodišče njegovega raziskovanja postavljajo mentalne sheme in vrednostno-ideološke sisteme posameznikov in družbenih skupin, semantiko vrednostnih pojavov pa izpeljujejo iz razmerij med vrednotenimi predmeti percepcije in vrednostnimi podsistemi, utemeljenimi bodisi v čutnih, čustvenih in/ali miselnih procesih, ki so aktivirani pri njihovem vrednotenju⁵ (Ortony et al., 1988; Stein in Wright, 1995; Traugott, 1995; Malrieu, 1999; Talmy, 2003: 476).
- b) Sistemsko-funkcijsko jezikoslovje je v okviru raziskovanja medosebne funkcije jezika oblikovalo trenutno najizčrpnější in najkompleksnejši model jezikovnih sredstev vrednotenja. Kategorije modela sistemsko-funkcijskega jezikoslovja sicer odražajo razumevanje vrednotenja kot tudi zunajjezikovnega pojava – v nasprotju s kognitivnimi pristopi klasifikacijskega ogrodja modela ne tvorijo tipi predmetov percepcije (Ortony et al., 1988; Ortony, 1991; Fiehler, 1990), ampak kriteriji (moralni, etični, epistemski ipd.), po katerih so predmeti percepcije vrednoteni – vendar se teorija sistemsko-funkcijskega jezikoslovja osredotoča predvsem na vrednotenje kot jezikovni pojav, torej na možnosti njegovih različnih semantičnih, skladenjskih in delno tudi besedilnih jezikovnih uresničitev (Macken-Horarik in Martin, 2003; Martin in White, 2005; Bednarek, 2006).

Če sta kognitivna in jezikovna raven sovražnega govora tisti, ki ga umeščata v okvir vrednotenja, je njegovo *differentio specifico*, kot že omenjeno, smiselno iskati v pragmatičnih okoliščinah. Sovražnost namreč v osnovi ni lastnost jezikovnih sredstev, ampak njihovih uporabnikov, kar pomeni, da je jezikovnim sredstvom lahko pripisana zgolj kot funkcija oziroma sporočanjaška vloga v konkretnem sobesedilu in širšem zunajjezikovnem kontekstu. Dejstvo, da sovražnost ni jezikovnosistemska lastnost, temveč subjektivno ali kvečjemu medosebno, nikakor pa ne objektivno veljavna interpretacija pomena določenega jezikovnega sredstva v konkretni izjavi in okoliščinah

⁵ Ortony in soavtorji (1988: 14, 48) na primer predmete percepcije oziroma tisto, kar je vrednoteno, v grobem delijo na dogodke, aktante oziroma osebe, njihova dejanja in predmete oziroma neživo. Iz te trihotomije izpeljujejo tipologijo čustvenih vrednotenjskih odzivov; tako naj bi pri dogodkih vrednotili predvsem njihovo zaželenost oziroma nezaželenost v odvisnosti od njihovih posledic za ocenjevalca, pri predmetih njihovo zaželenost/nezaželenost bodisi zaradi uporabne ali estetske vrednosti, pri dejanjih oseb pa gre primarno za izražanje odobravanja oziroma neodobravanja, glede na to, ali dejanja ustrezajo konsenzualno sprejetim družbenim normam.

njenega izrekanja, seveda otežuje teoretsko klasifikacijo njenih jezikovnih pojavnih oblik, ki zahteva vsaj določeno stopnjo abstrakcije in posplošitev, ta pa je odvisna od stopnje ustaljenosti in samoumevnosti interpretacije jezikovnega sredstva kot konvencionaliziranega kazalnika določene sporočanj-ske vloge oziroma od sobesedila relativno neodvisnega metapragmatičnega napotka bralcu, kako naj interpretira besedilo (Watts, 2007: 161).

Oblikovanju ustaljene, splošno sprejete in s tem od ostalih pragmatič-nih okoliščin vedno bolj neodvisne povezave med jezikovnim sredstvom in njegovo sporočanj-sko vlogo temelji na procesu postopne prevlade proceduralnega nad ideacijskim pomenom tako leksikalnih kot tudi slovničnih prvin, s tem pa tudi na njihovi izločitvi iz propozicije in privzemanju vloge metapragmatičnega kazalnika določene sporočanj-ske vloge (Watts, 2007: 176–179). Ob pregledu množice jezikovnih uresničitev, ki jih raziskovalci opredeljujejo kot sovražni govor, ugotavlja, da o proceduralnih, metapra-gmatičnih kazalnikih sovražnosti ni mogoče govoriti, ker je ocena sovražno-sti, v nasprotju z na primer vljudnostjo, izrazito navezana prav na ideacijski, referencialni pomen izjave oziroma njenih jezikovnih prvin.

Model, ki ga predlagava, je torej v najboljšem primeru za analizo avteni-čnega gradiva uporabna tipologija vrednostnih sodb, prek katerih se lahko uresničuje sovražni govor. V najboljšem primeru zato, ker je funkcionalnost vsake semantične klasifikacije jezika, namenjene nadaljnjim raziskavam avtentičnega gradiva, odvisna od zmožnosti poiskati učinkovito srednjo pot med težnjo po oblikovanju čim natančnejših in izčrpnih seznamov jezi-kovnih uresničitev določenega pomena oz. sporočanj-ske vloge, ki je zaradi raznolikosti in nepredvidljivosti teh uresničitev vnaprej obsojena na vsaj delni neuspeh, ter oblikovanjem abstraktnih kategorij, ki sicer teoretsko zaobjemajo vse raziskovane pojave, vendar posledično zaradi ohlapne defi-niranosti vseh konkretnih jezikovnih uresničitev, ki sodijo vanje, razisko-valcu pri analizi gradiva niso v zadostno pomoč (Bednarek, 2009b).

Drugi razlog za relativizacijo prispevka jezikoslovnega modela k obrav-navi problematike sovražnega govora pa je vpliv prepleta pragmatičnih in torej izvenjezikovnih dejavnikov na končno presojo o tem, ali gre pri jeziko-slovno, na podlagi modela razpoznanem tipu izjave, ki bi potencialno lahko bila sovražni govor, dejansko za ta pojav. Med pragmatičnimi dejavniki so najpomembnejši gotovo, kdo vrednoti, kdo ali kaj je vrednoten/o ter kakšni so vzroki in potencialni vplivi vrednotenja.⁶ Poleg tega pa je pri analizi pra-gmatične ravni vrednotenja, in torej tudi sovražnega govora kot ene od njegovih oblik, v konkretnem besedilu treba upoštevati tudi pomene, ki se

⁶ Channell (2000: 43) povezovalo med vrednotenimi predmeti percepcije ter polarnostjo in/ali inten-ziteto pomena vrednostnih sodb ponazarja s preprostim primerom razmerja med vrednostnimi ocenami *debel človek : debela žival : debela denarnica* in s tem nakazuje nujnost kategorizacije predmetov percep-cije ter njihovega upoštevanja pri končni interpretaciji pomena vrednostnih sodb.

oblikujejo na besedilni ravni s součinkovanjem vrednotenjskih jezikovnih sredstev, ki se zgoščajo v besedilu,⁷ ter dejstvo, da vsako jezikovno sredstvo vrednotenja sočasno lahko opravlja več funkcij in poleg osnovnega izraza tvorčevega odnosa do predmeta percepcije gradi tudi tvorčev odnos z naslovnikom ter organizira besedilo (Bednarek, 2009a: 165, 168; Thompson in Huston, 2000). Slednjih, sicer ključnih funkcij vrednotenja pa v teoretski model ni mogoče vključiti.

Pri oblikovanju modela zato poskuša z združevanjem jezikoslovnega in kognitivnega pristopa k vrednotenju konkretizirati abstraktne jezikoslovne kategorije z jasno nakazanimi povezavami med posameznimi dimenzijami vrednotenja in predmeti percepcije, ki so jim lahko pripisane, kar je ključno tudi zato, ker je zožitev predmeta raziskovanja od vrednotenja k sovražnemu govoru mogoča prav prek zamejitve tistega, kar je vrednoteno, potencialne jezikovne uresničitve pa opredeljujeva zgolj do ravni, ko je še mogoče z gotovostjo trditi, da opis zajema vse.

Model vrednotenja sidneyjske šole sistemsko-funkcijskega jezikoslovja in prilagoditve za analizo sovražnega govora

156

Osnovno izhodišče sistemsko-funkcijskega jezikoslovja in tudi komunikoloških pristopov k vrednotenju je predpostavka, da je z jezikoslovno metodo v sporočilih mogoče skorajda neodvisno od naslovnika ali označevalca – njegovega sistema vrednot, stališč ipd. in specifičnega učinka, ki ga ima nanj sporočilo – razpoznati prek jezika izraženo vrednostno razmerje do izvenjezikovne (potencialno tudi jezikovne) realnosti ter določiti njegovo usmerjenost (polarnost) in intenzivnost (Osgood, Saporta, Nunnally, 1973: 141). Razpoznavanje vrednostnih sodb naj bi omogočalo dejstvo, da je pomene, na katere se nanaša nabor znakov določenega jezika, mogoče ločiti na tiste, katerih pomenske, zlasti pa vrednostne značilnosti pri različnih sporočevalcih oziroma prejemnikih minimalno variirajo in so tudi časovno stabilni, ter na tiste, ki so pogojeni s širšim družbenim, vrednostnim in ideološkim kontekstom, so časovno-prostorsko spremenljivi ter se zato močno spreminjajo glede na tvorca oziroma prejemnika. O prvih, v komunikološki analizi vrednostnih sodb imenovanih obči pomeni, si morajo biti uporabniki določenega jezika enotni, da se sploh lahko sporazumevajo, vrednostni pomen drugih pa je v vsakem konkretnem besedilu konstruiran prek pripisovanja obče določenih vrednostnih pomenov (Osgood, Saporta, Nunnally, 1973: 142–143).

Medtem ko so za komunikološko analizo vsebine ključni objekti

⁷ Bednarek opozarja, da se s kolociranjem jezikovnih sredstev vrednotenja lahko spreminjata tako polarnost kot intenziteta njihovega slovarskega pomena (Bednarek, 2006, 2009a: 166).

percepcije in so metode jezikoslovne analize zgolj sredstvo za ugotavljanje njihove vrednostne konstrukcije v besedilih, pa so glavni predmet jezikoslovnega raziskovanja vrednotenja izrazne možnosti za konstruiranje običajnih vrednostnih pomenov – jezikovna sredstva, s katerimi izražamo mnenja, ocene, čustvene odzive na predmet percepcije, hotenja oziroma gotovost/dvome v zvezi z njim itd. (Iedema et al., 1994; Thompson in Huston, 2000: 2, 14).

Vrednotenje je v modelu sistemsko-funkcijskega jezikoslovja razdeljeno v tri med seboj povezane dimenzije, in sicer na *ODNOS*, *VPLETENOST* in *STOPNJEVANJE*.⁸ Dimenzija odnosa je najbolj neposreden odraz vrednostnega konstruiranja predmetov percepcije prek pripisovanja običajnih pomenov⁹ zato je verjetno tudi tista, ki jo v splošni, nestrokovni rabi, najpogosteje in najtesneje povezujemo s pojmom vrednotenja. V modelu je členjena na tri semantične poddimenzije, in sicer *čustveni odziv*¹⁰ na predmet percepcije, ki v primeru te poddimenzije ni posebej opredeljen in je torej, skladno s kognitivnim pristopom, lahko aktant, njegovo dejanje, dogodek, stanje ali stvar. Sistemsko-funkcijsko jezikoslovje se, tako kot večina drugih jezikoslovnih pristopov, ki se ukvarjajo z vrednotenjem, pri opredeljevanju čustvenih odzivov opira na psihološko tipologijo osnovnih čustev,¹¹ ki jo različno podrobno razčlenjujejo (več o tem v Bednarek, 2009a). Za raziskovanje sovražnega govora je, skladno z njegovo definicijo, ključno predvsem izražanje negativnih čustev, ki jih vzbuja posameznik ali skupina, ki je predmet sovražnega govora. Druga poddimenzija *ODNOSA* v modelu sistemsko-funkcijskega jezikoslovja je *presoja ljudi in njihovih dejanj*,¹² ki izhaja iz vrednostnega okvira etike in morale ter zaobjema različne tipe izražanja (ne)skladnosti človekovih lastnosti in dejanja s posameznikovimi in/ali družbenimi pričakovanji. Ker je ta podkategorija vrednotenja za razmislek o sovražnem govoru še posebej zanimiva, je smiselno upoštevati tudi njeno nadaljnjo razčlenitev na ocene lastnosti in dejanja ljudi, povezanih s presojo njihove legitimnosti oziroma družbene (ne)zaželenosti¹³ ter vrednostne sodbe, povezane z družbeno zapovedanimi ali prepovedanimi dejanji in lastnostmi, ki vsaj delno sodijo na področje (ne)legalnosti¹⁴ (Martin in White, 2005: 52–55). Tretja podkategorija

⁸ V izvirniku *ATTITUDE, ENGAGEMENT, GRADUATION*, tudi zapis imen dimenzij vrednotenja z velikimi tiskanimi črkami je skladen z izvirnikom.

⁹ Občji pomeni so tisti, katerih referencialni pomen in vrednostna usmeritev mora biti v določeni skupnosti uporabnikov jezika enotno interpretirana, da se uporabniki lahko sporazumevajo (Osgood, Saporta, Nunnally, 1973: 141)

¹⁰ *AFFECT*.

¹¹ Jeza, gnus, strah, sreča, žalost in presenečenje.

¹² *JUDGEMENT*

¹³ Kategorija je v izvirniku poimenovana *SOCIAL ESTEEM*, avtorji pa jo nadalje členijo na normalnost (*normality*), sposobnost (*capacity*) in zanesljivost (*tenacity*).

¹⁴ Kategorija je v izvirniku poimenovana *SOCIAL SANCTION* in je nadalje členjena na resnicoljubnost (*veracity*) in splošno ustreznost moralnim načelom (*propriety*).

ODNOSA je *presoja neživega*, torej stvari, stanj, pojavov, procesov itd., ki sodi v območje estetike oziroma presojanja njihove uporabne vrednosti (Martin in White, 2005: 42). Tudi ta podkategorija je podrobneje členjena na ocenjevanje odziva, ki ga predmet ali pojav vzbudi pri ocenjevalcu, njegove estetske in uporabne vrednosti ter družbenega pomena (Martin in White, 2005; Iedema et al., 1994); za razmislek o sovražnem govoru pa je zanimiva predvsem posredno, kolikor se vrednostne sodbe nanašajo na stvari, ki so last ali rezultat dela posameznika ali skupine, ki je tarča sovražnega govora, oziroma na dogodke, pojave, stanja in procese, ki so v sovražnem govoru vzročno-posledično povezani z omenjenim posameznikom/skupino.

Pomeni vseh polnopomenskih besed in njihovih zvez v omenjenih poddimenzijah ODNOSA so na podlagi semantične usmerjenosti oziroma polarnosti razvrščeni v protipomenske pare.¹⁵ Izhodišče pripisovanja polarnosti je, kot že rečeno, predpostavka, da se vsi uporabniki določenega jezika strinjajo o vrednostni usmerjenosti občnih pomenov, saj naj bi to strinjanje izhajalo iz najosnovnejšega in zato relativno univerzalnega človeškega odziva na okolico prek ocene, kaj je v svetu (zame) dobro in kaj slabo (Tomc, 2000: 204). Pri raziskovanju sovražnega govora so seveda ključni pomeni z izrazito negativno polarnostjo, razen če bi se tvorec odločil za ironijo oziroma sarkazem.

Teorija vrednotenja sidneyjske sistemsko-funkcijske šole predvideva, da se semantične poddimenzije ODNOSA v besedilih uresničujejo v posameznih besedah vseh polnopomenskih besednih vrst, lahko pa je ena enota vrednotenja izražena tudi prek besedne zveze oziroma daljšega opisa,¹⁶ ista beseda npr. pridevnik ali prislov pa je lahko glede na sobesedilo oziroma besedo (predmet percepcije), ki jo modificira, uvrščena v različne poddimenzije. Vrednotenje prek teh treh poddimenzij ODNOSA je lahko skladno s to teorijo vpisano, torej eksplicitno, ali invocirano (implicitno). Vpisano je takrat, ko je vrednostna komponenta del bodisi denotativnega ali konotativnega pomena, s čimer, kot omenjeno, sistemsko-funkcijsko jezikoslovje raziskovanje vrednotenja v primerjavi s stilističnimi pristopi smiselno razširja tudi na stilno nezaznamovane besede, ki pa referirajo na pomene in posredno prvine izvenjezikovne realnosti, ki so v domnevno enotnem družbenem vrednostnem sistemu opredeljene kot pozitivne ali negativne. Pojavi invociranega vrednotenja so za poskus objektivizirane analize posebej problematični, ker vrednotenje v bistvu ne opravi avtor, ampak ga, izhajajoč iz predpostavke o enotnem družbenem sistemu vrednot in

¹⁵ Delitev pomenov na vrednostno pozitivne, negativne in nevtralne, pr čemer sta pozitivna in negativna valenca, vsaj pri sodobnejših pristopih, navadno razumljeni kot večstopenjski.

¹⁶ Tako bi na primer, skladno s to teorijo, v poddimenzijo negativnega čustvenega odziva uvrstili besede žalost, žalostiti, žalosten/na, žalostno, na žalost, kot tudi stavek 'solze so mi polzele po licih' (Martin in White, 2005: 46).

konsenzu o družbeno primernih vrednostnih odzivih na določene pojave (Fiehler, 1990: 85), prepušča naslovniku (Bednarek, 2008: 159). Tako naj bi vrednostni odziv lahko invocirale tudi propozicije, sestavljene iz samih vrednostno nevtralnih pomenov, ki pa kot celota referirajo na pojav, ki je v določenem družbeno-kulturno-zgodovinskem kontekstu razpoznan kot pozitiven ali negativen, implicitno vrednotenje je torej mogoče razpoznati šele upoštevajoč izvenjezikovne dejavnike, kot so tvorčev namen, družbeni kontekst ipd. (Bednarek, 2009a: 149).¹⁷ Model sistemsko-funkcijskega jezikoslovja sicer pri dimenziji *ODNOSA* sploh ne ločuje med avtorskimi in pripisanimi vrednostnimi sodbami, kar je, zaradi pomembnosti sklicevalnosti in nedvoumnega ločevanja med avtorskim besedilom in vanj vključenimi izjavami virov v novinarskem diskurzu, pomanjkljivost, ki jo je treba odpraviti z vpeljavo omenjene ločnice (Stenvall, 2008).

V dimenziji *VPLETENOSTI* je vrednotenje najeksplicitneje povezano z medosebno makrofunkcijo jezika, upoštevajoč Bahtinova (1986) koncepta večglasja in medbesedilnosti, je dimenzija definirana kot tvorčevo razmerje do lastnih propozicij in propozicij drugih govorcev/piscev, s katerimi ustvarja medbesedilni dialog (White, 2001) oziroma izraža osebna prepričanja, privzema stališča, izraža strinjanje ali nestrinjanje s trditvami in mnenji drugih govorcev/piscev, se od njih distancira itd. (Stubbs, 1986: 1). V nasprotju z dimenzijo odnosa torej ne gre za tvorčevo vrednotenje izvenjezikovnih entitet, v jeziku designiranih prek polnopomenskih besednih vrst in njihovih zvez, ampak za vrednotenje stavčno izraženih propozicij (Thompson in Huston, 2000: 3), in sicer v smislu njihove možnostne in hotenjske določitve oziroma zanikanja (Toporišič, 1982: 31–42). Dimenzija je torej pretežno slovnična, povezana z modalnostjo, na ravni leksike pa z metadiskurzivnimi ojačevalci in omejevalci. Dimenzija je v modelu razdeljena na poddimenzije avtorjevih trditev, torej izjav z najvišjo gotovostno naklonskostjo, predvidevanj, strinjanja in nestrinjanja s sogovorcem oziroma virom, na katerega se avtor sklicuje, poddimenzijo pogajanja s sogovorcem o resničnostni/možnostni oziroma hotenjski določitvi izjav ter kategorijo pripisovanja, v kateri se avtor od trditve, na katero se sklicuje, distancira. Prvi dve poddimenziji sta tako razumljeni kot monološki, ostale pa kot dialoške (Martin in White, 2005: 92–135). Sovražni govor se prek te dimenzije *VPLETENOSTI* predvidoma lahko uresničuje, kadar avtor sovražnega govora uporabi katero od omenjenih dialoških poddimenzij bodisi za to, da relativizira resničnost, zanesljivost, tehtnost, racionalnost, vmestnost ipd. izjav posameznika ali skupine, ki je predmet sovražnega govora, ter

¹⁷ Nekoliko prirejen primer invociranega vrednotenja, ki ga navaja Bednarek (2009a) je poved: »Domov se je vračala pozno, otroci pa so jo čakali lačni,« na podlagi katere naj bi si naslovnik sklepal o meterini neskrbnosti in si posledično o njej ustvaril negativno mnenje.

tako deligitimira ali celo zasmehuje njihova stališča, bodisi za to, da v svoj diskurz dialoško pritegne še druga mnenja in ocene, ki potrjujejo upravičenost njegovega sovražnega stališča in pozivov k nasilju nad določeno skupino/posameznikom. Ali pa z jezikovnimi sredstvi epistemske modalnosti monološko, brez sklicevanja na kakršen koli vir, stopnjuje gotovostno določitev propozicij lastnih izjav in tako prepričanja o posamezniku ali skupini, na primer tudi o tem, kaj bi se z njimi moralo ali ne bi smelo zgoditi in sploh vse z njimi povezane sodbe (Martin, 1992: 363) predstavi kot dejstvene in neproblematične, kar potrjuje tudi omenjena raziskava Chicanskega raziskovalnega centra, v kateri opozarjajo na pogosto neutemeljenost vrednostnih sodb, ki gradijo sovražni diskurz.

Teorija sistemsko-funkcijskega jezikoslovja pri razdelavi pojava vrednotenja ne upošteva vzročno-posledičnih razmerij, ki pa so kot ključna prvina vrednotenja razumljena pri kognitivnih teorijah (Ellsworth, 1994: 33; Bednarek, 2009a: 159); ker meniva, da se sovražni govor lahko gradi tudi prek prikazovanja osovražnega posameznika ali skupine kot odgovornega za neljube dogodke/stanja oz. za to, da je zaželeno stanje/dogodek neuresničljivo, kar sva nakazali že pri dimenziji odnosa do stvari, stanj ipd. vzročno-posledična razmerja kot kognitivno kategorijo, ki so v jeziku pretežno uresničuje na skladenjski ravni, zato vključuje v model.

Tretja dimenzija – *STOPNJEVANJE* – je v teoretskem modelu sicer samostojna, dejansko pa se uresničuje v kombinaciji s prvima dvema dimenzijama kot modifikacija odnosa ali vpletenosti, in sicer lahko kot slabitev ali krepitev pomena leksema ali propozicije ali kot približevanje/oddaljevanje jedru pomenske kategorije. Pri prvi poddimenziji gre za določanje stopnje entitete ali propoziciji pripisane lastnosti oziroma za določanje stopnje tvorčevega odnosa, kar lahko v jeziku dosežemo prek modifikacije z lastnostnimi in količinskimi pridevniki ter prislovi ali s samim izborom besed, ki denotirajo različne stopnje odnosa do upovedenega.¹⁸ Pri drugi poddimenziji stopnjevanja pa ni mogoče določiti lestvice stopenj določene pripisane lastnosti oziroma odnosa, temveč gre za določanje ocenjevane entitete kot prototipskega oziroma marginalnega predstavnika določene pomenske kategorije¹⁹ (White, 2001: 23; Martin in White, 2005: 135–153). Vsaka od poddimenzij je v modelu še natančneje razdelana, vendar meniva, da je za raziskovanje sovražnega govora dovolj, če vse pojave *STOPNJEVANJA* strnemo v enotno dimenzijo.

M. Bednarek (2006) v svojem modelu vrednotenja v novinarskem diskurzu, sicer kot obrobno dimenzijo, omenja še avtorjevo pripisovanje

¹⁸ Primer stopnjevanja za dimenzijo *ODNOSA*: sovražiti, ne marati, marati, imeti rad, ljubiti, oboževati ali primer za dimenzijo *VPLETENOSTI*: dvomi, dopušča, trdi, je prepričan. Načeloma je tovrstno pomensko stopnjevanje mogoče za vse polnopomenske besedne vrste.

¹⁹ Na primer čisto zlo, popolna neumnost, nekako tako, neke vrste tesnoba itd.

miselnih oziroma čustvenih stanj in procesov drugim osebam. Ker smo ljudje edinstveni in vase zaprti kognitivni sistemi (Tomc, 2002: 125), o teh procesih avtor lahko le sklepa na podlagi vedanja osebe oziroma se o njih pozanima, v primeru sovražnega govora pa lahko, po najinem mnenju, dejstvo, da tudi njegovi naslovniki ne morejo neposredno preveriti, kako posameznik ali skupina, ki je predmet sovražnega govora razmišlja in čustvuje, izrabi za to, da osovražnemu posamezniku ali skupini pripiše kognitivne procese, ki bodo pri naslovniki vzbudili neodobravanje, zato tudi to kategorijo pogojno vključuje v model.

Zaradi lažje predstavljenosti in razumljivosti opisane dimenzije sovražnega govora grafično ponazarjava (gl. str. 162, 163), pri tem pa, upoštevajoč kognitivni pristop, izhajava iz predmeta vrednotenja, na katerega se lahko nanašajo.

Vzorec in metoda

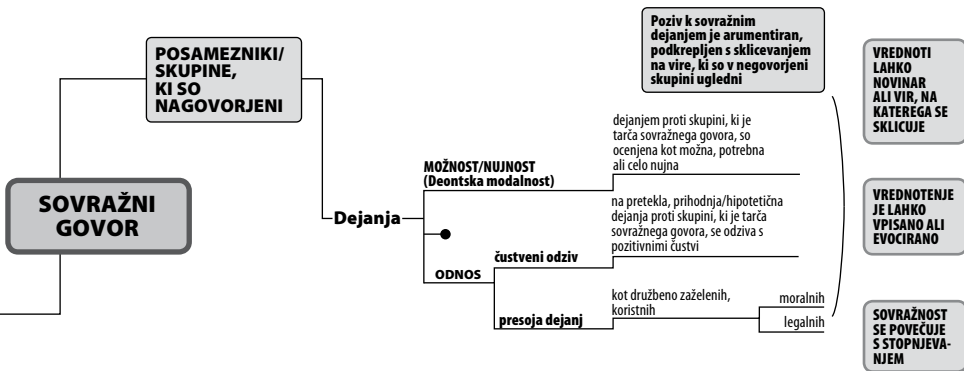
Prvotni vzorec, ki je zajemal nabor besedil komentatorske vrste petih najbolj branih slovenskih dnevnikov in njihovih sobotnih prilog (Delo, Dnevnik, Slovenske novice, Žurnal24 in Večer) (NRB, 2011), objavljenih v obdobju po prvi parlamentarni razpravi o novem družinskem zakoniku, sva zaradi nesorazmerne zastopanosti te tematike v Dnevniku in Delu ter njunih sobotnih prilogah naknadno omejili zgolj na ta dva časopisa. Tako je bila z aplikacijo modela opravljena kvalitativna in delno kvantitativna analiza 14 besedil komentatorske vrste (12 avtorjev) iz Dnevnika in njegove priloge Objektiv ter 7 besedil komentatorske vrste (5 avtorjev) iz Dela in Sobotne priloge.

Za analizo besedil sva uporabili različico Osgoodove (Splichal, 1990: 109) metode analize vrednostno določenih trditvev, pri čemer sva, ker sva vse faze analize izvedli obe označevalki, opustili maskiranje predmetov percepcije. Predmete percepcije sva, skladno z zastavljenim raziskovalnim vprašanjem, zamejili na v modelu jezikovnih sredstev sovražnega govora predstavljene dimenzije, povezane s posamezniki in množinskimi akterji, ki so v besedilih predstavljeni kot nasprotniki novega družinskega zakonika. Razpoznane vrednostne trditve sva sočasno analizirali, preoblikovane v nuklearne stavke ter zaradi zanimanja za njihove dejanske jezikovne uresničitve tudi v izvorni obliki.

Izsledki analize

Ugotavljava, da so v pregledanih besedilih prisotne skorajda vse vrednotenjske dimenzije odziva na posameznike in/ali skupine, njihove lastnosti, dejanja in izjave, ki jih v modelu predstavljava kot take, prek katerih se

potencialno uresničuje sovražni govor o določenem posamezniku/skupini, pričakovano pa so povsem odsotni pozivi k diskriminaciji ali nasilju nad nasprotniki družinskega zakonika, oziroma izjave, ki bi imele namen zastraševanja. Ob upoštevanju sporočanje vloge vrednotenja v analiziranih besedilih in sploh celotnega sporočanje okvira, torej dejstva, da analizirana besedila odpirajo vprašanje meja tolerantnosti do netolerance ter možnosti korektnih kritičnih odzivov nanjo, je prav odsotnost eksplicitnih ali implicitnih pozivov k sovražnosti nasprotnikov družinskega zakonika ključni razlog, da se nagibava k presoji, da v primeru pregledanih besedil ni mogoče govoriti o sovražnem govoru, temveč gre za ostro in angažirano kritiko, ki mestoma zdrsne v žaljivost. Meniva pa, da bi nabor istih sporočanje sredstev, če bi bil uporabljen v diskurzu, usmerjenem proti ranljivi družbeni skupini, in kombiniran s pozivi k ukrepanju proti njej, zelo verjetno bil interpretiran kot sovražni govor, s čimer tudi ponovno nakazujeva omejitve jezikoslovja pri obravnavi te tematike.

V pregledanih besedilih prevladuje vrednotenje izjav in dejanj nasprotnikov družinskega zakonika, medtem ko je (vsaj neposrednega, saj prek vrednotenja dejanja ali izjave posredno nujno vrednotimo tudi vršilca dejanja oziroma tvorca izjave) vrednotenja njihovih osebnostnih lastnosti in pripisovanja psihično-mentalnih stanj občutno manj, tudi diskreditacij izjav na podlagi tega, kdo jih je izrekel, ter ocen njihovih formalnih lastnosti, torej načina, kako so bile upovedene, razen enega primera,²⁰ ni, kar, povedano drugače, pomeni, da se komentatorji večinoma niso odločali za kritike *ad hominem*, temveč za v teoriji retorike opredeljene kot korektnije kritike *ad rem*.

Pri vrednotenju dejanj in izjav nasprotnikov družinskega zakonika so najpogostejše presoje, ki ta dejanja in izjave, seveda s stališča vrednot, ki jih zagovarjajo komentatorji, predstavljajo kot družbeno nezaželeno, pri čemer se komentatorji večinoma osredotočajo na njihovo nelegitimnost in se ne spuščajo v razprave o njihovi nelegalnosti; izjave in dejanja so tako označeni kot *hegemonski*, *necivilizirani*, *homofobni*, *nedostojni*, *primitivni*, *protiemancipatorni*, *stereotipni*, *fundamentalistični*, *srednjeveško mračnijaški*, *sprenevedavi*, *nizkotni* kot *poraz svobodomiselnosti*, pa tudi neposredno kot *moralna panika* in *sovražni govor*. Prisotna so tudi sicer zelo spretna in nikoli eksplicitno primerjalna vzporejanja dejanj in diskurzov nasprotnikov družinskega zakonika z dejanji in diskurzi predstavnikov nacistično-fašističnih režimov,²¹ za tovrstna vzporejanja, ne da bi se spuščali v argumentacijo

²⁰ Poslanec Pukšič se je s patosom vprašal, češ, kdo pa je »fprašal« otroke, ali želijo imeti takšne (isto spolno usmerjene) starše. Klm. Kdo pa je vprašal otroke, ali želijo imeti narodnega poslanca Pukšiča za svojega očeta? (Mihelj, Dnevnik, 28. 2. 2010).

²¹ Na primer: »Potem pa mi je nekaj pocingljalo: butara, od kod jim ta dikcija? No, ni bilo treba dolgo brskati po spominu: butara, po italijansko fascio, je bila simbol fašizma, po katerem je ta dobil tudi ime. /.../ Predpostavljam, da Aleš Primc ne ve, kaj govori, ko v političnem konteksti govori o metafori butare.

o njihovi tehtnosti in upravičenosti, dopušča, da zaradi kolektivno (relativno) konsenzualno sprejete obsodbe nacizma in fašizma ter asociacij, prek katerih sta konstruirana v družbenem spominu, lahko pri naslovniki evocirajo izrazito negativen odziv in morda celo sovražnost.

Kot je razvidno iz naštetih najpogostejših ovrednotenj dejanj in izjav nasprotnikov družinskega zakonika, njihova domnevno univerzalno razpoznan negativna valenca ne izhaja iz sistemskih lastnosti jezikovnih sredstev, temveč je posledica vrednosti, ki jo imajo njihovi denotati v sistemu družbenih vrednot in vrednot posameznikov, zato tudi opredelitev njihovih sporočanj vlog in potencialnih interpretacij ne more biti zgolj jezikoslovnometodološko utemeljena.

Vrednotenjsko dimenzijo *VPLETENOSTI* analiziranih besedil je v grobem mogoče opisati prek dveh potez; avtorji se sklicujejo na štiri tipe virov; znanstvene raziskave o istospolnih družinah, ustavo in zakone, predstavnike organizacij, ki zagovarjajo novi družinski zakonik, ter na njegove nasprotnike. Medtem ko prve tri vire uporabljajo za potrditev svoje argumentacije in njihove izjave oziroma dele navajajo v povednem naklonu, se od navedenih izjav nasprotnikov, ki so predmet njihove kritike, dosledno distancirajo z rabo nepovednika oziroma drugih sredstev epistemske modalnosti, ki izražajo zmanjšano gotovost/resničnost propozicije ali pa distanciranje nakazujejo na druge, sistemsko manj predvidljive načine.²² Ena od ključnih komentatorskih kritik nasprotnikov družinskega zakonika, ki se nanaša primarno na njihova dejanja in posledično na njihove izjave, je, da arbitrarno in izkrivljeno interpretirajo rezultate znanstvenih raziskav, na katere se sklicujejo v svojih argumentacijah, zaradi česar komentatorji trditve nasprotnikov družinskega zakonika z jezikovnimi sredstvi epistemske modalnosti vrednotijo kot nekredibilne ter namerno zavajajoče.²³

Če namreč namenoma uporablja fašistično metaforiko, potem lahko na naslednjem shodu »radosti« (je možno bolj sprevernjeno ime za proteste zoper pravice otrok istospolnih?) pričakujemo še svastike in dvignjene desnice. (Lesničar-Pučko, Dnevnik, 16. 6. 2011) »Aleš Princ iz SLS je dejal, da gre pri zakoniku za 'ideološko razpravo, ki je vsiljena s strani mednarodnih homoseksualnih lobijev'. To se bere nekako tako kot teorije zarote o judovskih lobijih, ki iz ozadja vlečejo niti in po svoje oblikujejo zgodovino sveta.« (Flis, Dnevnik, 24. 3. 2010). »/.../Iz zgodovine vemo: le ustreznega 'Žida' je treba najti in učinkovito prekanalizirati nemoč in bes množic.« (Ivelja, Dnevnik, 6. 3. 2010)

²² Na primer: »Najbolj zavzeti nasprotniki zakonika navajajo kot poglavitna razloga še dve domnevno preverjeni dejstvi /.../« (Flis, Dnevnik, 24. 3. 2010) »Samooklicana, edina prava in edina legitimna heteroseksualna družina naj bi bila brezmadežna. Nasprotno pa naj istospolna družina ne bi bila prava, niti legitimna, niti v interesu otrok.« (Grief, Dnevnik 8. 5. 2010) »so pripravljeni/.../ v iskanju svoje prave (naravne?) interpretacije družine in življenja iti do konca.« (Škrinjar, Delo, 17. 12. 2010)

²³ Na primer: »Po shodu /.../ so sledili neutemeljeni in za lase privlečeni očitki, da skušajo istospolni aktivisti z delavnicami po osnovnih in srednjih šolah spreobrniti slovensko mladino /.../ (Petkovič, Dnevnik, 25. 1. 2011); »In zato nasprotniki družinskega zakonika virov citiranih raziskav raje ne navajajo. Ko jih, je običajno zlahka dokazati, da so ugotovitve potvorili ali vsaj zanemarili kontekst. /.../ Ne le dvolično, tudi zavajajoče je trditi, da so ti otroci vedno in povsod stigmatizirani.« (Ivelja, Dnevnik, 6. 3. 2011)

Opredelevanje argumentov nasprotnikov družinskega zakonika kot temeljčih na izkrivljenih in potvorjenih interpretacijah znanstvenih raziskav je komentatorjem pogosto obenem tudi izhodišče za reprezentacijo nasprotnikov družinskega zakonika kot samovoljnih in brezkompromisnih, posameznikov in skupin, ki pri uresničevanju lastnih ciljev ne izbirajo sredstev.

»Glede na dosedANJI način razpravljanja, ki kaže, da so v obrambi tradicije in krščanskih pogledov na družinska razmerja dovoljena vsa sredstva – tudi prirejanje raziskav –, je utemeljeno mogoče domnevati /.../« (Ivelja, Dnevnik, 24. 10. 2009).

»Očitno je, da so vsi strokovno podprti argumenti, s katerimi je vlada pripravila prvotno različico družinskega zakonika, padli pod težo homofobnih izjav, pesti, granitnih kock in molotovke« (Petkovič, Dnevnik, 25. 1. 2011).

»RKC javno podpira omenjeno iniciativo, ki je v zadnjem letu ali dveh v prid svojim političnim ciljem potrjeno zlorabljala otroke, brezkompromisno lagala in prirejala ugotovitve družboslovnih raziskav o homoseksualnih odnosih in družinah ter javno napadala vsakogar, ki si je drznil izreči drugačno mnenje« (Črnič, Delo, 24. 6. 2011).

Pri tem je z jezikoslovnega stališča zanimiva, tokrat monološka, raba jezikovnih sredstev epistemske modalnosti, s katerimi komentatorji zvišujejo gotovostne določitve svojih propozicij – je utemeljeno mogoče domnevati, očitno je, potrjeno zlorabljala otroke ipd. S širšega, recimo mu, kritičnodiskurzivnega, gledišča pa je zgornje odlomke mogoče interpretirati kot del diskurza MI (zagovorniki družinskega zakonika) : ONI (nasprotniki), pri čemer je iz pregledanih besedil mogoče izluščiti – bolj ali manj eksplicirane – spodnje dvojice:

Mi	Oni
liberalni, svobodomiselni	konservativni, tradicionalistični, nazadnjaški, mračnjaški
demokratični: odprti, strpni, nediskriminatorni	nedemokratični: nestrpni, sovražni, nasilni, diskriminatorni
strokovni/znanstveni, argumentirani in posledično racionalni	ideološki/fundamentalistični, uporabljajo argument moči, posledično iracionalni
laiki, vendar moralnejši od deklariranih poznavalcev in zagovornikov krščanskih vrednot	manipulativni, dvolični, zlorablajo družbeni položaj, zaupanje in predsodke svojih naslovnikov za doseganje političnih ciljev
pravi zagovorniki pravice do življenja in dobrobiti otrok	zgolj deklarirani zagovorniki omenjenih vrednot

Pri vrednotenju dejanj in izjav nasprotnikov družinskega zakonika kot neracionalnih, utemeljenih na dogmah in predsodkih, se komentatorji očitno zavedajo kočljivosti oziroma potencialne žaljivosti svojega početja, saj za tovrstno vrednotenje največkrat uporabljajo implicitnejša vrednotenjska sredstva, ki v dokončno izoblikovanje vrednostne sodbe vsaj delno prepuščajo naslovniku, kot sta ironija in retorična vprašanja, oziroma vrednotenjskost svojih izjav zaznamujejo z rabo ločil;

»Slovenskim homoseksualcem ne preostane drugega, kot da zmagajo na olimpijskih igrah. Tako jim morda ne bo treba nazaj v psihiatrične bolnišnice, kamor sta jih te dni v maniri najhujšega srednjeveškega mračnjaštva spet enkrat gnala zdravnik in poslanec Cukjati, ki je neženirano v isti koš zmetal homoseksualnost in zoofilijo, in njegov »naravni zaveznik« Jelinčič« (Ivelja, Dnevnik, 3. 6. 2010).

»Razumem, da nekdo pač ne sprejema sodobnih družinskih in partnerskih oblik, da je tradicionalen, konservativen. Ampak da začne svojo tradicionalnost vsiljevati kot univerzalno formo vsem drugim? In potem kliče na pomoč, kot Žerjav iz SLS, razne strokovne profile, med drugim tudi moralne teologe. Moralne teologe!? Komu ali čemu?« (Mihelj, Dnevnik, 3. 3. 2010).

Kajti takoj, ko je tovrstno vrednotenje izraženo eksplicitneje, kot na primer »A kaj, ko racionalni argumenti, v primerjavi z mentalnim beganjem polpismene politične srenje, ne veljajo nič« (Grief, Dnevnik, 8. 5. 2010) ali »Dosti imamo vašega sovražnega sranja« (Zgaga, Dnevnik, 6. 3. 2010), je o njih že mogoče razpravljati tudi v okviru Koroščevega (2002) modela razžalitev.

LITERATURA

- Bahtin, Mihail M. (1986): *The Dialogical Imagination: Four Essays* by M. M. Bakhtin. M. Holquist (ur.). Austin: University of Texas Press.
- Bednarek, Monika (2006): *Evaluation in Media Discourse*. London/New York: Continuum.
- Bednarek, Monika (2008): 'An increasingly familiar tragedy': evaluative collocation and conflation. *Functions of Language* 15(1): 7–34.
- Bednarek, Monika (2009a): Language patterns and ATTITUDE. *Functions of Language* 16 (2): 165–192.
- Bednarek, Monika (2009b): Dimensions of evaluation. Cognitive and linguistic perspectives. *Pragmatics & Cognition* 17 (1): 146–175
- Boeckmann, Robert J., Turpin-Petrosino, Carolyn (2002): Understanding the Harm of Hate Crime. *Journal of Social Issues* 58 (2): 207–225.

- Bulc, Gregor (2003): *Serijski morilci mačk. Moralna panika in mladinsko prestopništvo*. Teorija in praksa 40: 245–266.
- Channell, Joanna (2000): *Corpus-based analysis of evaluative lexis*. V S. Hunston in G. Thompson (ur.): *Evaluation in Text. Authorial Stance and the Construction of Discourse*. Oxford: Oxford University Press: 38–55.
- Ellsworth, Phoebe, C. (1994): "Sense, culture, and sensibility". V S. Kitayama and H. R. Markus (ur.): *Emotion and Culture. Empirical Studies of Mutual Influence*. Washington: American Psychological Association: 23–50.
- Ellsworth, Phoebe C.; Scherer, Klaus R. (2003): *Appraisal processes in emotion*. V R. J. Davidson, K. R. Scherer in H. Hill Goldsmith (ur.): *Handbook of Affective Sciences*. Oxford: Oxford University Press: 572–595.
- Fiehler, Reinhard (1990): *Kommunikation und Emotion*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Fuller, G. (1995): *Engaging Cultures: Negotiating Discourse in Popular Science*. Doktorska disertacija. Sydney: University of Sydney. Dostopno maja 2009: <http://www.grammatics.com/appraisal/Fuller-phd-links.htm>
- Goode, Erich; Ben-Yahuda, Nachman (1994): *Moral Panics: The social Construction of Deviance*. Oxford: Blackwell.
- Halliday, Michael A. K. (1974): *Explorations in the functions of language*. London: Arnold.
- Hate Speech and Group-targeted violence. The Role of Speech in Violent Conflicts (2010). US Holocaust Memorial Museum. Dostopno na: <http://www.responsibilitytoprotect.org>, 19. 11. 2011.
- Iedema, Rick; Feez, Susan; White, Peter R. R. (1994): *Appraisal in Journalistic Discourse*. Dostopno decembra 2011: <http://grammatics.com/appraisal/MediaLit-Appraise.pdf>
- Kalin Golob, Monika (2007): *Psi čuvaji: med demokracijo in cenzuro*. Ljubljana: Novinarski dnevi 2007, 22.–23. nov. 2007.
- Kazenski zakonik (KZ-1) (2008): *Uradni list RS*, št. 55/2008. Dostopno decembra 2011: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200855&stevilka=2296>
- Korošec, Tomo, ur. (2002): *Razžalitve v tiskanih medijih*. Ljubljana: Znanstvena knjižnica 48, Fakulteta za družbene vede.
- Leets, Laura (2002): *Experience Hate Speech: Perceptions and Responses to Anti-Semitism and Antigay Speech*. *Journal of Social Issues* 58 (2): 341–361.
- Leskošek, Vesna (2006): *Sovražni govor kot dejanje nasilja*. V Vesna Leskošek (ur.): *Mi in oni. Nestrpnost na Slovenskem*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Lillian, Donna L. (2007): *A thorn by any other name: sexist discourse as hate speech*. *Discourse & Society* 18 (6): 719–740.
- Martin, John R. (2003): *Introduction*. V Macken-Horarik, M.; Martin, J. R. (ur.): *Negotiating Heteroglossia: Social Perspectives on Evaluation*. *Text* 23 (2): 171–181.
- Malrieu, Jean-Pierre (1999): *Evaluative semantics. Cognition, language and ideology*. London: Routledge.
- Martin, John R. (1992): *Macro-proposals: Meaning by degree*. V W. C. Mann in S. Thompson

- (ur.): *Discourse Description: Diverse Analyses of a Fund Raising Text*. Amsterdam: Benjamins: 359–395.
- Martin, John R.; White, Peter R. R. (2005): *The Language of Evaluation: Appraisal in English*. London/New York: Palgrave/Macmillan.
- Noriega, Chon A., in Iribarren, Francisco Javier (2001): *Quantifying hate speech on commercial talk radio. A pilot study*. Los Angeles: UCLA Chicano Studies. CSRC Working Paper. Dostopno na: www.chicano.ucla.edu, 19. 11. 2011.
- Ortony, Andrew.; Clore, Gerald L.; Collins, Allan (1988): *The Cognitive Structure of Emotions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ortony, Andrew (1991): *Value and emotion*. V W. Kessen, A. Ortony in F. Craik (ur.): *Memories, Thoughts, and Emotions: Essays in Honor of George Mandler*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates: 337–353.
- Osgood, Charles E.; Saprota, Sol; Nunnally, Jum C. (1973): *Analiza vrednostno določenih trditev*. V S. Splichal (ur.): *Metode komunikoloških raziskav I. del: Produkcija sporočil*. Ljubljana: RTV Ljubljana Služba za študij programa, FSPN, Center za raziskovanje javnega mnajanja in množičnih komunikacij: 140–190.
- Splichal, Slavko (1990): *Analiza besedil: Statistična obravnava jezikovnih podatkov v družboslovnih raziskavah*. Ljubljana: Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo.
- Stein, Dieter; Wright, Susan (ur.) (1995): *Subjectivity and Subjectivisation. Linguistic Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press: 1–15.
- Stenvall, Maija (2008): *On emotions and the journalistic ideals of factuality and objectivity—Tools for analysis*. *Journal of Pragmatics* 40: 1569–1586.
- Stubbs, Michael (1986): *A matter of prolonged fieldwork: notes towards a model grammar of English*. *Applied Linguistics* 7: 1–25.
- Talmy, Leonard (2003): *Toward a Cognitive Semantics – Volume 2: Typology and Process in Concept Structuring (Language, Speech, and Communication)*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Thompson, Geoff; Susan, Hunston (2000): *Evaluation: An introduction*. V S. Hunston in G.
- Thompson (ur.): *Evaluation in Text. Authorial Stance and the Construction of Discourse*. Oxford: Oxford University Press: 1–27.
- Tomc, Gregor (2000): *Šesti Čut*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Toporišič, Jože (1982): *Nova slovenska skladnja*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Traugott, Elizabeth C. (1995): *“Subjectification in grammaticalisation”*. V D. Stein and S. Wright (ur.): *Subjectivity and Subjectivisation. Linguistic Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press: 31–54.
- Watts, Richards J. (2007): *Politeness*. Cambridge: Cambridge University Press.
- White, Peter R. R. (2001): *Appraisal Outline*. 1–29. Dostopno decembra 2011: <http://grammatics.com/appraisal/AppraisalGuide/AppraisalGuideWPFiles.html>.
- Zatler, Simona (2002): *Sodno varstvo časti, dobrega imena in drugih pravic osebnost pred posegi s sredstvi javnega obveščanja*. V Tomo Korošec (ur.): *Razžalitve v tiskanih medijih*. Ljubljana: Znanstvena knjižnica 48, Fakulteta za družbene vede.

VIRI

- Crnkovič, Marko (2011): Mojemu sinku so všeč punčke. Delo, Sobotna priloga, 12. 2.
- Čepin Čandler, Maja (2009): Zadnji tabu – mama ni ena sama ... Dnevnik, Dnevnikov objektiv, 21. 2.
- Črnič, Aleš (2011): Zakaj in kako zajeziti sodobne domače totalitarne prakse. Delo, 24. 6.
- Flis, Leonora (2010): Namesto očeta še ena mama? Dnevnik, 24. 3.
- Greif, Tajana (2010): Plemenska skupnost. Dnevnik, Dnevnikov objektiv, 8. 5.
- Hočevar, Barbara (2011): Kdo sme biti družina? Delo, 15. 5.
- Hočevar, Barbara (2011): Več plati nezbranosti. Delo, 19. 5.
- Ivelja, Ranka (2009): Družinska ustava razburkala Slovenijo: Zakon, ki človeku ne pusti spati. Dnevnik, Dnevnikov objektiv, 24. 10.
- Ivelja, Ranka (2010): Zakaj škof Mahnič ne bi čestital Petri Majdič. Dnevnik, Dnevnikov objektiv, 6. 3.
- Lobnik, Miha (2011): Pravica do matere in očeta pred pravico do življenja? Delo, Sobotna priloga, 6. 3.
- Miheljak, Vlado (2010): Od 2. zasedanja Avnoja do 2. republike (iz enoumja v brezumje). Dnevnik, 3. 3.
- Petkovič, Blaž (2011): Primčeva zmaga. Dnevnik, 25. 1.
- Rajgelj, Barbara (2011): Je posvojitev res privilegij? Dnevnik, 7. 5.
- Škrinjar, Klara (2009): Urejeni in nadnaravni? Delo, 4. 11.
- Škrinjar, Klara (2009): Zreli za priznanje realnosti? Delo, 17. 12.
- Škrinjar, Klara (2011): Ko bo sosed povedal, ali je prav ... Delo, 29. 8.
- Zgaga, T. (2010): Kolcanje po starih časih. Dnevnik, 6. 3.
- Žerdin, Ali (2011): Sobotni uvodnik: Še en referendum? Delo, Sobotna priloga, 18. 6.

Vasja VEHOVAR, Andrej MOTL, Lija MIHELIČ, Boštjan BERČIČ,
Andraž PETROVČIČ*

ZAZNAVA SOVRAŽNEGA GOVORA NA SLOVENSKEM SPLETU**

Povzetek. V članku najprej ločujemo kaznivi sovražni govor od drugih oblik spornega komuniciranja, predvsem od neprimerne izražanja (npr. kletvic) in nesprejemljivega govora, ki je lahko predmet civilnih tožb (npr. razžalitve). V empiričnem delu analiziramo razumevanje sovražnega govora med slovenskimi uporabniki interneta. Izkazuje se, da sporno komuniciranje uporabnike sicer zelo moti, vendar pa sovražni govor razumejo izjemno ohlapno. Na eni strani ga večinoma sploh ne prepoznajo, na drugi strani vanj vključujejo druge oblike spornega komuniciranja, ki jih ni mogoče kazensko preganjati kot sovražni govor. V sklepni razpravi umeščamo rezultate v kontekst prizadevanj za boljše razumevanje in tudi reguliranje sovražnega govora.

Ključni pojmi: svoboda govora, svetovni splet, spletni mediji, komentarji, moderiranje, internet, družboslovna informatika

171

Uvod

Redki družbeni pojavi so na presečišču tako velikega števila področij kot sovražni govor, saj ta sega od družboslovja in jezikoslovja do medicine (npr. psihiatrije) in tehnike (npr. informatike). Dodatno kompleksnost prinaša dejstvo, da je sovražni govor pogosto predmet javnih razprav, zgražanj in očitkov. Zato poudarjamo, da se kaznivi sovražni govor nanaša izključno na problematiko odnosa do družbenih skupin, s čimer je ločen od izražanja sovraštva proti določeni osebi, npr. žalitve, grožnje, zaničevanje, zasmehovanje, obrekovanje, mobing itd. Vse navedeno se namreč v javnosti pogosto (in napačno) obravnava kot sovražni govor.

Čeprav je sovražni govor povezan z elementarnim čustvom sovraštva, se je

* Dr. Vasja Vehovar, redni profesor statistike na Fakulteti za družbene vede, Andrej Motl, univ. dipl. sociolog, sodelavec Spletno oko, Lija Mihelič, univ. dipl. varstvoslovka, koordinatorka Spletno oko, dr. Boštjan Berčič, docent na Fakulteti za družbene vede, dr. Andraž Petrovčič, asistent na Fakulteti za družbene vede, Univerza v Ljubljani.

** Izvirni znanstveni članek.

formalna obravnava vzpostavila šele v začetku prejšnjega stoletja, predvsem v kontekstu rasnega sovražstva v ZDA (Walker, 1994) in razprav, ali upoštevajoč svobodo govora, sovražni govor sploh lahko omejujemo. Vzporedno s tem so se razvijale tudi druge širše družboslovne (npr. sociološke) obravnave.

Destruktivni vpliv sovražnega govora je nesporen. Poleg nevarnosti spodbujanja fizičnega nasilja obstajajo tudi psihološke posledice. Cox (1959: 383) meni, da zavračanje na podlagi na primer barve kože postavlja žrtev v položaj, v kakršnem so zelo grde osebe in osebe z boleznijo, ki sproža odpor ali gnus. Prizadeti namreč sčasoma pričnejo verjeti, da so slabi (leni, neumni, umazani, vraževerni, ničvredni itd.), kot jih v to prepričuje večina (Allport, 1954: 77–78).

Na širjenje izkrivljenih predstav o »drugih« so pogosto vplivali verski in politični voditelji, danes pa to vlogo večinoma prevzemajo mediji, bodisi kot posredniki bodisi samostojno (Prodnik, 2011). Vloga medijev je pomembna (van Dijk, 2000: 37), ker ima večinsko prebivalstvo malo stika z diskriminiranimi skupinami, mediji pa razlike pogosto potencirajo.

Dodatno razsežnost je sovražni govor dobil z novimi oblikami komuniciranja po elektronski pošti in spletu (forumi, socialna omrežja, klepetalnice, komentarji). Nastale so nove možnosti spornega komuniciranja, ki jih posebej spodbuja percepcija spletne anonimnosti (Turkle, 1995) in odsotnost splošno sprejetih normativnih okvirov (Keats Citron in Norton, 2011). V primerih, ko je identiteta jasna in javna (npr. spletna socialna omrežja), je namreč spornega komuniciranja bistveno manj.

Čeprav je sovražni govor na svetovnem spletu v Sloveniji predmet pogostih javnih razprav, je v družboslovnem smislu slabo raziskan. V prispevku zato razvijamo analitične nastavke za njegovo obravnavo, pri čemer ga umeščamo v širši kontekst družbeno spornih (npr. nezaželenih, neprimernih, neprijetnih, nesprejemljivih) oblik komuniciranja.¹ V empiričnem delu obravnavamo prijave sovražnega govora točki Spletno oko² in raziskavo o percepciji sovražnega govora v populaciji uporabnikov interneta. Ob tem preverjamo hipotezo, da uporabniki ne ločujejo dobro kaznivega sovražnega govora od drugih oblik spornega komuniciranja. V zaključku povzemamo rezultate in orišemo možne pristope k izboljšanemu razumevanju tega področja.

Sovražni govor: opredelitev in razumevanje

Sovražni govor je tesno povezan z vprašanjem zagotavljanja individualne svobode ob hkratnem zagotavljanju nujne stopnje družbenega nadzora, kar

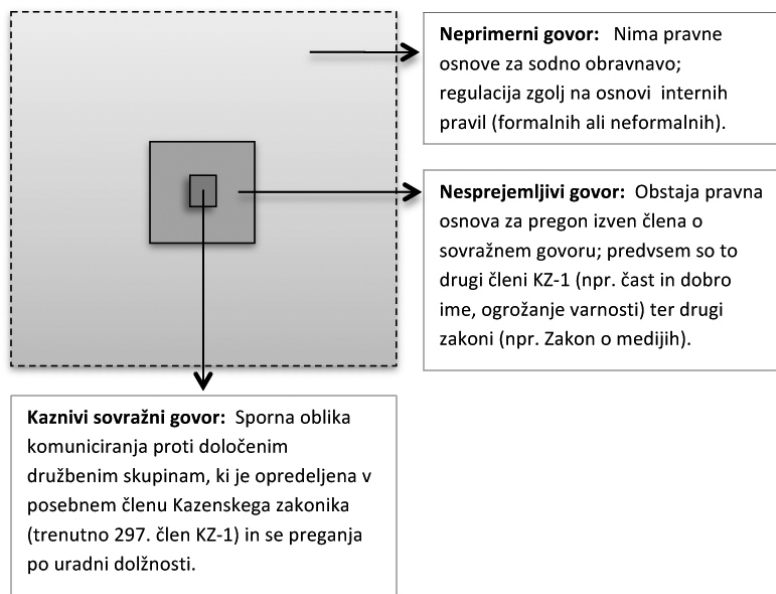
¹ Izraza »govor« in »komuniciranje« uporabljamo kot sopomenki.

² Spletno oko je prijavna točka v Centru za varnejši internet, ki je vključen v EU-omrežja Inhope in Insafe; v Sloveniji projekt koordinira FDV.

je vprašanje, ki vznemirja vse od začetkov moderne družbe (Mill, 1859/1994: 83). V tem pogledu je poučna deklarirana zavezanost svobodi govora v ZDA (znani prvi amandma), kjer kljub temu najdemo številne primere omejitev. Podobno je v drugih državah, vsem težavam navkljub (npr. definicije, kriteriji, družbene spremembe). Med oblike spornega komuniciranja, ki so izvzete iz svobode govora, praviloma sodi sovražni govor, predvsem v smislu pozivanja k nasilju do družbenih podskupin (Vehovar in Mihelič, 2011).

Tudi v Sloveniji je razumevanje sovražnega govora zelo raznoliko. Svobodomiselni uporabniki interneta zanikajo obstoj problema in se sklicujejo na svobodo govora oziroma interneta. Obstajajo tudi mnenja, da je to sicer »... osrednja kulturološka tema slovenskega interneta, čeprav je kot problem manj kot minoren« (Crnkovič, 2011). Obroben problem naj bi bil tudi zato, ker »... lahko spletno stran s sovražnim govorom zapustimo in na nas kot razumska bitja ne more vplivati« (Mišo Alkalaj v Keber, 2011). Nekateri želijo problematiko celo prestaviti od akterjev na aktiviste in sovražni govor pripisujejo tistim, ki nanj opozarjajo (Leskošek, 2005: 9). Na drugi strani se sovražni govor razume zelo široko – vključeval naj bi tudi grožnje, žalitve in vulgarni jezik – in se za vse to pričakuje tudi oster sodni pregon. Poseben primer je politično obračunavanje, kjer se sovražni govor pogosto obravnava nekonsistentno in z dvojnimi merili. Skrajni primer je praksa, ko se kar vsako nestrinjanje razume sovražno, v smislu, da je sovražni govor enostavno govor mojega sovražnika (političnega nasprotnika).

Slika 1: RAZČLENITEV SPORNIH OBLIK KOMUNICIRANJA

Družbeno sporne oblike komunikacije strukturiramo v Sliki 1. Največji delež spornega komuniciranja smo označili kot družbeno *neprimerni govor*. To so predvsem kletvice, žalitve, vulgarizmi ali druge oblike družbeno nezaželene, nespodobne in nemoralne rabe jezika. Gre za področje svobode govora, kamor država sicer ne more posegati, se pa lahko tovrstno komuniciranje omejuje interno, torej v organizacijah in okoljih, kamor vstopamo prostovoljno (npr. šole, univerze, cerkve, podjetja, društva, stranke) in s tem pristajamo tudi na ustrezna interna pravila komuniciranja (formalna ali neformalna). Navedeno velja tudi za spletna mesta, kjer ima lastnik načeloma pravico – saj gre za njegov zasebni (virtualni) prostor – postavljati lastna pravila obnašanja, podobno kot v svojem stanovanju.

Država se v imenu zaščite javnega interesa v tovrstna interna pravila redko vmešava. Izjemoma, tako kot npr. ponekod ščiti pravice aktivistov do javnega agitiranja v zasebnih nakupovalnih centrih (kljub nasprotovanju lastnikov), lahko tudi v medijih uveljavlja načelo pravice do objave ali popravka (proti volji medija). Podobno se lahko tudi npr. zasebni blog v omejenem smislu obravnava kot javni prostor, vendar pa morajo morebitne omejitve temeljiti na sorazmernih razlogih; torej le, če gre za očitno protipravnost (Bogataj Jančič in dr., 2007: 273–274). Poseg države v vsebino spletnega mesta je torej reguliran zelo restriktivno, podobno kot npr. poseg v zasebnost stanovanja.

Ločeno smo v Sliki 1 označili javno spodbujanja sovraštva, nasilja ali nestrpnosti, ki se preganja po uradni dolžnosti. Gre za najožji segment spornega komuniciranja, ki opredeljuje *kaznivi sovražni govor*; trenutno ga ureja 297. člen Kazenskega zakonika (2008).

Primere, ko je sporno komuniciranje mogoče obravnavati na osnovi neke druge pravne podlage (izven 297. člena KZ), smo označili kot družbeno *nesprejemljivi govor*. Pri tem gre lahko za zaščito javnega interesa na specifičnih področjih (npr. medijska zakonodaja), večinoma pa gre za potencialne civilne tožbe na predlog prizadete stranke (npr. ogrožanje varnosti, razžalitve zoper čast in dobro ime).

Tako ostre razmejitve seveda ne najdemo v širšem kontekstu obravnave spornih oblik komuniciranja (npr. Erjavec in dr., 2000; Kogovšek in Petković, 2007; Kuhar, 2009). Posebej v sociološkem smislu se sovražni govor običajno preliva po vseh treh segmentih Slike 1. Pogosto je vključena tudi široka paleta subtilnega jezikovnega izražanja, ki postopno prerašča v nestrpnost, stereotipe, predsodke in diskriminacijo do drugačnih (Motl, 2009). Zarisovanje meja je nadvse občutljivo in nejasno (Hanžek, 2007), kar dobro poznamo iz npr. zgodovine nacizma. Svež primer je tudi množični morilec Breivik na Norveškem, ki je ubijal (tudi) v imenu nestrpnosti in sovraštva do tujcev (Horvat, 2011). Njegovo spletno komuniciranje se je raztezalo od povsem legitimnih in legalnih oblik demokratičnega

delovanja, preko stopnjevanja neprimernih, nesprejemljivih in sovražnih zapisov, vse do zaključne tragedije (Vidic, 2011). Zaskrbljujoče je, da so strinjanje z njegovimi pogledi na spletu izražali številni spletni uporabniki, kar sicer zgolj odseva obstoječo nestrpnost do tujcev v državah EU (Mekina, 2011).

V nadaljevanju bomo pojem sovražnega govora uporabljali le za najožji segment kaznivega sovražnega govora. Ostale oblike spornega komuniciranja bomo označevali kot nesprejemljivo ali neprimerno komuniciranje.

Regulacija sovražnega govora v Sloveniji

Združeni narodi so smernice postavili že v Splošni deklaraciji človekovih pravic (1948), v evropskem okviru pa to področje urejajo predvsem Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, Konvencija o kibernetiski kriminaliteti in Dodatni protokol h Konvenciji o kibernetiski kriminaliteti, pa tudi sklepi Sveta evropske unije. Slovenija ima v tem pogledu usklajeno ureditev. Ustava v 63. členu prepoveduje spodbujanje k neenakopravnosti, nestrpnosti, nasilju in vojni, kazensko odgovornost v prvem odstavku 297. člena pa določa Kazenski zakonik KZ-1 (2008): »Kdor javno spodbuja ali razpihuje narodnostno, rasno, versko ali drugo sovraštvo, razdor ali nestrpnost, ali spodbuja k drugi neenakopravnosti zaradi telesnih ali duševnih pomanjkljivosti ali spolne usmerjenosti, se kaznuje z zaporom do dveh let.« Podobne sankcije so v drugem odstavku omenjenega člena predvidene v primeru širjenja rasističnih idej, zagovarjanja ali upravičevanja genocida in drugih dejanj zoper človečnost, tretji odstavek pa navaja, da v medijih kazensko odgovarja tudi urednik.

Zakonodaja se pogosto spreminja, kar priča o težavah, hkrati pa otežuje vzpostavitev pravne prakse. Tako že aprila 2012 stopa v veljavo Zakon o spremembah in dopolnitvah Kazenskega zakonika KZ-1B (91/2011), ki predvideva razširitev sovražnega govora (poleg neenakosti na osnovi narodnosti, rase ...) še na »druge osebne okoliščine«, predvsem pa dodaja pogoj, da mora biti dejanje storjeno »na način, ki lahko ogrozi ali moti javni red in mir, ali z uporabo grožnje, zmerjanja ali žalitev«. Prvi del te navedbe v grobem formalizira obstoječo pravno prakso, medtem ko drugi del odpira vrata bistveno širši obravnavi kaznivega sovražnega govora. Navedena razširitev temelji na okvirnem sklepu Sveta (2008), pri čemer je razširjena določba, ki jo je Slovenija sicer v celoti prevzela v svojo zakonodajo, zgolj opcijska.

Podobna omejitev spodbujanja k narodni, rasni, verski, spolni ali drugi neenakopravnosti je v 8. členu trenutnega Zakona o medijih (2006), pri čemer Varuh človekovih pravic (2008: 28) opozarja na odsotnost sankcij za kršitev. Seveda pa npr. spletni forumi v formalnem smislu ne spadajo

avtomatično med spletne medije,³ čeprav se tudi komentarji bralcev v programskih vsebinah spletnih medijev po mnenju Varuha človekovih pravic (2008: 29) lahko štejejo kot del programskih vsebin samega medija. Vsekakor je treba forumske vsebine razmejiti od morebitnih uredniško oblikovanih vsebin; jasno pa morajo biti navedena tudi pravila uporabe (Bogataj Jančič idr., 2007: 249).

Komentarje v spletnih medijih ureja tudi 16. člen Kodeksa novinarjev Slovenije, ki nalaga odgovornemu uredniku ukrepanje, če objava ni v skladu s pravili (Kodeks novinarjev Slovenije, 2011). Pomembna navedba je tudi v 21. členu: »Spodbujanje k nasilju, širjenje sovraštva in nestrpnosti ter druge oblike sovražnega govora so nedopustni. Novinar jih ne sme dopustiti, če pa to ni mogoče, se mora nanje nemudoma odzvati oziroma jih obsoditi.«

Seveda so spletni mediji – skupaj z drugimi spletnimi mesti, ki omogočajo uporabniško generirane vsebine – lahko tudi ponudniki storitve gostiteljstva (angl. *hosting*). Po Zakonu o elektronskem poslovanju na trgu (ZEPT-A, 2009) ne odgovarjajo za vsebine uporabnikov, vendar le, če se ne zavedajo njihove protipravnosti. Pri tem se pojavlja vprašanje roka, v katerem morajo odstraniti sporne vsebine (Bogataj Jančič in dr., 2007: 269–271), pa tudi sankcij. Poleg splošne odgovornosti posebni ukrepi v primeru neodstranitve protipravne vsebine, za katero je bil lastnik obveščen (angl. TDN – *take down notice*), niso predvideni, kar ni skladno s sicer implementirano Direktivo Evropskega parlamenta in Sveta (2000/31/ES). Vse to pa je pomembno predvsem za splošna spletna mesta, ki omogočajo gostiteljstva vsebin, saj so (spletni) mediji regulirani že s strogo medijsko zakonodajo.

Pravna stroka je razmeroma enotna, da kaznivost sovražnega govora ne sme biti preširoka, saj bi to vodilo v prizadevanja za priznanje posebnih pravic na podlagi ogroženosti, predvsem pa v povečevanje državne prisile (npr. Teršek, 2007: 597–598). Da sovražni govor prestopi prag kaznivosti, mora po njegovem mnenju priti do neposrednega pozivanja k nasilju (ali protipravnosti), usmerjenem na določeno skupino ljudi, oziroma mora biti v javno objavljenem zapisu prisotna neposredna grožnja za izbruh nasilja. Pred preširokim pravnim razumevanjem sovražnega govora svari tudi Završnik (2006: 69–71). Res pa je, da nekateri menijo (Krivic, 2011), da za tovrstne zožitve in dodatne pogoje za kaznivost v resnici sploh ni pravne podlage.

Ozko razumevanje kaznivega sovražnega govora posredno razberemo tudi iz pravne prakse. Zgolj izražanje diskriminatornih, ksenofobičnih, rasiističnih, homofobičnih, seksističnih in drugih mnenj se v Sloveniji (zaenkrat) praviloma ne preganja. Praksa kaže, da se pregon lahko zgodi le, če kršitelj npr. pripravlja shod ali kako drugače izraža naklep kaznivega dejanja zoper

³ Status (spletne)ga medija pomeni formalno registracijo in vpis v razvid medijev.

pripadnike ogrožene skupine. Sovražnega govora, ki ustreza tako strogim kriterijem, je izjemno malo; večinoma je usmerjen proti istospolno usmerjenim ali pripadnikom etničnih skupin.

Slovenska policija je v letu 2010 poročala o porastu prijav sovražnega govora. V obdobju 2005–2009 je letno obravnavala 20–30 prijav tovrstnih kaznivih dejanj; slabo polovico je zaključila z ovadbami. V letu 2010 je število obravnavanih primerov naraslo na 66, ovadb pa je bilo 34. Pri tem je bila približno polovica vseh ovadb 2007–2010 povezanih s spletom. Po Rovškovem (2011) mnenju je naraščanje obravnavanih primerov posledica predvsem večje aktivnosti civilne družbe, pri čemer se bodo učinki povečanih aktivnosti Spletnega očesa pokazali šele v končnih statistikah za leto 2011 (skoraj štirikratno povečanje števila prijav), ko je sedem večjih spletnih medijev (Vecer.com, Zurnal24.si, Siol.net, Rtv slo.si, Dnevnik.si, Delo.si, Slonep.net) podpisalo Kodeks o sovražnem govoru (Kodeks, 2010) in v svoje forume namestilo prijavnne gumbe (Spletno oko, 2011).

Pri preiskovanju je zelo velik problem ugotavljanje identitete storilca, ki je pogosto skrit za anonimno IP-številko računalnika ali za skupinsko rabo. Vsekakor pa o nadaljnjem poteku vloženih ovadb (zoper znane ali neznane storilce) odloča tožilstvo, ki zaradi ožjega razumevanja sovražnega govora ovadbe pogosto zavrže oziroma tako usmerja policijo že v pripravi ovadb. Tako je zavrnilo tudi 12 prijav Spletnega očesa (Spletno oko, 2011a), ki jih je pred tem zaključila z ovadbo tudi policija.

Ozko razumevanje velja tudi za sodišča, ki so poleg tega izredno počasna. Ilustrativen je primer spodbujanja nestrpnosti do romske skupnosti na javni televiziji leta 2006. Tožilstvo je odreagiralo izredno hitro, sodišče pa je potrebovalo skoraj pet let do obravnave, kjer je nato primer gladko padel (Primer Piramida: Jelinčič oproščen, 2011). Na tej osnovi nastaja vtis, da bi imeli podobno usodo zelo verjetno tudi številni drugi (medijsko odmevni) primeri, če bi prišli do sodne obravnave, posebej tisti, kjer se sovražni govor pripisuje nasprotni politični strani (npr. Ropac, 2011; Štrajn, 2010; Kolednik, 2011; Demokracija, 2011).

Ena izmed redkih obsodb je sodba Okrajnega sodišča v Lendavi iz leta 2005, ki je obtoženca spoznalo za krivega širjenja nacionalne nestrpnosti⁴ v spletnem forumu in ga obsodilo na pol leta pogojne zaporne kazni (Šesto in sedmo periodično poročilo, 2008). Obsodba nekako odstopa od siceršnje (ozke) pravne prakse, saj najdemo danes na spletu številne zapise, ki so povsem enaki (ali zelo podobni) inkrimiranemu. Res pa je, da tožilstvo in sodišče za vsak primer upoštevata njegove okoliščine in posebnosti.

V primerjavi s kaznivim sovražnim govorom je pravna praksa nesprejemljivega govora (npr. razžalitve, grožnje, obrekovanje ipd.) bistveno bolj

⁴ Inkriminirana navedba je vključena v citirano poročilo, str. 416.

množična in tudi bolj pestra. Še bolj velja to za interno regulacijo neprimerne govora. Osnovne šole omejujejo drugače kot univerza, družinska podjetja drugače kot korporacije, društva drugače kot vojska, mediji drugače kot verske skupnosti. Vsekakor je internih posegov v svobodo komuniciranja veliko, posebej na spletu, kjer je na večjih spletnih medijih sto tisoče komentarjev mesečno (Petkovič, 2011) in dnevno opravijo desetine moderatorskih posegov. Pri tem po obsegu daleč prevladuje neprimerni govor. Nesprejemljivi oziroma sovražni govor, kjer obstaja zakonska osnova za sodno obravnavo, se namreč pojavljata v bistveno manjšem oziroma v minimalnem obsegu.

Empirični del:

Sovražni govor med slovenskimi uporabniki interneta

Metodologija

Zanima nas zaznavanje sovražnega govora med splošno populacijo slovenskih uporabnikov interneta, kjer preverjamo hipotezo, da je razumevanje poimenovanja »sovražni govor« neskladno s pojmom kaznivega sovražnega govora.

Razhajanje smo najprej analizirali z več tisoč prijavi prijavni točki Spletno oko, ki je namenjena – poleg spletni otroški pornografiji – izključno prijavam kaznivega sovražnega govora; prijavitelji torej na osnovi prijave pričakujejo sodni pregon. Na prijavnem obrazcu⁵ je tudi izrecno navedeno, da prijava ni namenjena primerom nesprejemljivega ali neprimerne govora.

Od začetka delovanja marca 2007 do novembra 2011 je Spletno oko prejelo 4347 prijav domnevnega sovražnega govora, analiza pa je bila opravljena za 2169 prijav v obdobju januar–avgust 2011. Pri tem smo vsako prijavo razvrstili v kategorije kaznivega, nesprejemljivega ter neprimerne govora (Slika 1). Kriteriji za razvrščanje so bili naslednji:

- uvrstitev v kategorijo potencialno kaznivega sovražnega govora so opravili usposobljeni pregledovalci, ki se kontinuirano usklajujejo s policijo;
- kriteriji za uvrstitev v potencialno nesprejemljivi govor so bili razviti s pravnimi strokovnjaki s področja civilnega prava;
- kriterij za uvrstitev v neprimeren govor je temeljil na praksi spletnih medijev, ki so podpisniki Kodeksa o sovražnem govoru (2010).

Razumevanje sovražnega govora smo analizirali s pomočjo telefonske in spletne ankete. Pri tem smo se osredotočili na tri vsebinske sklope:

- razumevanje poimenovanja »sovražni govor«;

⁵ <http://www.spletno-oko.si>.

- odnos do konkretnih primerov sovražnega, nesprejemljivega in nepri-mernega govora;
- resnost problematike v primerjavi z drugimi spletnimi nevarnostmi.

Zgornji sklop vprašanj je bil vključen v standardno (reprezentativno in uteženo) telefonsko anketo RIS (Raba interneta v Sloveniji) splošne populacije v septembru 2011 na vzorcu 320 oseb v starosti 15–75 let. Nekatere rezultate smo delno primerjali tudi s podobno raziskavo RIS 2008.

Spletna anketa Sovražni govor na slovenskem spletu je bila izvedena med junijem in oktobrom 2011; v njej je sodelovalo 1253 oseb. Poleg treh zgornjih sklopov smo v njej obravnavali tudi odnos do moderiranja, kar sicer presega okvir tega članka in ga zato omenjamo le v sklepni razpravi.

V spletni anketi uteževanje ni bilo izvedeno, saj so tovrstne spletne ankete v osnovi neverjetnostne; respondenti se rekrutirajo sami s pomočjo (spletnih) vabil. Običajno statistično sklepanje iz vzorca na populacijo zato načeloma ni mogoče (Vehovar in Lozar Manfreda, 2008). Ker pa je spletna anketa trajala več mesecev in se široko promovirala (na več kot 100 spletnih mestih), izkušnje projekta RIS kažejo, da se v takih primerih rezultati – kljub neverjetnostnemu vzorcu – ujemajo z reprezentativno sliko intenzivnih uporabnikov interneta. Posledično je v takih vzorcih več mladih, šolajočih in izobraženih. Posebej pozitivne so izkušnje pri ocenjevanju strinjanja (npr. z uporabo ordinalnih lestvic od 1 do 5), ki kažejo izjemno visoko stopnjo uje-manja spletnih in reprezentativnih telefonskih anket. Na drugi strani pa pri ocenjevanju odstotkov izkušnje kažejo, da spletne ankete sicer precenjujejo obseg spletnih aktivnosti, kljub tem pa je razmerje (vrstni red) med pojavi enako kot v reprezentativnih telefonskih anketah.

Analiza prijav sovražnega govora Spletno oko 2011

Analiza prijav domnevnega sovražnega govora je pokazala naslednje:

- v skoraj polovici primerov so prijave *neustrezne*, bodisi neveljavne (20 %) bodisi niso neprimerne (23 %);
- skupno 15 % primerov je *neprimerni govor*, od zmerjanja do žaljivih opazk, npr. zoper nogometni klub ali politično stranko, česar ni mogoče preganjati, čeprav je za uporabnike neprimerna. Sem sodi tudi 9 % prime-rov, kjer gre za jezikovno nesposobnost, npr. kletvice, psovke, opolzke, vulgarne besede in podobno;
- v 15 % primerov gre za razžalitve, kar sodi v *nesprejemljivi govor* in se lahko preganja z zasebno tožbo. Podobno velja za 1 % primerov, ki jih lahko obravnavamo kot grožnje;
- številne prijave (13 %) sicer izpolnjujejo enega od kriterijev 297. člena (širjenje nestrpnosti), vendar brez elementov neposrednega poziva k

nasilju. Čeprav gre zgolj za *neprimerni govor* – ki ga zakonsko ni mogoče preganjati – je to smiselno posebej označiti kot *neprimerni sovražni govor*. Dodati velja, da večina večjih spletnih medijev na osnovi internih pravil tovrstno komuniciranje sistematično odstranjuje (podobno kot nesprejemljivi in kaznivi sovražni govor);

- le 81 enot ali 3% vseh prijav je izpolnjevalo vse kriterije za potencialno *kaznivi sovražni govor* in so bile posredovane tudi policiji.

Anketna raziskava o zaznavanju sovražnega govora v splošni populaciji

V telefonski anketi RIS 2011 so respondenti najprej na lestvici 1–5 ocenjevali resnost potencialnih nevarnosti na internetu. Izstopa otroška pornografija (povprečna ocena 4,5), zloraba zasebnosti (4,2), zasvojenost (4,2), finančne goljufije (4,1) ter nadlegovanje (4,1). Razmeroma visoko (4,0) – višje kot npr. piratstvo, avtorske pravice, prestrazanje elektronske pošte, spletne igralnice (vse pod 4,0) – je ocenjen tudi »sovražni govor in pozivanje k nasilju«. Čeprav ne gre za povsem točno opredelitev kaznivega sovražnega govora, rezultati jasno kažejo izjemno visoko zaskrbljenost javnosti.

Ženske zaznavajo vse nevarnosti bolj resno, vključno s sovražnim govorom (ženske 4,2, moški 3,9). Mlajši so v splošnem manj zaskrbljeni, minimalen vpliv pa ima izobrazba in zaposlitveni status. V primerjavi s podobno raziskavo 2008 (Raba interneta v Sloveniji, 2008) je v letu 2011 resnost problemov ocenjena višje, kar velja tudi za sovražni govor (povečanje od 3,8 na 4,0).

Oglejmo si razumevanje poimenovanja »sovražni govor« (Tabela 1).

Tabela 1: NA KAJ POMISLITE, KO NEKDO OMENI IZRAZ »SOVRAŽNI GOVOR«? (MOŽNIH JE VEČ ODGOVOROV)

Navedba	Odstotek (%)	
	Splet	Telefon
Nekdo je javno spodbujal nasilje zoper določeno skupino ljudi.	65	45
Nekdo je javno izražal sovraštvo do druge osebe.	59	37
Nekdo je žalil drugo osebo.	37	24
Nekdo je grozil drugi osebi.	33	21
Uporaba neprimernega besednjaka, ki sicer ni uperjen zoper druge osebe	21	17

Vir: Spletna anketa »Sovražni govor na slovenskem spletu«, junij 2011–oktober 2011, n = 1167, telefonska anketa RIS, september 2011, n = 302.

Odgovor: »Nekdo je javno spodbujal nasilje zoper določeno skupino ljudi,« ki kot edini ustreza pravni definiciji kaznivega sovražnega govora, je sicer izbralo največ respondentov (spletna anketa 65 %, telefonska anketa 45 %), kljub temu pa je odstotek zelo nizek.

Na drugi strani razmeroma veliko respondentov kot sovražni govor razume sovražnost do druge osebe, žalitve in uporabo nespodobnega govora. Na spletu so odstotki bistveno večji, vendar konsistentno v istem razmerju, predvsem zaradi večje kompetentnosti respondentov (višja izobrazba, intenzivnejši uporabniki).

Tabela 2: V KOLIKŠNI MERI VAS MOTIJO NASLEDNJE SPORNE OBLIKE GOVORA NA SPLETU? (OCENITE NA SKALI 1–5, KJER 1 POMENI »SPLOH ME NE MOTI«, 5 PA »ZELO ME MOTI«)

Oblika sporne oblike govora	Povprečje	
	Splet	Telefon
Grožnje (npr: »Župan mesta XXX, pazi se, čakal te bom pred hišo in te ubil!«)	4.2	4.3
Javno spodbujanje sovraštva zoper določene skupine ali njihove pripadnike (Rome, istospolne usmerjene, Hrvate idr.)	4.0	4.3
Žaljivke (npr: »Nisi samo bebec, ampak si resnično en retardiran idiot.«)	3.8	3.9
Neprimerne in vulgarne besede (npr. XXXXX, YYYYYY)	3.3	3.8

Vir: Spletna anketa »Sovražni govor na slovenskem spletu«, junij 2011–oktober 2011, n = 1167, telefonska anketa RIS, september 2011, n = 302.

Respondenti so v spletni anketi (na lestvici 1–5) ocenjevali tudi resnost spornih oblik komuniciranja (Tabela 2). Najbolj moteče so grožnje (4,2), sledi javno spodbujanje sovraštva zoper določene skupine prebivalstva (4,0). Nekoliko manj jih motijo žaljivke (3,8), še manj pa raba neprimernih besed (3,3). Pri moških je bilo strinjanje glede neprimernih besed, ki so bile v anketi eksplicitno navedene,⁶ celo pod 3,0 (2,8). Skoraj povsem enaki so bili rezultati tudi v telefonski anketi (Tabela 2); izjema v telefonski anketi je večja občutljivost na neprimerne besede, kar je najverjetneje posledica višje starosti respondentov.

Razprava

V članku smo sporno komuniciranje strukturirali v neprimerni, nesprejemljivi in (kaznivi) sovražni govor, nato pa v empiričnem delu preverjali hipotezo o nerazumevanju (kaznivega) spletnega sovražnega govora med slovenskimi uporabniki interneta. Povzemamo glavne ugotovitve:

- Analiza prijav točki Spletno oko je potrdila raziskovalno hipotezo. Samo 3 % vseh prijav namreč sodi v potencialno kaznivi sovražni govor. Najbolj kritičnih je 13 % prijav, ki sicer ustrezajo kriteriju spodbujanja sovraštva

⁶ Vprašanje Q2 (Sovražni govor na slovenskem spletu, 2011).

in nestrpnosti do družbenih podskupin, vendar manjka neposreden poziv k nasilju. Ostale prijave se nanašajo na nesprejemljivo in neprimerno komuniciranje ali pa v njih ni bilo elementov spornega izražanja.

- Hipotezo je potrdila tudi anketna raziskava med uporabniki interneta, ki v sovražni govor zelo pogosto vključujejo nesprejemljivo in neprimerno komuniciranje, kar tudi pomeni, da obstajajo v javnosti bistveno prevelika pričakovanja o poseganju države.
- Na drugi strani uporabniki pri besedni zvezi sovražni govor ne razumejo njegove osrednje prvine – le 45 % namreč s tem razume spodbujanje nestrpnosti in nasilja do družbenih podskupin. Ker uporabniki s tem zgolj odlikujejo prevladujoči način uporabe tega pojma na spletu in v medijih, je očitno, da je večinska javna raba zveze sovražni govor neustrezna.
- Sporne oblike komuniciranja zelo motijo uporabnike interneta, posebej to velja za sovražni in nesprejemljivi govor, pa tudi za velik del neprimernega govora. Ali je ta zaskrbljenost realna, upravičena in gre torej za resen družbeni problem ali pa je nepotrebna, umetno generirana in gre za obrobno vprašanje, je stvar razprave, vsekakor pa je nesporno, da uporabnike moti.

182

V raziskavi smo torej ugotovili precejšnje nerazumevanje sovražnega govora na slovenskem spletu. Oglejmo si možne pristope za izboljšanje tega razumevanja in tudi za zmanjšanje obsega spornega komuniciranja.

Najprej je treba izpostaviti določeno neusklajenost med ureditvijo, ki široko opredeljuje sovražni govor, ter pravno prakso, ki je bistveno ožja, za kar po mnenju nekaterih pravnikov (Krivic, 2011) sploh ni pravne podlage. Obstaja tudi občasna neusklajenost med policijo na eni ter tožilstvi in sodišči na drugi strani.

Pravna praksa, ki upošteva ozko interpretacijo, tudi pomeni, da izražanje nestrpnosti proti prizadetim skupinam – v primerih, ko ni znakov neposrednega poziva k fizičnem nasilju – pravno sploh ni uravnavano. Državljanje to očitno zelo moti, saj množične prijave kažejo, da ukrepanje pričakujejo tudi v takih primerih, še posebej, ker to v 63. členu navaja tudi ustava: »Protiustavno je vsakršno spodbujanje k narodni, rasni verski ali drugi neenakopravnosti ...«. Ustava torej izključuje *vsakršno* spodbujanje nestrpnosti, brez dodatnih pogojev, in podobno ni izrecno naveden dodatni pogoj niti v členu 297. Velik del spornega izražanja, za katerega pravna praksa kaže, da se ne obravnava kot kaznivi sovražni govor, je za državljane očitno nesprejemljiv, in ne zgolj neprimeren, zato pričakujejo ukrepanje. To je mogoče doseči bodisi z razširitvijo ureditve – kar bo že urejal Zakon o spremembah in dopolnitvah Kazenskega zakonika, 2011, ki stopi v veljavo aprila 2012 – bodisi (in predvsem) pa z drugačno pravno prakso. Načeloma je mogoče

razviti tudi alternativne pravne pristope za obravnavo nesprejemljivega komuniciranja (npr. obravnava kot prekršek).

Če se bo trenutno stanje nadaljevalo ter ne bo vzpostavljena širša in usklajena pravosodna obravnava sovražnega komuniciranja, pa je treba vse to razumeti pač kot ceno za svobodo govora. Z nekoliko poenostavitve je to tudi stališče ožje pravne stroke s tega področja, ki meni, da je praksa v Sloveniji povsem primerljiva z razvitimi državami, bistveno širša obravnava pa bi težko vzdržala presojo pred Evropskim sodiščem za človekove pravice⁷ (npr. Teršek, 2011; Jaklič, 2011).

Obenem je treba omeniti, da v bodoče morda obstoječi ozki pristop ne bo več zadoščal; predvsem zaradi naraščajoče nestrpnosti do tujcev, ki npr. v Nemčiji že rojeva fizično nasilje, pa tudi zaradi omenjene tragedije na Norveškem.

Regulacija sovražnosti, nestrpnosti in spodbujanja nasilja je vsekakor izjemno kompleksno družbeno vprašanje (Kuhar in Autor, 2008), ki ga ni mogoče zreducirati zgolj na pravno dimenzijo. Razteza se od kulture jezika in neformalnih norm obnašanja, pa vse do občutljivih vprašanj demokracije, tolerance in nevarnosti zlorab za strankarska obračunavanja ali celo v politične namene, kot je bilo to v primeru verbalnega delikta v nekdanji Jugoslaviji (Kovač, 2010). Nerealno je pričakovati, da se vse to lahko uredi zgolj z zaostrenim kazenskim pregonom, čeprav je konsistentna pravna ureditev seveda nadvse pomembna. Kljub težavam, ki jih prinaša ozko razumevanje področja kazenskega pregona sovražnega govora, ima namreč manjše vmešavanje države tudi dobre strani.

Sodobne družbe imajo na voljo številne mehanizme, preden se kazenski pregon uporabi kot skrajno sredstvo. Tako je upravičeno pričakovati, da bo npr. državni zbor znal sam – brez pomoči policije, tožilstva in sodišča – poskrbeti, da v razpravah ne bo spornega komuniciranja. Samoregulacijo in proaktivno opredeljevanje upravičeno pričakujemo tudi od drugih političnih akterjev in nevladnih organizacij, ki lahko po izkušnjah iz ZDA (npr. Henry, 2009) pomembno pripomorejo k oblikovanju institucionalnih okvirov za urejanje sovražnega govora na spletu. Podobno velja za reguliranje sovražnega govora v drugih družbenih podsistemi, posebej v medijih (npr. Prodnik, 2011; Splichal, 2010).

Pri regulaciji v medijih je treba ponovno omeniti Kodeks novinarjev Slovenije (2011), kjer je osrednje praktično vprašanje predvsem vzpostavitev učinkovitega sistema nadzora. Aktivnosti Spletnega očesa, ki je med sedmimi podpisniki Kodeksa (2010) opravilo več raziskav, so sicer pokazale, da se spletni mediji dobro zavedajo kaznivega sovražnega govora in tudi nesprejemljivega komuniciranja; oboje razmeroma dosledno tudi odstranjujejo. Več

⁷ Podrobnosti o delovanju so na www.echr.coe.int.

težav – predvsem zaradi velikega obsega, pa tudi zaradi širokega spektra – je pri moderiranju neprimerne komunikiranja. Kljub temu so si obstoječe moderatorske prakse presenetljivo podobne, čeprav se razvijajo neodvisno. Razlike nastajajo pri naprednih praksah (Spletno oko, 2011b), posebej pri večjih spletnih medijih, kjer so pomembni poslovni vidiki. Spletni komentariji namreč poživijo spletno mesto in prinašajo dodano vrednost, hkrati pa lahko sprožijo povečanje spornih vsebin, ki nižajo kakovost, odvrčajo resne uporabnike, kvarijo ugled in prinašajo tveganje za tožbe (Kvas in Savič, 2007). Ker kakovostno moderiranje na drugi strani povzroča visoke stroške, mediji poiščejo ravnotežje za svoj pristop k moderiranju skladno s svojim poslanstvom in specifičnim poslovnim modelom.

Omenjenih sedem podpisnikov Kodeksa sovražnega govora (2010) seveda ne predstavlja celotnega slovenskega spleta, kljub temu pa gre za glavnino največjih splošnih novičarskih portalov. Pri tem je treba upoštevati, da je raziskava *Sovražni govor na slovenskem spletu* (2011) pokazala, da prav največji novičarski portali (24ur.com, Pozareport.si, RTVSLO.si, Zurnal24.si, Siol.net, Delo.si, Dnevnik.si, Vecer.si) najpogosteje gostijo oblike spornega komunikiranja. Manjša in specializirana spletna mesta (npr. Slo-Tech, Kulinarika, Med.over.net, Cosmopolitan) lažje tvorijo spletne skupnosti (Vehovar in dr., 2010) in vzpostavijo normativne okvire za samoomejevanje spornih oblik komunikiranja (Petrič in Petrovčič, 2008: 50–51).

Večje formalno ali neformalno poenotenje minimalnih standardov spletnega moderiranja bi bilo zato koristno, ne glede, kdo in kako bi to izpeljal. Uporabniki bi naleteli na usklajen moderatorski pristop na vseh (večjih) spletnih mestih in hitreje razvili občutek za kršitve ter s tem zmanjšali potrebo po moderiranju. V prid poenotenja govori tudi obstoječa konvergenca moderatorskih praks in visoko strinjanje uporabnikov interneta o mejnih primerih spornega komunikiranja.

Odnos spletnih medijev je tesno povezan tudi s samoregulacijo kot tretjim pristopom za ožene neskladja pri razumevanju in manjšanju sovražnega govora. V tem okviru velja navesti, da je več kot desetina uporabnikov, ki objavljajo spletne komentarje, že bila »žrtev« moderatorskih posegov (*Sovražni govor na slovenskem spletu*, 2011), kar kaže na pogostnost moderiranja.⁸ Preseneča prostodušno priznanje večine (59%) »kršilcev«, da je bil poseg proti njim pravzaprav upravičen. Če k temu dodamo že omenjeno visoko soglasje o neprimernosti mejnih primerov spornega komunikiranja ter dodatno dejstvo iz omenjene raziskave, da bi več kot polovica uporabnikov v primeru sovražnega govora proaktivno ukrepala (opozorila, prijavila), govori vse to o zdravem samozavedanju in velikem potencialu samoregulacije spletnega prostora. Omenjena raziskava tudi kaže, da je prijava

⁸ Pogojno bi to lahko imenovali tudi (interno) cenzuriranje spletnih vsebin.

policiji na zadnjem mestu med možnimi ukrepi, daleč za samoomejevanjem oziroma interno regulacijo znotraj medija in tudi daleč za prijavo Spletnemu očesu. Negovanje, spodbujanje in razvoj tega potenciala je – ob ustrezni pravni ureditvi – zato najprimernejša pot k omejevanju spornega komuniciranja (glej Henry, 2009).

Če naj bi večjo vlogo v razumevanju, presojanju in reguliranju sovražnega govora odigrali uporabniki, pa se to ne more zgoditi samo od sebe. Za krepitev »digitalnega državljanstva« – kot to imenujeta Keats Citron in Nortoni (2011: 1446) – je namreč treba povečati dejavnosti celotne družbe. To vključuje formalno izobraževanje (npr. vzgoja za spletne medije), predvsem pa večja prizadevanje vseh vpletenih institucij, državnih organov, nevladnega sektorja ter medijev za poenoteno razumevanje (kaznivega) sovražnega govora. V tem okviru bi bilo uporabo zveze sovražni govor smiselno zožiti zgolj na *potencialno kaznivi sovražni govor*, nekatere oblike spornega komuniciranja pa dosledno preimenovati, npr. v neprimerni govor. S tem bi jasno pokazali, da ne gre za problem, za katerega so potrebni policija, tožilstvo in sodišče, ampak gre za širše vprašanje odnosa družbe do tolerance in strpnosti. Hkrati s tem bi veljalo poenotiti tudi razumevanje pravnega instituta sovražnega govora ter zmanjšati njegovo morebitno zlorabo.

Opisano problematiko bi bilo smiselno tudi natančneje raziskati, predvsem z umestitvijo spornega komuniciranja na slovenskem spletu v mednarodne okvire. Pogosto se namreč – brez empiričnih argumentov – ustvarja vtis, da imamo v tem pogledu nenavadne ali celo izjemne razmere. Raziskati bi tudi veljalo, kateri neformalni okviri – in tudi formalni organizacijski komunikacijski pristopi – so najbolj primerni za (1) razvoj pozitivnega družbenega odzivanja na primere spornega komuniciranja, za večje (2) oblikovanje družbene etike ter za (3) ustrezno vzpostavitev družbenega konsenza o meji med preobčutljivostjo na eni in netoleranco na drugi strani. Preobčutljiv, netoleranten ali drugače neustrezen (npr. nestrpen, neodločen, ignorantski, pretiran, hujskaški, spolitiziran, nestrokovn ...) odziv na nestrpnost namreč lahko probleme zgolj stopnjuje, namesto da bi jih reševal. Podobno lahko deluje tudi neusmerjeno zgražanje nad nestrpnostjo in posplošeno pozivanje k toleranci.

Če zaključimo, smo v članku pokazali, da je razumevanje sovražnega govora na slovenskem spletu med uporabniki interneta razmeroma neustrezno. To lahko razumemo kot odraz težav, ki jih ima slovenska družba z razumevanjem svobode in tolerance, pa tudi s pravno ureditvijo oziroma pravno prakso na tem področju. Hkrati pa je to lahko tudi spodbuda za iskanje ustreznega družbenega odziva na pojave nestrpnosti do družbenih podskupin. Ob tem se je seveda treba zavedati, da jedro problematike ni v internetu, ki na to področje vnaša zgolj nekoliko več dinamike in nekaj (pomembnih) specifičnosti, saj »... sovražni govor ni (bolj) razširjen zaradi interneta, ampak s pomočjo interneta« (Splichal, 2010).

LITERATURA

- Allport, Gordon W. (1954): *The Nature of Prejudice*. Cambridge: Addison-Wesley Publishing Company, Inc.
- Bogataj Jančič, Maja, Boštjan Makarovič (ur.), Janez Toplišček (ur.), Goran Klemenčič in Klemen Tičar (2007): *Pravni vodnik po internetu*. Ljubljana: GV Založba.
- Cox, Oliver C. (1948/1959): *Caste, class, & race: a study in social dynamics*. New York: Monthly Review Press.
- Crnkovič, Marko (2011): Internet – to so drugi. Dostopno na <http://www.delo.si/clanek/140961>, 19. 2. 2011.
- Demokracija (2011): <http://www.demokracija.si/slovenija/politika/9304-zakaj-ni-nataa-pirc-musar-vloila-kazenske-ovadbe-zoper-toneta-fornezzija-tofa>, 14. 12. 2011.
- Direktiva 2000/31/ES Evropskega parlamenta in Sveta. Ur. l. ES, št. L 178, 17. 7. 2000. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0031:SL:NOT>, 18. 11. 2011.
- Erjavec, Karmen, Sandra Bašić Hrvat in Barbara Kelbl (2000): *Mi o Romih: Diskriminatorski diskurz v medijih v Sloveniji*. Ljubljana: Open Society Institute.
- Hanžek, Matjaž (2007): When will words become actions? Dostopno na: <http://www.eurozine.com/articles/2007-07-20-hanzek-en.html>, 28. 10. 2011.
- Henry, Jessica S. (2009): Beyond free speech: novel approaches to hate on the Internet in the United States. *Information & Communications Technology Law* 18 (2): 235–251.
- Horvat, Marjan (2011): Sovražni govor: Prepoved ali spopad z njim? Na preizkušnji sta demokracija in svoboda. Dostopno na: <http://www.mladina.si/86854/sovrazni-govor/>, 28. 10. 2011.
- Jaklič, Klemen (2011) v oddaji *Pogledi Slovenije*, RTVSLO. Dostopno na <http://tvslo.si/#ava2.123361500>, 15. 12. 2011.
- Kazenski zakonik (KZ-1). Ur. l. RS 55/2008. Dostopno na: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200855&stevilka=2296>, 13. 10. 2011.
- Keats, Citron, Danielle in Helen Norton (2011): *Intermediaries and Hate Speech: Fostering Digital Citizenship for our Information Age*. *Boston University Law Review* 91: 1435–1484.
- Keber, Tina (2011): Kako preprečiti sovražni govor na internetu? Dostopno na <http://www.delo.si/clanek/138879>, 18. 10. 2011.
- Kodeks (2010): Kodeks regulacije sovražnega govora na spletnih portalih. Dostopno na <https://www.spletno-oko.si/c/782/Kodeks/?preid=782>, 13. 12. 2011.
- Kodeks novinarjev Slovenije (2011): *Novinarsko častno razsodišče*. Dostopno na <http://novinar.com/wordpress/kodeks/>, 28. 11. 2011.
- Kogovšek, Neža in Brankica Petković (2007): *O diskriminaciji. Priročnik za novinarke in novinarje*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Kolednik (2011): Sklep tožilke: V Godničevi izjavi o Barbarinem rovu ni elementov sovražnega govora. Dostopno preko: <http://www.rtvlo.si/slovenija/sklep-tozilke-v-godnicevi-izjavi-o-barbarinem-rovu-ni-elementov-sovraznega-govora/272794>, 14. 12. 2011.

- Kovač, Stanislav (2010): Ministrica Majda Širca oživlja verbalni delikt. Dostopno na: http://kupid.com/-forum/_vt.php?t=24743, 28. 11. 2011.
- Kuhar, Roman (2009): Na križiščih diskriminacije: večplastna in intersekcijska diskriminacija. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Kuhar, Roman in Sabina Autor (ur.) (2008): Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti 06 – Media Watch. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Krivic, Matevž (2011): Sovražni govor in tretji kriterij. Dostopno na: <http://www.delo.si/mnenja/gostujoce-pero/sovrazni-govor-in-tretji-kriterij.html>, 21. 12. 2011.
- Kvas, Barbara in Domen Savič (2007): Spletne forumne zapirajo, mar ne? Dostopno na: <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/28/internet/>, 13. 10. 2011.
- Leskošek, Vesna (2005): Uvod: Med nestrpnostjo in sovraštvom. V Vesna Leskošek (ur.), *Mi in oni: nestrpnost na Slovenskem*, 9–19. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Mekina, Borut (2011): Slovenija po Breviku. Dostopno preko: <http://www.mladina.si/86853/slovenija-po-breiviku/>, 20. 11. 2011.
- Mill, John Stuart (1859/1994): O svobodi. Ljubljana: Študentska organizacija Univerze.
- Motl, Andrej (2009): Sovražni govor v slovenskih medijih na spletu. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Okvirni Sklep Sveta 2008/913/PNZ z dne 28. novembra 2008 o boju proti nekaterim oblikami in izrazom rasizma in ksenofobije s kazensko-pravnimi sredstvi (2008). Dostopno na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32008F0913:SL:HTML>, 20. 12. 2011.
- Petkovič, Blaž (2011): Komentatorji brez ustreznega nadzora. Dnevnikov Objektiv. Dostopno na: http://www.dnevnik.si/objektiv/v_objektivu/1042485290, 20. 11. 2011.
- Petrič, Gregor in Andraž Petrovčič (2008): Strukturni in upravljavski dejavniki družbene kohezije, zaupanja in participacije v spletnih skupnostih. Družboslovne razprave 24 (58): 45–67.
- Primer Piramida: Jelinčič oproščen (2011): Dostopno na: <http://www.rtvlo.si/slovenija/primer-piramida-jelincic-oproscen/248588>, 13. 10. 2011.
- Prodnik, Jernej (2011): Ne spletna, ampak družbena nestrpnost: o nestrpnosti na spletu je mogoče govoriti le kot o nestrpnosti v družbi. Dostopno na: <http://www.mladina.si/53059/ne-spletna-ampak-druzbena-nestrpnost/>, 12. 12. 2011.
- Ropac, Iva (2011): Zaradi primerjave z nacistom Branko Grims toži Mladino. Dostopno prek: <http://www.delo.si/novice/kronika/zaradi-primerjave-z-nacistom-branko-grims-tozi-mladino.html>, 10. 10. 2011.
- Rovšek, Jernej (2011): Ali je sovražni govor sploh mogoče omejiti? Dostopno na: <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/39/sovrazni/>, 13. 10. 2011.
- Sovražni govor na slovenskem spletu (2001) – Sumarnik raziskave. Dostopno na: <http://www.1ka.si/admin/survey/AnalysisArchive.php?anketa=6156&aid=484>, 10. 10. 2011.
- Spletno oko (2011a): Statistika. Dostopno na: <http://www.spletno-oko.si/index.php?fl=0&p1=603&p2=573&p3=702&id=702>, 1. 10. 2011.

- Spletno oko (2011b): Prakse moderiranja spletnih portalov podpisnikov Kodeksa o sovražnem govoru. Interno gradivo Spletno oko, FDV.
- Splichal, Slavko (2010): Sovražni govor na internetu: zahteve po strožjem nadzoru internetnih strani niso utemeljene. Dostopno na: http://dnevnik.si/tiskane_izdaje/objektiv/1042346300, 12. 12. 2011.
- Splošna deklaracija človekovih pravic – Universal Declaration of Human Rights. Dostopno na: <http://www.varuh-rs.si/index.php?id=102>, 13. 10. 2011.
- Šesto in sedmo periodično poročilo Republike Slovenije o uresničevanju Mednarodne konvencije o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije. Dostopno na: http://www.mzz.gov.si/fileadmin/pageuploads/Zunanja_politika/CP/Zbornik/VI_CERD_-_sesto_in_sedmo_periodicno_porocilo.pdf, 20. 10. 2011.
- Štrajn, Darko (2010): Razprava ob družinskem zakoniku pokazala na odkrito diskriminacijo in sovražni govor. Dostopno na: http://www.libakademija-drustvo.si/sl/informacija.asp?id_meta_type=44&id_informacija=268, 20. 10. 2011.
- Teršek, Andraž (2007): Svoboda izražanja: v sodni praksi Evropskega sodišča za človekove pravice in slovenski ustavnosodni praksi. Ljubljana: Informacijsko dokumentacijski center Sveta Evrope.
- Teršek, Andraž (2011): v oddaji Odmevi, RTVSLO. Dostopno na <http://tvslo.si/#ava2.123282028>, 14. 12. 2011.
- Turkle, Sherry (1995): *Life on the Screen: Identity in the Age of the Internet*. New York: Simon & Schuster.
- Van Dijk, Teun A. (2000): New(s) Racism: A Discourse analytical approach. V Simon Cottle (ur.), *Ethnic minorities and the media; changing cultural boundaries*, 33–49. Buckingham: Open University Press.
- Varuh človekovih pravic (2008): Letno poročilo Varuha človekovih pravic Republike Slovenije za leto 2007. Dostopno na: http://www.varuh-rs.si/fileadmin/user_upload/pdf/lp/VCP-LP07-splet.pdf, 13. 10. 2011.
- Varuh človekovih pravic (2009): Letno poročilo Varuha človekovih pravic Republike Slovenije za leto 2008. Dostopno na: http://www.varuh-rs.si/fileadmin/user_upload/pdf/lp/Varuh_LP-2008.pdf, 13. 10. 2011.
- Vehovar, Vasja in Katja Lozar Manfreda (2008): Overview: Online surveys. V: Nigel Fielding (ur.), *The Sage Handbook of Online Research Methods*, 177–194. Los Angeles: Sage.
- Vehovar, Vasja in Lija Mihelič (2011): Sovražni govor: kazniva, nesprejemljiva ali neprimerna komunikacija? *Piar na Kvadrat* 6 (15): 26–28.
- Vehovar, Vasja, Tina Činkole, Andraž Petrovčič in Saša Mašič (2010): *Raba interneta v Sloveniji – Spletne skupnosti 2010 (# 93)*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Vidic, Matjaž (2011): *Ekstremizmi na internetu*. Magistrsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Walker, Samuel (1994): *Hate speech: The History of an American Controversy*. Lincoln, London: University of Nebraska Press.
- Zakon o elektronskem poslovanju na trgu (ZEPT-A). Ur. l. RS 79/2009. Dostopno na: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=73791>, 13. 10. 2011.

Zakon o medijih (ZMed-UPB1). Ur. l. RS 110/2006. Dostopno na: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=2006110&stevilka=4666>, 13. 10. 2011.

Zakon o spremembah in dopolnitvah Kazenskega zakonika (KZ-1B). Ur. l. RS 91/2011. Dostopno na: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=201191&stevilka=3913>, 20. 11. 2011.

Završnik, Aleš (2006): Regulacija sovražnega govora: kriminološki in kazensko-pravni vidik. *Dialogi* 42 (5-6): 51-73.

NOVINARSTVO IN INTERNET: ZNAČILNOSTI PISCEV SOVRAŽNEGA GOVORA V KOMENTARJIH POD SPLETNIMI NOVINARSKIMI PRISPEVKI**

Povzetek. Autorici analizirata osebnostne značilnosti piscev sovražnega govora v komentarjih pod spletnimi novinarskimi prispevki. S poglobljenimi intervjuji poskušata prepoznati njihove vrednote in prepričanja ter vrsto osebnosti. V prvo skupino spadajo »vojaki«, ki so organizirani, v drugo pa »verniki«, »igralci« in »nadzorniki«, ki delujejo na lastno pobudo. Glavni motiv vojakov in vernikov je izpolnjevanje poslanstva, zanje je značilna avtoritarna osebnost. Igralce motivirata vznemirjenje in zabava, nadzornike pa pritegovanje pozornosti k družbenim neenakostim; za ti dve podskupini je značilna libertarna osebnost.

Ključni pojmi: sovražni govor, novinarstvo, novičarske spletne strani, komentarji, etika, motivi, osebnost

Uvod

Številni avtorji (npr. Hermida in Thurman, 2007; Domingo in dr., 2008; Cammaerts, 2009; Wardle in dr., 2009; Nielsen, 2010; Santana, 2010) opozarjajo na porast sovražnega govora v komentarjih pod spletnimi novinarskimi prispevki. Študije o sovražnem govoru na spletu so doslej raziskovale predvsem domače strani in bloge določenih skupin, ki izražajo sovražni govor (npr. Levin in McDevitt, 1993; McDonald, 1999; Lee in Leets, 2002; Simi in Futrell, 2006), zanemarile pa analizo komentarjev in komentatorjev na novičarskih spletnih portalih.

Novi Kodeks novinarjev Slovenije (2010) v 16. členu ugotavlja, da so uredniki medijev odgovorni za vsebino komentarjev pod novinarskimi prispevki, in od njih zahteva, da pripravijo »pravila za izbiro in vključitev komentarjev«. Da bi uredniki lahko oblikovali ustrezno uredniško politiko in začeli učinkovito reševati problem sovražnega govora, objavljenega pod novinarskimi prispevki, morajo poznati značilnosti, tj. vrednote, prepričanja

* Dr. Karmen Erjavec, redna profesorica na Fakulteti za družbene vede, dr. Melita Poler Kovačič, redna profesorica na Fakulteti za družbene vede, Univerza v Ljubljani.

** Izvirni znanstveni članek.

in motive tistih, ki ga izražajo. Doslej so redke študije raziskovale motive avtorjev sovražnega govora na splošno (npr. Levin in McDevitt, 1993; McDevitt in dr., 2002), ni pa raziskav, ki bi se osredotočile na anonimne komentatorje novinarskih prispevkov na spletu.

Zato bomo poskušali z etnografsko raziskavo – s poglobljenimi intervjuji z 20 pisci sovražnega govora pod spletnimi novinarskimi prispevki, zapolniti to vrzel in odgovoriti na vprašanje, kakšne so njihove vrednote, prepričanja in motivi za pisanje sovražnega govora. V prvem poglavju bomo na podlagi dosedanjih raziskav in teoretskega ogrodja o spletnih komentarjih, sovražnem govoru in vrstah osebnosti zastavili raziskovalno vprašanje. Po opisu metodologije bomo predstavili rezultate, tj. dve glavni kategoriji piscev sovražnega govora v komentarjih pod spletnimi novinarskimi prispevki. V razpravi in zaključku bomo izpostavili glavne ugotovitve in jih poskušali pojasniti glede na družbene, politične in ekonomske okoliščine v Sloveniji. Vprašali se bomo o možnih ukrepih za zmanjšanje sovražnega govora na spletu in predlagali poti nadaljnjega raziskovanja.

Teoretsko ogrodje z raziskovalnim vprašanjem

Tako znanstveniki kot novinarji sami so na začetku novega tisočletja začeli opozarjati, da bi nove oblike interaktivnosti, kot je na primer izražanje mnenj v spletnih komentarjih pod novinarskimi prispevki, lahko »rešile« novinarstvo s tem, da bi povečale pomen novinarskih prispevkov za ljudi, predstavljale nove »pse čuvaje«, ki bi nadzirali delo novinarjev, ustvarjale večjo lojalnost do blagovne znamke medija in spodbujale več neomejenih, asinhronih razprav (Deuze, 1999; Hall, 2001; Pavlik, 2001; Bowman in Willis, 2003; Gillmor, 2004; Cooper, 2006). Toda priložnosti, ki jih prinaša interaktivnost, obenem povečujejo možnosti sovražnega govora v komentarjih pod spletnimi novinarskimi prispevki. Sovražni govor lahko na splošno razumemo kot posplošujočo obliko izražanja, ki ne meri na točno določeno osebo in je deloma ali v celoti motivirano z rasnimi, etničnimi, religioznimi, spolnimi, političnimi in drugimi predsodki, ki temeljijo na osebnih okoliščinah, kar pomeni, da je diskriminatoren. Čeprav splošno sprejeta opredelitev sovražnega govora ne obstaja, iz obstoječih opredelitev lahko izluščimo nekatere skupne elemente (gl. npr. Matsuda in dr., 1993; Whillock in Slayden, 1995): sovražni govor je izražanje, ki zmerja, žali, ustrahuje in/ali spodbuja k nasilju, sovraštvu ali diskriminaciji, in sicer na podlagi rase, etničnega izvora, religije, spola, fizičnega stanja, invalidnosti, spolne usmerjenosti, političnega prepričanja itd.

Razprava o sovražnem govoru izvira iz razprav o svobodi izražanja, ki je eden od temeljev demokracije, obenem pa tudi ena od pravic, glede katerih obstaja največ prerekanj (Cammaerts, 2009). Z liberalnega in precej

proceduralnega pogleda na demokracijo mora biti svoboda govora in tiska skoraj absolutna (Dworkin, 1994). Medtem ko je spodbujanje k nasilju z zakonom prepovedano, je sovražni govor v ZDA zaščiten s Prvim amandmajem, ki zagotavlja svobodo govora, razen če ta bodisi vsebuje tako imenovane napadalne besede ali predstavlja resnično grožnjo z nasiljem. Utemeljitelj liberalizma John Stuart Mill (1978) je dejal, da ravnanju ne pripada enaka svoboda kot izražanju mnenj, vendar pa tudi mnenja izgubijo svojo nedotakljivost, če so izražena v okoliščinah, ki bi lahko vodile k spodbujanju škodljivih dejanj. V nasprotju s tem pojmovanjem je ideja demokracije kot procesa, ki obsega bolj uravnotežen in relativističen pristop k svobodi govora (Cammaerts, 2009). Ta (prevladujoči) pristop dopušča neposredno (zakonito) posredovanje v primeru rasizma in diskriminacije.

V nasprotju z ZDA so v večini evropskih držav, pa tudi Kanadi, Braziliji, Avstraliji in Novi Zelandiji, sprejeli precej strogo zakonodajo o sovražnem govoru z namenom, da bi preprečili njegovo širjenje ter spodbujanje rasnega, etničnega in drugega sovraštva (Cammaerts, 2009). Nekatere države, na primer Nemčija, so svojo zakonodajo utemeljile na primerih zankanja holokavsta ali revizionističnega diskurza. Komentarji pod spletnimi novinarskimi prispevki vsebujejo več sovražnega govora kot pisma bralcev, in sicer predvsem zato, ker je pri sovražnem govoru v pismih lažje preprečiti njegovo objavo (Motl, 2010; Erjavec in Poler Kovačič, 2011), pa tudi zato, ker uredniki na spletu namerno dopuščajo njegovo objavo, saj ga dojemajo kot sredstvo ohranjanja starih in pridobivanja novih uporabnikov novičarskega spletnega medija. Po mnenju urednikov nekateri pisci – zlasti tisti, ki pripadajo mlajši in srednji generaciji – raje kot pisma bralcev izberejo pisanje komentarjev na spletu zaradi anonimnosti, hitrejše objave in večje samostojnosti pri pisanju. Ker ima število obiskov na določeni novičarski spletni strani velik vpliv na ceno oglaševanja, uredniki želijo pritegniti čim več uporabnikov. Da bi to dosegli, je potrebna čim manjša regulacija objavljanja.

Večina študij se je doslej ukvarjala predvsem s spletnim sovražnim govorom različnih skupin skrajnežev (npr. Levin, 2002; Azriel, 2005; Cammaerts, 2009), s problemi regulacije spletnega sovražnega govora (npr. Nemes, 2002) in z novinarskim dojemanjem sovražnega govora (npr. Singer in Ashman, 2009). Številni znanstveniki po svetu (npr. Hermida in Thurman, 2007; Domingo in dr., 2008; Cammaerts, 2009; Wardle in dr., 2009; Nielsen, 2010; Santana, 2010) ugotavljajo, da so komentarji pod spletnimi novinarskimi prispevki postali pomemben prostor širjenja sovražnega govora; tako v smislu količine kot vsebine, zato pozivajo k analizi njegove produkcije, besedil in recepcije.

Pri analizi ključnih značilnosti piscev komentarjev s sovražnim govorom lahko uporabimo študije, ki so dokazale, da je vrsto osebnosti pri ljudeh mogoče določiti glede na vrednote in sisteme prepričanj, ki vključujejo tri

razsežnosti in tvorijo lestvico od avtoritarnih do libertarnih vrednot (npr. Adorno in dr., 1950; Rokeach, 1960; Altemeyer, 1981; Flanagan in Lee, 2003). Prva razsežnost se osredotoča na zunanje družbeno področje. Avtoritarni del lestvice je zasnovan tako, da ga določa skupina vrednot, ki poudarjajo visoko raven spoštovanja do avtoritete, lojalnost, ubogljivost, poslušnost, red in družbeni nadzor, patriotizem in iskanje varnosti z državno vojaško močjo. Nasprotno pa libertarni del lestvice poudarja vrednote, ki povzdigujejo neodvisnost in samoopredelitev, enakost in svobodo, avtonomno participacijo in protestne dejavnosti, ki izzivajo elite, ter pravico do odklanjanja družbenih pravil in zakonitih avtoritet. Druga razsežnost je usmerjena na notranje kognitivno področje, na razum. Tisti, ki so na skrajnem avtoritarnem koncu lestvice, so nagnjeni k prilagajanju skupinskim držam ter tradicionalnim navadam in prepričanjem; so nezaupljivi do novih idej, imajo predsodke in so nestrpni do različnih etničnih ali religioznih skupin, verjamejo v absolutno resnico. Pogosto uporabljajo dvojna merila: tako na primer veliko bolj ugovarjajo zlorabi moči nasprotujoče politične struje, kot pa svoji lastni strani, ko ta počne isto (Altemeyer, 1981). Tisti na skrajnem libertarnem koncu lestvice so ikonoklastični in neprilagodljivi; do mnoštva različnih skupin, idej in življenjskih stilov so odprti ter strpni; verjamejo, da je resnica relativna. Tretja razsežnost poudarja drugo odnosnostno področje. Pripadniki avtoritarnega sledijo vrednotam samoodpovedi, močne skupinske lojalnosti, služenja drugim, postavljanja skupinskih interesov pred lastne in privrženosti moralnim kodeksom. Pripadniki libertarnega pa dajejo prednost prizanesljivosti do sebe, iskanju užitkov, maksimalnemu osebnemu razvoju in samouresničenju, šibki skupinski lojalnosti in poudarjanju lastnih interesov pred interesi drugih.

Nadalje, le redke raziskave so se doslej ukvarjale z motivacijo ustvarjalcev sovražnega govora na splošno (McDevitt in dr., 2002). Levin in McDevitt (1993) sta kot prva razčlenila motivacijo, tj. vzroke, ki sprožijo sovražni govor. McDevitt in kolegi (2002) so to študijo nadgradili in ustvarili empirično podprto tipologijo: vznemirjenje, obramba, poslanstvo in maščevanje so glavni motivi tistih, ki izražajo sovražni govor. Analize, kako različne skupine skrajnežev komunicirajo na internetu (Levin, 2002; Azriel, 2005; Cammaerts, 2009), kažejo, da internet le delno spreminja njihove aktivnosti; internet je zanje koristen, ker njihova sporočila prenaša do splošne množice ljudi, ker je ekonomičen in seže daleč in ker je spletno izražanje v ZDA pravno precej zaščiteno. Vendar je internet le začetek v procesu rekrutiranja, ki se nadaljuje po običajnih poteh komuniciranja. Razumevanje različnih motivacij sovražnega govora je prvi pogoj za pripravo uredniških in državnih politik glede sovražnega govora (Levin in McDevitt, 1993; McDevitt in dr., 2002). Ker je pomembno vedeti, kakšne so značilnosti tistih, ki pišejo sovražni govor pod spletnimi novinarskimi prispevki, zastavljamo

naslednje raziskovalno vprašanje: *Kaj so glavni motivi piscev sovražnega govora v komentarjih pod spletnimi novinarskimi prispevki, kakšne so njihove vrednote in prepričanja ter katera vrsta osebnosti je zanje značilna?*

Metodologija

Da bi razkrili značilnosti piscev sovražnega govora v komentarjih pod spletnimi novinarskimi prispevki, smo izvedli 20 poglobljenih intervjujev s pisci komentarjev, ki vsebujejo sovražno govor, in sicer na treh najbolj komentiranih slovenskih novičarskih spletnih portalih (*24ur.com*, *Dnevnik.si* in *Zurnal24.si*), od začetka decembra 2009 do konca junija 2010. Poglobljeni intervjuji so nam omogočili dostop do jasnih in točnih mnenj, ki izhajajo iz osebnih izkušenj (Burgess, 1982).

Naš cilj je bil raziskati vrednote in prepričanja piscev sovražnega govora v komentarjih pod spletnimi novinarskimi prispevki ter ugotoviti njihove motive. Zato smo jim zastavili vprašanja o tem, kakšne so njihove vrednote in prepričanja, zakaj pišejo sporočila s sovražnim govorom in kako pisanje takih sporočil upravičujejo. Proces pridobivanja intervjuvancev je bil dolg in zapleten. Po več pozivih k sodelovanju se je odzvalo 20 od 86 registriranih oseb, tj. tistih, ki v analiziranih medijih redno pišejo komentarje s sovražnim govorom (ker se nekateri registrirajo z več imeni, je mogoče, da se za različnimi imeni skrivajo iste osebe). Vsi so zahtevali popolno anonimnost, zato smo intervjuje izvedli v spletni klepetalnici. Intervjuvanci so nam zaupali nekaj osebnih podatkov, iz katerih smo lahko sklepali, da je večina (18) bilo moških, starih med 17 in 47 let, visokošolsko izobraženih (tretjina univerzitetnih študentov) in zaposlenih (11). Izbor intervjuvancev ne predstavlja reprezentativnega vzorca, ampak le vzorec tistih, ki so odgovorili na naš poziv. Njihova prevladujoča motivacija, da so odgovorili, je bila, da bodo »razsvetlili« raziskovalce in jih poučili, da ne ustvarjajo »običajnega sovražnega govora«.

Rezultati: dve glavni kategoriji piscev sovražnega govora v komentarjih

Analiza intervjujev je izpostavila skupno značilnost intervjuvancev, da pišejo komentarje le na eni novičarski spletni strani; so zvesti izbrani medijski znamki, ker vedo, kako ta medij deluje in so nanj navajeni. Med intervjuvanci pa so se pokazale tudi razlike, in sicer glede na to, kako so organizirani. Prvo skupino tvorijo organizirani pisci, ki pišejo po nareku političnih in/ali drugih interesnih skupin. V drugi skupini so pisci, ki delujejo sami, na svojo lastno pobudo.

Organizirani pisci komentarjev s sovražnim govorom: vojaki

Prvo skupino sestavljajo aktivni člani političnih strank (trije intervjuvanci) in drugih nevladnih organizacij (dva predstavnika nacionalistične organizacije). Poimenovali smo jih *vojaki*, ker uporabljajo vojaški diskurz. Sovražni govor izražajo po ukazu nadrejenih, t. i. »poveljnikov«. Tipičen zgled: »Sem plačan za to, da izvršujem ukaze svojih nadrejenih.« Izpolnitev poslanstva je glavni motiv njihovega delovanja. Njihovo življenjsko poslanstvo je braniti interese svoje skupine in napadati »sovražnika« z izpolnjevanjem ukazov. Tipičen zgled: »Kaj počnem? Branim naše interese in uničujem sovražnika ... to je moja misija ... da uničim komunistično mafijo.« Svoje delovanje opisujejo kot »sodobno vojno«. Tipičen zgled: »Vidim, da ne razumete, da je to vojna, sodobna vojna. Danes je sovražnik lahko uničen na internetu, ker se vse dogaja na internetu.« Na vprašanje, kaj pomeni »uničiti sovražnika«, smo dobili odgovor: »Gre za to, da o njih objaviš resnico, kar jim vzame njihov lažni ugled. Poglejte, trta-polko-riba-shadow-kr_aden-jože51-hunt-baron so vsi za Pahorja, zato moram jaz povedati resnico o njem. Za vsemi temi imeni pa se skriva samo eden.« Ta izjava kaže, da se *vojaki* poznajo med seboj, njihovi vzdevki pa nimajo kakega posebnega pomena, torej želijo zakriti svoje povezave z institucijami. *Vojaki* napadajo: a) tiste, ki so posredno ali neposredno obravnavani v novinarskih prispevkih; b) novinarje, ki pišejo spletne prispevke; c) druge pisce komentarjev, s katerih prepričanju in obnašanjem se ne strinjajo. Ti intervjuvanci ustvarjajo bipolarno delitev medijev, novinarjev in piscev komentarjev, kot tudi slovenske družbe, na »naše« in »njihove«. Njihov svet je bipolaren ter razdeljen na »mi« in »oni«.

Boj na internetu razumejo zgolj kot podaljšek boja v »pravi politiki« in širšega kulturnega boja: »Saj lahko vidite, da je vse, kar gre na internet, le podaljšek boja med strankami.« Trdijo, da spletnega sovražnega govora ni mogoče primerjati s sovražnim govorom v tradicionalnih medijih, ker gre za edini možen način komuniciranja v spletnih komentarjih: »To je edini način komuniciranja, drugače tvojega glasu enostavno ne slišijo.« Uporabo sovražnega govora v komentarjih tako upravičujejo kot »oster«, »vojaški«, »edini prepričljiv« in »edini možen« način komuniciranja, ki ga »sovražniki« razumejo. Tipičen odgovor: »Morate razumeti ... tu sovražnika ne moreš uničiti na kak drug način. Ampak moraš ga uničiti, ker gre za to, da ... naša resnica mora zmagati, ne pa njihova laž.« Ko smo jih prosili, naj pojasnijo to resnico, so odgovorili, da se nanaša na kulturni boj. Tipičen odgovor: »To je resnica o masakrih po drugi svetovni vojni, komunizmu, vojni za neodvisnost, današnji komunistični tajkunski gejevski mafiji, ki bo uničila vse, kar nam je sveto ... kar je slovensko ... našo domovino, družino, kulturo, službe, navade.« Ta izjava tudi nakazuje, da intervjuvanci cenijo konservativne patriotske vrednote in verjamejo, da obstaja le ena resnica, s katero pa so seznanjeni samo

oni. Ti intervjuvanci tudi nasprotujejo nadzoru nad komentarji in omejevanju sovražnega govora. Vsak poskus omejevanja označujejo za cenzuro. Tipična izjava: »Seveda bi nas radi boljšeвики, kot ste vi, cenzurirali, ampak pri mediju vejo, da smo pomembni za njihov profit. Zato nas pustijo pri miru.«

Samoorganizirani pisci komentarjev s sovražnim govorom

V drugi skupini so avtorji sovražnega govora, ki pišejo individualno oziroma na svojo lastno pobudo.

Verniki. Šest intervjuvancev smo poimenovali *verniki*, ker zvesto sledijo svojim političnim in ideološkim vzornikom ter – enako kot oni – branijo svoje politično-ideološke interese in napadajo sovražnike. Tudi njihov ključni motiv je izpolnitev poslanstva: »Borim se za pravo stvar ... to je moj življenjski moto ... naš šef pravi, da mora naša resnica zmagati ... jaz analiziram situacijo, in ko je najbolj nujno, udarim.« Ta skupina se razlikuje od prve po tem, da ima večina vzdevkov določen pomen, kot na primer »kapitan« in »pravični«. Ti poimenovanji označujeta moč, pravičnost in vodstvo; nakazujeta, da sporočila teh oseb vsebujejo edino pravilno/normalno interpretacijo novinarskega prispevka. Ti intervjuvanci so – razen samoorganiziranosti in vzdevkov – zelo podobni tistim iz prve skupine. Tudi oni imajo bipolaren pogled na svet. Ne dopuščajo drugačnega pogleda in napadajo vsakogar, ki je drugačen (slovenske »Druge«, novinarje, pisce komentarjev). Tipičen zgled: »Ne prenesem, ko oni serjejo na mojo glavo. Ne moreš tolerirati tistih, ki so tu zato, da bi te uničili. Ne glede na to, kdo so ... južnjaki, levičarji, novinarji in drugi komentatorji.«

Podobno kot v prvi skupini tudi ti intervjuvanci označujejo vsak poskus nadzora oziroma omejitve sovražnega govora kot cenzuro in upravičujejo uporabo sovražnega govora z zagotavljanjem, da zgolj posredujejo edino obstoječo resnico na edini možen način. Tipičen zgled: »Moram uporabljati take ostre besede, drugače ne bojo spoznali resnice ... poleg tega to ni sovražni govor, kot vi mislite. Drugi način ne obstaja, ne moreš pisati drugače, sicer nihče ne bo reagiral.«

Tako *vojaki* kot *verniki* objavljajo komentarje (skoraj) pod vsakim novinarskim prispevkom o notranji politiki; če takega prispevka ni, reartikulirajo pomen novinarskih prispevkov. Skupno jim je to, da so zelo zavzeti in fanatični. Kot *vojaki* tudi *verniki* želijo ostati anonimni, saj lahko tako izrazijo svoje mnenje in poskusijo prepričati bralce: »Potrebujem anonimnost, da lahko pišem resnico in o tem prepričam druge.«

Tako kot organizirani *vojaki* imajo tudi samoorganizirani *verniki* glavne značilnosti avtoritarnih osebnosti (Adorno in dr., 1950; Altemeyer, 1981): spoštujejo avtoriteto in so zvesti politični stranki in/ali ideologiji skupine, čutijo dolžnost in poslušnost do vodij, ne marajo pa tistih, ki so zunaj

skupine (vseh »drugačnih« ljudi, ne glede na raso, spolno, nacionalno ali politično usmeritev), oziroma so do njih celo sovražni; njihov pogled na svet je bipolaren in verjamejo v absolutno resnico.

Igralci. Za četrtino intervjuvancev je izražanje sovražnega govora le neke vrste igra v spletni skupnosti. Po njihovem mnenju igra poteka takole: nekdo začne uporabljati sovražni govor, da bi izzival drugega, ki mu nato želi vrniti na enak način; temu se pridruži tretji in tako naprej. V nasprotju z drugimi kategorijami, ti pisci nimajo jasno profiliranih vrednot in prepričanj. Želijo se le zabavati s poniževanjem drugih. Tipičen zgled: »Torej, ne, vi ne razumete tega, ker niste del tega. To je le zajebavanje ... no, če povem bolj lepo, moraš uničiti nasprotnika tako, da on ne ve več, kaj bi napisal ... Običajno ne uporabljam grdega jezika, ampak če kdo začne pisat na tak način, ga na isti ravni premaga. Logika.« Ta izjava kaže, da se komentiranje dejansko ne nanaša na novinarski prispevek, ampak na druge komentarje.

Ker *igralci* sodelovanje dojemajo kot igro, pogosto spreminjajo svoje poglede in se zabavajo zaradi zmede, ki jo s tem povzročajo: »Rad berem reakcije tistih, ki so že mislili, da sem njihov, potem pa se postavim proti njim!« Vznemirjenje in zabava sta njihova glavna motiva uporabe sovražnega govora: »Žene me vznemirjenje glede tega, kako bodo drugi reagirali na to, kar napišem, in ali bom uspel dobro udariti nazaj ... to je vznemirljivo in zabavno.«

Ti intervjuvanci trdijo, da njihove besede niso sovražni govor, ampak šala. Tipični zgled: »Iz aviona lahko vidiš, da to ni sovražni govor ... Zato nima smisla cenzurirati to na kakršenkoli način, ali pa vzeti našo anonimnost.« Zadnji del izjave nakazuje, da so *igralci* proti omejevanju sovražnega govora.

Nadzorniki. V zadnji skupini intervjuvancev so posamezniki, ki izražajo sovražni govor, da bi pozornost usmerili k družbenim problemom. Motivirajo jih družbene neenakosti. Tipičen zgled:

Jaz samo hočem pritegniti pozornost na družbeno neenakost. Naj vam pokažem primer, ki je tudi v zvezi s tem, o čemer se pogovarjamo. Jaz porabim več kot 200 evrov na mesec za komuniciranje. Ogromno! In zdaj ljudje pravijo, da bo komentiranje ukinjeno? ... Moraš samo pogledati, kdo dobi naš denar od internetnega komuniciranja ... industrija in ne producenti sami. IN TO NI POŠTENO!

Pri teh intervjuvancih lahko opazimo odprtost in tolerantnost do različnih skupin, ko branijo pravice nasprotnih skupin, na primer pripadnikov nasprotujočih si političnih strank, ljudi iz različnih religioznih skupin in ateistov. Vidni sta tudi v njihovi pripravljenosti, da na podlagi argumentov spremenijo stališče. Tipičen zgled:

Meni je vseeno, čigave pravice so bile kršene, ker gre za princip. Vsak si zasluži pomoč. Ni važno, če pripadajo eni skupini ali drugi. Lahko se zgodi, da moraš spremeniti svoje prepričanje, ker prej nisi imel dovolj informacij. Meni se je že zgodilo. Če se nekaj takega zgodi, moraš bit pošten in priznat svojo napako.

Enako kot *igralci*, tudi *nadzorniki* vključujejo vse pisce komentarjev pod novinarskimi prispevki v kategorijo »mi«, tj. celotno spletno skupnost, ne glede na komentatorjevo politično ali ideološko usmeritev. Tipičen zgled: »Vsi aktivno komentiramo dogodke. Res je, da včasih pretiravamo in uporabljamo neprimerne besede, ker moraš reagirat hitro. Ampak to je prostor svobode, kjer ima vsak priložnost, da pove svoje mnenje ... tu ni pravil.«

Ta skupina je edina, ki priznava, da uporabljajo »neprimeren način komuniciranja«. Podpirajo idejo neomejevanja spletnega izražanja, obenem pa – podobno kot ostali – poudarjajo, da je sovražni govor v spletnih komentarjih drugačen od tistega v pismih bralcev, in sicer zaradi takojšnjega odgovora in manj regulacije: »Ko sodite sovražni govor v komentarjih, morate upoštevati, da to ni isto kot v pismih bralcev. Mi moramo reagirat takoj, dejansko napišeš, kar misliš tisti trenutek. Ne čakaš več dni. Poleg tega je tu več svobode in ni pravil kot v tisku ...«

Na vprašanje, ali bi uporabljali sovražni govor, če ne bi bili anonimni, so intervjuvanci te skupine edini odgovorili, da najbrž ne, kajti z anonimnostjo lahko neomejeno diskreditiraš tiste z drugačnimi mnenji. Njihovo stališče je, da bi anonimnost morali ukiniti. Tipičen zgled: »Če bi moje ime bilo jasno prepoznavno, bi najbrž bil vsaj bolj previden, kaj pišem. Anonimnost je potrebno odstraniti, tako bi vsi bili na isti ravni ... Ni mi hudo za politike, ampak včasih ljudje postanejo zelo grdi do novinarjev in drugih ...«

Upoštevajoč njihove izjave, lahko zadnji dve kategoriji intervjuvancev obravnavamo kot libertarne osebnosti, ki poudarjajo vrednote neodvisnosti, samoopredelitve, enakosti, avtonomne participacije v spletnih aktivnostih, iskanje užitka, odprtost in strpnost do drugačnih skupin, idej in življenjskih stilov. Verjamejo, da je resnica relativna. *Igralci* in *nadzorniki* objavljajo komentarje le občasno, čeprav še vedno nekajkrat na dan.

Sklep

Analiza intervjujev je razkrila raznoliko strukturo piscev sovražnega govora v komentarjih pod spletnimi novinarskimi prispevki, zato jih ne smemo obravnavati kot enovito skupino; nekateri izražajo sovražni govor, da bi diskreditirali posameznike in družbene skupine ter izrazili sovraštvo do njih; motiv drugih je sodelovanje v igri ali izvajanje nadzorne vloge. Skupno jim je to, da objavljajo komentarje le na eni novičarski spletni strani

in da vsi trdijo, da je sovražni govor v spletnih komentarjih treba obravnavati drugače od tistega v pismih bralcev. Vendar za to navajajo različne razloge. Predvsem se razlikujejo po tem, kako in zakaj delujejo. Nekateri so organizirani in delujejo po ukazu političnih strank in drugih nevladnih organizacij; diskreditirajo tiste, ki mislijo drugače, in spodbujajo sovraštvo do njih. Drugi delujejo na svojo lastno pobudo. Druga temeljna razlika je v njihovih vrednotah in prepričanjih.

Naše raziskovanje je pokazalo, da imata dve skupini (*vojaki* in *verniki*) značilnosti t.i. avtoritarnih osebnosti: veliko lojalnost do (političnih in ideoloških) avtoritet in skupin, veliko nestrpnost ali celo sovraštvo do tistih z drugačnim mišljenjem in prepričanje, da samo oni poznajo resnico, ki jo morajo razširiti na vojaški način. Razširjanje resnice za zmago je njihovo poslanstvo in ključni motiv izražanja sovražnega govora. Ti pisci sovražnega govora razumejo internet kot podaljšek običajnega političnega in kulturnega boja. Tako je delitev slovenskega političnega telesa prenesena na splet. Drugi dve skupini (*igralci* in *nadzorniki*) imajo značilnosti t.i. libertarnih osebnosti, saj verjamejo, da obstaja več resnic in da ima vsakdo pravico dokazovati svojo lastno resnico. Zagovarjajo neodvisnost in samoopredelitev, enakost, avtonomno participacijo, iskanje užitka, odprtost in tolerančnost do množstva različnih skupin, idej in življenjskih stilov. V nasprotju s pripadniki prve skupine so prepričani, da obstaja spletna skupnost, za katero je značilno, da njeni člani komunicirajo na enak način (kot del igre ali kot dejavno komentiranje družbenih problemov). Internet dojemajo kot svoboden prostor. Glavna motiva *igralcev* sta vznemirjenje in zabava; ne predstavljajo kakih posebnih interesov. *Nadzorniki* uporabljajo komentarje na spletu na emancipatoren način; motivira jih pritegovanje pozornosti k družbenim neenakostim. Priznavaajo, da je uporaba sovražnega govora nepotrebna, in so edini med vsemi intervjuvanci za odpravo anonimnosti, saj ta omogoča zlorabo tistih, ki menijo drugače. Za vse ostale intervjuvance je anonimnost bistvena; večina enači izgubo anonimnosti s cenzuro, izgubo foruma za odprto komuniciranje, igranje (*igralci*), politično participacijo in boj (*vojaki* in *verniki*). Izguba anonimnosti zanje pomeni konec vsega naštetega. *Nadzorniki* v nasprotju z *verniki* ne branijo mnenj zgolj ene skupine, ampak vseh, katerih pravice so kršene, in pripravljeni so spremeniti svoje prepričanje na temelju argumentov. Motivi piscev sovražnega govora v spletnih komentarjih so le deloma enaki motivom tistih, ki ne pišejo na spletu; poslanstvo in vznemirjenje sta enaka, emancipatoren motiv pritegovanja pozornosti k družbeni neenakosti pa je nov.

Različni tipi komentatorjev vidijo različne koristi v pisanju komentarjev s sovražnim govorom, čeprav imajo vsi občutek večje družbene moči; kot je dejal eden od njih, je na ta način njihov glas »slišan in nekaj šteje«. *Vojaki* in *verniki* menijo, da sodelujejo v neposrednem političnem boju, *nadzorniki*

imajo občutek družbene angažiranosti in rušenja obstoječe družbene situacije, *igralci* občutijo vznemirjenje in zabavo.

Če povzamemo, ta študija razširja obstoječi teoretski okvir ter razkriva pomembnost in heterogenost participacije na spletu. Dosedanje študije o spletnih komentarjih in spletni novinarski praksi (npr. Domingo in Heinen, 2008; Domingo in dr., 2008; Wardle in dr., 2009; Nielsen, 2010; Santana, 2010) kažejo, da močna inercija, ki izhaja iz tradicionalnih novinarskih norm, preprečuje pravo interaktivno izmenjavo, saj novinarji pogosto prezejo komentarje prispevkov, četudi se vedno bolj zavedajo naraščajoče moči občinstva. Rezultati raziskovanja aktivnosti bralcev, ki preoblikujejo okvire novinarskih sporočil ter ustvarijo svoje lastne, povsem drugačne interpretacije dogodkov in situacij, opozarjajo, da znanstveniki ne bi smeli podcenjevati pomena aktivnosti članov občinstva in njihovih interpretacij novinarskih sporočil. Čas je, da raziskovalci novinarskih študij presežejo homogeno podobo spletnega občinstva in komentatorjev s sovražnim govorom, saj so – kot dokazuje naša raziskava – njihovi pogledi, vrednote in motivi za pisanje komentarjev zelo različni. Ta raziskava tudi razširja ugotovitve študij spletnih skupin, ki izražajo sovražni govor (npr. Levin in McDevitt, 1993; McDonald, 1999; Lee in Leets, 2002; Simi in Futrell, 2006), saj so se te osredotočale predvsem na določene domače strani ali bloge, niso pa analizirale komentarjev na novičarskih straneh. Naše raziskovanje v nasprotju s temi študijami prikazuje raznolikost spletnih udeležencev, ki uporabljajo sovražni govor, saj so njihove vrednote ali motivi lahko celo povsem nasprotni.

Če poskušamo na družbeni ravni odgovoriti, zakaj je v Sloveniji toliko komentarjev s sovražnim govorom, se lahko deloma sklicujemo na nacionalistične in kulturne težnje, ki oblikujejo sovražni govor v analiziranih medijih. Za območje Balkana je značilen napet nacionalističen diskurz, v katerem je nacionalna identiteta konstruirana prek zaničevanja drugih narodov, ki živijo proti vzhodu oziroma jugu, in ki ga je mogoče najti na vseh družbenih ravneh, vključno z mediji (Volčič, 2007; Kralj, 2008; Erjavec in Poler Kovačič, 2011). Nizka stopnja splošne politične kulture v Sloveniji prav tako prispeva k sovražnemu govoru na spletu. Odgovor je povezan tudi z ugotovitvijo, da je večina Slovencev nezadovoljna s politično, ekonomsko in širšo družbeno situacijo (Toš in dr., 2009), ki se kaže tudi v relativno visoki stopnji politične abstinence na volitvah. Nesodelovanje na volitvah je deloma nadomeščeno z interaktivnim okoljem spletnih komentarjev, kjer je možnost izražanja nezadovoljstva učinkovitejša, ker se človek lažje izrazi in vsak glas šteje, poleg tega izražanje lahko poteka pogosto – vsak dan ali celo večkrat na dan. Tudi tržna usmeritev medijev prispeva k obstoju sovražnega govora v spletnih komentarjih. V času ekonomske krize in upada branosti tiskanih medijev so spletni mediji vir dodatnega dobička. Prepoved sovražnega

govora v komentarjih je zato nezaželena, saj bi lahko odgnala uporabnike. Tržno načelo ima prednost pred omejitvijo sovražnega govora.

Vendar je nujno sovražnemu govoru posvetiti več pozornosti ter vztrajati pri kultiviranju demokratičnega dialoga in spoštovanju etike javnega komuniciranja na vseh družbenih ravneh. V razvoj politik je treba vključiti sodelovanje občinstva, da bi spremenili načine komuniciranja (gl. Robinson, 2010). Ker se slovenski spletni mediji zaradi žaljivih in sovražnih komentarjev v zadnjih letih srečujejo z vse večjimi težavami, so predstavniki šestih slovenskih spletnih portalov in Centra za varnejši internet (prijavne točke Spletno oko) podpisali *Kodeks regulacije sovražnega govora na slovenskih spletnih portalih* (2011), vendar je omejen le na podpisnike, obenem pa je vprašljivo, ali ga bodo sami člani spletne skupnosti upoštevali, saj je najučinkovitejša samoregulacija tista, ki jo oblikujejo tvorci besedil sami, v našem primeru torej pisci sovražnega govora v spletnih komentarjih pod novinarskimi prispevki. Čeprav komentarji s sovražnim govorom razširjajo in poglobljajo diskurz sovražnega govora v javnosti ter prispevajo k bipolarizaciji političnega prizorišča v Sloveniji, kar je videti tudi v številnih izjavah politikov (tudi v parlamentu), ki navajajo primere sovražnega govora v komentarjih za diskvalificiranje političnih nasprotnikov, se ne strinjamo z avtorji, ki zahtevajo cenzuro ali enaka pravila, kot veljajo za pisma bralcev (npr. Scholz, 2007). Objava komentarjev na novičarskih spletnih straneh namreč ni zgolj priložnost, da se člani občinstva pridružijo razpravi z drugimi, ki niso vključeni v novinarski produkcijski proces, ampak tudi ena redkih priložnosti za državljane, da izrazijo svoje mnenje ter dobijo občutek opolnomočenja in pomembnosti, ki je bil pri tradicionalni politični participaciji, kot so volitve, izgubljen.

Ta študija je kot prva analizirala pisce sovražnega govora na novičarskih spletnih straneh, zato zagotavlja okvir, na katerem bodo lahko gradile prihodnje raziskave. Da bi ugotovili, kako pisci sovražnega govora spreminjajo svoj diskurz, bi bilo treba v prihodnje izvesti longitudinalno študijo, ki bi raziskovalcem omogočila spoznati, ali pisci sovražnega govora sčasoma prenehajo s sovražnim govorom ali celo zamenjajo vloge. Ker ima vsaka skupina uporabnikov svoje lastnosti, doslej analizirane le v tem članku, bi jih prihodnje študije lahko raziskale bolj poglobljeno. Analizo določenih prvin komentarjev bi lahko povezali z analizo njihovih ustvarjalcev in tako poskušali ugotoviti, kakšne diskurzivne strategije uporabljajo člani določene skupine in ali se te sčasoma spreminjajo – ali nekatere izginjajo in ali se pojavljajo nove.

LITERATURA

Adorno, Theodor W., Else Frenkel-Brunswik, Daniel J. Levinson in R. Nevitt Sanford (1950): *The Authoritarian Personality*. New York: Harper.

- Altemeyer, Bob (1981): Right-wing authoritarianism. Winnipeg: University of Manitoba Press.
- Azriel, Joshua (2005): The Internet and Hate Speech: An examination of the Nuremberg Files case. *Communication Law and Policy* 10 (4): 477-97.
- Bowman, Shayne in Chris Willis (2003): *We Media: How Audiences Are Shaping the Future of News and Information*. Reston, VA: Media Center, American Press Institute.
- Burgess, Robert G. (1982): The Unstructured Interview as a Conversation. V R. G. Burgess (ur.), *Field Research*, 107-10. London: Routledge.
- Cammaerts, Bart (2009): Radical Pluralism and Free Speech in Online Public Spaces. *International Journal of Cultural Studies* 12 (6): 555-75.
- Cooper, Stephen D. (2006): *Watching the Watchdog: Bloggers and the Fifth Estate*. Spokane, WA: Marquette Books.
- Deuze, Mark (1999): Journalism and the Web: An Analysis of Skills and Standards in an Online Environment. *Gazette* 61 (5): 373-90.
- Domingo, David in Ari Heinonen (2008): Weblogs and Journalism: A Typology to Explore the Blurring Boundaries. *Nordicom Review* 29 (1): 3-15.
- Domingo, David, Thorsten Quandt, Ari Heinonen, Steve Paulussen, Jane B. Singer in Marina Vujnovic (2008): *Participatory Journalism Practices in the Media and Beyond*. *Journalism Practice* 2 (3): 326-42.
- Dworkin, Ronald (1994): A New Map of Censorship. *Index on Censorship* 23 (1/2): 9-15.
- Erjavec, Karmen in Melita Poler Kovačič (2011): Hate Speech in News Web Sites' Comments. V Helga Tawil-Souri in Zala Volčič (ur.), *Politics and Digital Media in the Balkans and the Middle East*, v tisku.
- Flanagan, Scott C. in Aie-Rie Lee (2003): The New Politics, Culture Wars, and the Authoritarian-Libertarian Value Change in Advanced Industrial Democracies. *Comparative Political Studies* 36 (3): 235-70.
- Gillmor, Dan (2004): *We the Media*. New York: O'Reilly.
- Hall, Jim (2001): *Online Journalism*. London: Pluto Press.
- Hermida, Alfred in Neil Thurman (2007): Comments Please: How the British news media are struggling with user-generated content. Dostopno prek <http://online.journalism.utexas.edu/2007/papers/Hermida.pdf>, 25. 7. 2011.
- Kodeks regulacije sovražnega govora na slovenskih spletnih portalih. 2011. Dostopno prek <http://www.spletno-oko.si/uploadi/editor/1292489478Kodeks.pdf>, 25. 7. 2011.
- Kodeks novinarjev Slovenije. DNS in SNS, 2010. Dostopno prek http://www.razsodisce.org/razsodisce/kodeks_ns.php, 25. 7. 2011.
- Kralj, Ana (2008): *Nepovabljeni: globalizacija, nacionalizem in migracije*. Koper: Založba Annales.
- Lee, Elissa in Laura Leets (2002): Persuasive storytelling by hate groups online: Examining its effects on adolescents. *American Behavioral Scientist* 45 (6): 927-57.
- Levin, Brian (2002): *Cyberhate: A Legal and Historical Analysis of Extremists' Use of Computer Networks in America*. *American Behavioral Scientist* 45 (6): 958-88.

- Levin, Jack in Jack McDevitt (1993): *Hate crimes*. New York: Plenum.
- Matsuda, Mari J., Charles R. Lawrence, Richard Delgado in Kimberle Williams Crenshaw (1993): *Words That Wound*. Boulder: Westview Press.
- McDevitt, Jack, Jack Levin in Susan Bennett (2002): *Hate Crime Offenders*. *Journal of Social Issues* 58 (2): 303–17.
- McDonald, Megan (1999): *CyberHate: Extending persuasive techniques of low credibility sources to the World Wide Web*. V David W. Schumann in Esther Thorson (ur.), *Advertising and the World Wide Web*, 149–57. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Mill, John Stuart (1978): *On Liberty*. Indianapolis: Hackett Publishing Press.
- Motl, Andrej (2010): *Sovražni govor v slovenskih medijih na spletu*. *Medijska preža/Media Watch* 37 (1): 20–21.
- Nemes, Irene (2002): *Regulating Hate Speech in Cyberspace: Issues of Desirability and Efficacy*. *Information & Communication Technology Law* 11 (3): 193–220.
- Nielsen, Carolyn (2010): *Community Conversation or "The New Bathroom Wall?" Anonymous Online Comments and the Journalist's Role*. Association for Education in Journalism and Mass Communication, Denver, CO, 4. 8. 2010.
- Pavlik, John (2001): *Journalism and New Media*. New York: Columbia University Press.
- Robinson, Sue (2010): *Traditionalists vs. Convergents*. *Convergence: The International Journal of Research into New Media Technologies* 16 (1): 125–43.
- Rokeach, Milton (1960): *The Open and Closed Mind: Investigations into the Nature of Belief Systems and Personality Systems*. New York: Basic Books.
- Santana, Arthur (2010): *Conversation or Cacophony: Newspapers Reporters' Attitudes Toward Online Reader Comments*. Association for Education in Journalism and Mass Communication, Denver, CO, 4. 8. 2010.
- Scholz, Andy (2007): *Anonymous web posts should be curtailed*. *Quill* 95 (6): 39.
- Simi, Pete in Robert Futrell (2006): *Cyberculture and the endurance of white power activism*. *Journal of Political and Military Sociology* 34 (1): 115–42.
- Singer, Jane B. in Ian Ashman (2009): *Comment Is Free, but Facts Are Sacred: User-Generated Content and Ethical Constructs at the Guardian*. *Journal of Mass Media Ethics* 24 (1): 3–21.
- Toš, Niko, B. Malnar, I. Bernik, M. Hafner-Fink, V. Miheljak, S. Kurdija in S. Uhan (2009): *Vrednote v prehodu IV*. Ljubljana: FDV.
- Volčič, Zala (2007): *Yugo-nostalgia: Cultural Memory and Media in the former Yugoslavia*. *Critical Studies of Mass Communication* (24) 1: 21–38.
- Wardle, Claire, Andy Williams in Karin Wahl-Jorgensen (2009): *ugc@thebbc*. International Communication Association, Chicago, IL, 20. 5. 2009.
- Whillock, Rita Kirk (ur.) in David Slayden (ur.) (1995): *Hate Speech*. London: Sage.

KRITERIJI ZA PREPOZNAVANJE SOVRAŽNEGA GOVORA V JEZIKU: ŠTUDIJA PRIMERA**

Povzetek. Besedilo avtorja Tomaža Majerja je splošno in strokovno javnost spodbudilo k razpravi o sovražnem govoru. Zaradi potrebe po kategorizaciji za prepoznavanje elementov sovražnega govora v besedilu in govoru smo s pomočjo obstoječe literature sovražni govor najprej opredelili in ga ločili od razžalitev ter postavili nove kriterije za prepoznavanje sovražnega govora v jeziku.

Ključni pojmi: sovražni govor, razžalitev, diskriminacijski diskurz, manjšine, svoboda govora, regulacija, zakonodaja

Samoumevnost sovražnosti v javnem in političnem življenju je vpisana v rojstnem listu Republike Slovenije, kjer se nestrpnost, predsodke, sovražnost, nesprejemanje in rasizem tolerira. Večina Slovencev jih razume kot povsem normalen, običajen in celo legitimen del izgovora, ki ga največkrat imenuje *svoboda govora*. Kljub temu, da je prag tolerance glede nestrpnosti do drugih formalnopravno vpisan v slovensko in evropsko zakonodajo, ga nenehno prestopata tako politični razred kot običajni državljani (Kozinc, 2005: 97).

Eden ključnih elementov za prepoznavanje sovražnega govora je njegov *namen*, tj. človeka ponižati, prestrašiti, poslabšati njegov družbeni položaj, spodbuditi nasilje, prikazati ga kot tretjerazredno necivilizirano bitje idr. glede na rasne, etnične, spolne, religiozne, nacionalne in telesne izvore ter značilnosti manjšin. Namen sovražnega govora se uresničuje s pomočjo *namerno izbranih jezikovnih sredstev*, o tem, ali ga jezikovna sredstva izkazujejo, pomaga presojati jezikovna stilistika. Zaenkrat je stilistika opredelila le indice namena zaničevanja v primeru razžalitev (Korošec, 2002: 14), zato obstaja raziskovalna vrzel, ki nas je spodbudila k postavitvi raziskovalnega

* Raphael Campos Ferreira, dipl. novinar, Petra Košič, dipl. novinarka, Noemi Mavrič, dipl. novinarka, Nina Mihalič, dipl. upravnih ved, so študenti programa 2. stopnje Novinarske študije.

** Študija je nastala v okviru raziskovalne naloge pri predmetu Jezik in stil novinarskih besedil.

vprašanja, *kako lahko jezikovna stilistika prispeva k prepoznavanju sovražnega govora*. Namen raziskovanja je ugotoviti, kaj je sovražni govor, naš glavni cilj pa je postavitev kategorizacije za prepoznavanje sovražnega govora v jeziku.

Elemente sovražnega govora bomo iskali v besedilu¹ Tomaža Majerja,² ki je razburilo javnost, ker jasno deli volilce na stare in »nove« državljane, Zorana Jankovića pa obtožuje³ goljufije. V okviru proučevanja sovražnega govora je sporen zgolj tisti del, ki se ukvarja z delitvijo državljanov oziroma izpostavljanjem manjšine, ki je tudi ena ključnih sestavin za prepoznavanje sovražnega govora v jeziku.

Sovražni govor

Obstaja precejšnje soglasje stroke o tem, kaj je sovražni govor in s kakšnim namenom nastaja. Leets (2002: 361–341) ga opredeljuje kot proti manjšinam usmerjen *žaljivi govor*, ki se kaže glede na izbor jezikovnih sredstev. Za sovražni govor se šteje *vsako izražanje predsodkov*, ki je usmerjeno proti posameznikom ali skupini in ga storilci izrazijo z namenom, da bi ljudi blatili ali jih prizadeli (Boeckmann in Turpin-Petrosino, 2002: 225–207). Kot sovražni govor se razume tudi vsakršno izražanje mnenj in idej, ki so po svoji naravi *diskriminatorne*, npr. ksenofobične, rasistične, homofobične, antisemitistične, seksistične itd., in so uperjene *proti različnim manjšinam*. Temelji na prepričanju, da so nekateri ljudje manjvredni, ker zaradi posamezne osebne okoliščine pripadajo določeni skupini. Te posebne okoliščine so lahko narodnost, rasa, etnično poreklo, versko ali drugo prepričanje, spol, zdravstveno stanje, jezik, invalidnost, starost, gmotno stanje, izobrazba, družbeni položaj itd. (Spletno oko, 2007).

Namen sovražnega govora je ljudem povzročiti psihično ali fizično škodo, jih omadeževati, v njih vzbujati občutke zavračanja in manjvrednosti, njegove posledice pa lahko občutijo ali posamezniki in skupine ali celotna

¹ Besedilo je bilo objavljeno na spletni strani stranke SDS v nedeljo, 11. decembra 2011. Jankovića sta dvignila umetno ustvarjen strah in slovenska radodarnost z državljanstvi. Dostopno na <http://www.sds.si/news/10328>, 19. 12. 2011.

² Avtor besedila ni znan, po besedah članov stranke živi na Vrhniki. Novinar Mladine Borut Mekina ga tam ni našel. Glej izvirno besedilo: Mekina, Borut (2011): Moteči trenirkarji: Ni vprašanje, ali so Jankovića izvolili »novi državljani«, temveč zakaj Slovenci ne želijo več izvoliti Janeza Janše. Mladina (50): 24–20. Mitja Kunstelj, nekdanji pripadnik specialne enote Moris, je na svojem blogu zapisal, da Janez Janša v svojih psevdonimih uporablja koren »maj«, torej Majer, Majnik, Koštomaj Kunstelj, Mitja (2011): MIKSTONEblog. Dostopno na <http://mikstone.wordpress.com/>, 17. 12. 2011.

³ Obtoževanje pisca, da je Zoran Janković na nepošten način pridobival volilne glasove, smo pri našem raziskovanju izločili. Gre namreč za napad na čast in dobro ime, ki je lahko obravnavan v okviru drugih kaznivih dejanj, npr. žaljive obdolžitve. Več o razžalitvah glej v Koroščevem zborniku Razžalitve v tiskanih medijih (FDV, Ljubljana, 2002).

družba (Leets, 2002: 361–341). Glavni cilj sovražnega govora je človeka ponižati, prestrašiti, poslabšati njegov družbeni položaj, spodbuditi nasilje med ljudmi in druge akcije glede na rasne, etnične, spolne, religiozne, nacionalne ter telesne izvore in značilnosti določenih skupin. Leskoškova (2005: 82) izpostavlja Walkerjevo tezo, da je sovražni govor lahko še posebej nevaren zato, ker legitimira druga sovražna dejanja, kot so fizični napadi ali institucionalno nasilje. Sovražni govor je namreč eno najmočnejših sredstev diskriminacije, še posebej zato, ker ga je težko definirati, preiskovati in kaznovati.

Diskriminatorni diskurz

Sovražni govor se izraža prek namerno izbranih jezikovnih sredstev, katerih namen je poniževati, razčlovečiti, odvzeti dostojanstvo, postaviti v podrejen položaj, nekoga prikazati kot nečloveka, tretjerazredno necivilizirano bitje (Leskošek, 2005: 81). To definira sovražni govor kot obliko *diskriminatornega diskurza* (Erjavac in Poler Kovačič, 2007: 36), ki je podlaga za različne oblike diskriminacije. Erjavčeva in Poler-Kovačičeva (2007: 36) sovražnemu govoru pripisujeta diskurzivno naravo, ker se izraža v besedilih in govoru. Razumeta ga kot eno od oblik novega rasizma, ki se izraža in potrjuje v vsakdanjih pogovorih ter drugod, npr. v policijskih zaslišanjih, parlamentarnih razpravah, politični propagandi, šolskih učbenikih in tudi v novinarskih prispevkih. Enačimo ga lahko z družbenim dejanjem, saj lahko grobo določi družbeni položaj tistih, proti katerim je usmerjen (Spletno oko, 2007). Če poteka v obliki nadlegovanja, ga razumemo kot *diskriminatorno prakso*, v ostalih primerih pa deluje kot *spodbuda k diskriminaciji* (Kogovšek in Petković, 2007: 23).

Sovražni govor v medijih

Mediji so enostavna platforma za širjenje idej in miselnosti, zato je tudi sovražni govor v medijih lahko pogosto zaznati. Dejavnost medijev sicer temelji na svobodi izražanja in svobodnem pretoku informacij, torej pravici do svobode izražanja, ki jo omogoča Zakon o medijih. Ta pravice tudi omejuje, sovražni govor pa izrecno prepoveduje.⁴

Zakaj se mediji nanj ne odzivajo oziroma nanj premalo opozarjajo, bi lahko pripisali ali pomanjkanju kategorizacije za prepoznavanje sovražnega govora ali nepoznavanju njegovih učinkov. Društvo novinarjev Slovenije je

⁴ Prepovedano je z razširjanjem programskih vsebin spodbujati k narodni, rasni, verski, spolni in drugi neenakopravnosti, k nasilju in vojni ter izzvati narodno, rasno, versko spolno ali drugo sovraštvo in nestrpnost (8. člen Zakona o medijih).

s Sindikatom novinarjev Slovenije v zadnji posodobitvi Kodeksa novinarjev Slovenije⁵ zato sovražni govor še bolj jasno opredelilo in izpostavilo navodila za ravnanje novinarjev v primeru zaznave prvih indicov sovražnega govora. Če novinarji sovražni govor prepoznajo, morajo nanj opozoriti in ga jasno obsoditi. V takem primeru objektivnost ne predstavlja najvišje vrednote, Joganova (2002: 115) ob tem še opozarja, da tudi »citiranje ne more biti sredstvo za prelaganje odgovornosti na drugo osebo ali na brezosebno množico«.

Zaradi nenadzorovanosti in anonimnosti je s sovražnim govorom najbolj preplavljen splet, kjer se sovražni govor najpogosteje pojavlja v dveh oblikah: pod prispevki, blogi ali na forumih v obliki *komentarjev* in v obliki t. i. *sovražnih skupin* (*hate groups*), ki so v celoti lahko posvečene sovražnemu govoru. Hermida in Thurman (2007) raziskujeta, ali je k naraščajočemu obsegu sovražnega govora na spletu pripomogla ravno uporaba spletnih orodij, ki omogočajo komentiranje in uporabnike celo spodbujajo k javnemu izražanju mnenj. Gerstenfeld, Grant in Chiang (2003: 35–29) menijo, da splet lahko predstavlja močno orožje še posebej takrat, ko ga izrabijo ekstremisti. Omogoča namreč doseg občinstva tudi v mednarodnem okolju, različnim skupinam pa povezovanje in usmerjanje pripadnikov k podobno mislečim skupinam.

V Sloveniji se je poskus regulacije spletnih medijev začel s projektom Spletno oko leta 2007. Njegovo poslanstvo je zmanjšati obseg sovražnega govora in otroške pornografije na spletu. Portal koordinira ljubljanska Fakulteta za družbene vede, kjer lahko uporabniki podajo anonimno prijavo otroške pornografije ali sovražnega govora. Usposobljeni pregledovalci prijave pregledujejo, in če ocenijo, da gre za domnevno nezakonito vsebino, prijavo posredujejo pooblaščenim organom pregona. Spletno oko deluje pod okriljem komunitarnega programa Varnejši internet plus in mednarodne organizacije Inhope, sodeluje pa s slovensko policijo, tožilstvom in nekaterimi mediji. V okviru projekta je nastal tudi Kodeks⁶ regulacije sovražnega govora, ki ga je do sedaj podpisalo šest medijskih spletnih portalov: *Dnevnik.si*, *Delo.si*, *Siol.net*, *Vecer.com*, *Zurnal24.si* in *RTVslo.si*.

Sovražni govor je na slovenskih spletnih portalih največkrat usmerjen proti istospolno usmerjenim, narodnostnim skupinam in Romom. A statistika kaže, da se je število prijav sovražnega govora v zadnjih letih povečalo, kar Petković (2011: 5) pripisuje večji ozaveščenosti ljudi. K temu je pripomoglo novinarstvo, ki ima v bistvu in poslanstvu sporočanja etični odnos.

⁵ Na sovražni govor se nanašata 2. in 20. člen Kodeksa novinarjev Slovenije, 21. člen ga izrecno prepoveduje.

⁶ Osredotoča se na najožjo interpretacijo sovražnega govora, kot ga obravnava 297. člen Kazenskega zakonika.

Naloga etike pa je, da posreduje tam, kjer pravo ne more zagotoviti varnosti človeka pred oblastjo in posamezniki, tj. z moralnim varstvom (Poler Kovačič 2002: 89).

Zakonska regulacija sovražnega govora

Sovražni govor se mnogokrat upravičuje s pravico do svobodnega izražanja, ki jo kot temeljno zagotavlja slovenska ustava. Vendar pa Joganova opozarja (2002, 116), da ustavno določena pravica do svobode izražanja ne pomeni absolutne samovoljne izrabe te pravice, temveč je notranje omejena s standardi, ki varujejo druge človekove pravice, predvsem človekovo dostojanstvo in nedotakljivost osebnosti. Že Millova klasična razlaga pojmovanja o svobodi opominja, da človekova svoboda sega le do tam, kjer se začenjajo posegi v pravice drugega. To idejo sta na sovražni govor in medije aplicirali tudi Kogovškova in Petkovičeva (2007: 23), ki menita, da bi posamezniki lahko posegali v človekovo pravico do osebnega dostojanstva⁷ in varnosti, če bi bila pravica do svobode govora absolutna. Leskoškova opozarja (2005: 81), da je razumevanje in umeščanje sovražnega govora kot sovražnega dejanja pomembno zaradi razumevanja nestrpnosti. Jezik realnost odseva in jo obenem tudi (so)ustvarja. Tako sovražni govor omogoča, da se v realnosti oblikujejo sovražne mentalitete, ki ustvarjajo podlago za vse druge oblike sovražnosti.

Iz ustavnih členov in zakonskih določil⁸ je jasno razvidno, da pravice do svobode govora ne gre jemati absolutno, saj je jasno omejena z drugimi pravicami, in tako sovražni govor v nobenem primeru ne more biti opravičljiv s pravico do svobode izražanja. Leskoškova (2005: 84) ugotavlja, da je bil sovražni govor v zgodovini Združenih držav Amerike, kjer je pravica do svobode izražanja absolutna, le nekajkrat predmet zakonske regulacije. V preteklosti je bilo sicer nekaj poskusov⁹ omejevanja svobode govora, predvsem v primerih sovražne propagande, ki pa niso dobili večje podpore v javnosti. Svobodo govora v Evropi zagotavlja Evropska konvencija o človekovih pravicah in je podobno cenjena kot v ZDA, pa kljub temu obstajajo v razumevanju te svobode med evropsko in ameriško tradicijo velike razlike.

⁷ Spoštovanje človekovega dostojanstva kot temeljno človekovo pravico zagotavlja Ustava RS.

⁸ Ustava RS v 39. členu zagotavlja pravico do svobode izražanja, v 63. členu pa jo zaradi drugih temeljnih človekovih pravic in svoboščin omejuje. Diskriminacijo, in v njenem okviru tudi sovražni govor, prepoveduje 5. člen Zakona o uresničevanju načela enakega obravnavanja. Sovražni govor se po 297. členu Kazenskega Zakonika Republike Slovenije obravnava kot kaznivo dejanje.

⁹ Znan je poskus, ki je nastal po številnih incidentih sovražnega govora uperjenega proti rasni diskriminaciji. Levi politični aktivisti, med njimi tudi številni ugledni profesorji z različnih pravnih fakultet, in pripadniki zatiranih skupin so ustanovili gibanje za enakost in spoštovanje raznolikosti. Gibanje se je borilo predvsem proti absolutističnemu razumevanju ustavnih pravic, ki je poglavitna ovira za omejitev sovražnega govora v ZDA (Leskošek, 2005: 84).

Evropa sovražni govor jasno in nedvoumno zavrača. Evropska konvencija namreč vsebuje člene, ki svobodo govora tudi omejujejo ter ji dodeljujejo dolžnosti in odgovornosti. Sovražni govor je v Evropi oblika izražanja, ki je v nasprotju s temeljnimi idejnimi izhodišči Konvencije in predstavlja grožnjo demokratični družbi (Leskošek, 2007: 87–85).

Posledice sovražnega govora

Družba se pri izpostavljanju in stigmatiziranju manjšin ne zaveda, da imajo besede z namenom poniževanja, razčlovečenja, ki ljudem rušijo dostojanstvo, jih postavljajo v podrejen položaj, jih prikazujejo kot tretjerazredna necivilizirana bitja, pravzaprav velik vpliv na njihov položaj v družbi. Leskoškova (2005: 81) meni, da so možnosti posameznikov za življenje in sprejetost v družbi odvisne predvsem od položaja, ki jim ga določajo nosilci družbene moči. Erjavčeva in Poler-Kovačičeva (2007: 37) navajata, da imajo tudi mediji skupaj z elitami in institucijami, kot so politiki, korporacije, strokovnjaki in pedagogi, največ vpliva na življenje večine ljudi v družbi. Medijska moč je predvsem diskurzivne oziroma simbolne narave, saj je medijski diskurz ključni vir človeškega znanja, stališč in ideologij, pa naj gre za elite ali običajne državljane.

Sovražni govor človeka oropa spoštovanja ter lahko povzroči psihično stisko in tesnobo. V ljudeh, proti katerim je usmerjen, pogosto izzove jezo, občutke zavrnitve in ranljivosti, čustvena nihanja, konfliktna reakcije in poizkuse sprememb vedenja, da bi se v prihodnosti izognili biti tarča izražanju sovraštva (Leets, 2002: 361–341). Kogovškova in Petkovičeva opozarjata (2007: 28), da so žrtve diskriminacije odrinjene na rob družbe, marginalizacija in socialna izključenost skupin kot posledici diskriminacije pa se lahko prenašata iz generacije v generacijo. Sovražni govor učinkuje negativno ne le na diskriminirano osebo ali skupino, temveč na celotno družbo, saj znotraj nje povzroča neenakosti in jo v celoti šibi. Dolgotrajna diskriminacija v kateri koli obliki, naj gre za sovražni govor, nadlegovanje ali segregacijo, negativno vpliva na zdravstveno stanje žrtev, ker prispeva k večji obolevnosti za kroničnimi boleznimi, psihološkim obolenjem in samomorilskim nagnjenjem. Tako diskriminacija zvišuje stroške zdravstvenih storitev, zdravi in bolniških stažev, s tem pa zmanjšuje blaginjo celotne družbe (Kogovšek in Petković, 2007: 29–28).

Delovanje posameznika se ocenjuje, nagrajuje in kaznuje glede na obče sprejeta pravila. Na tej podlagi posameznik oblikuje tudi predstavo o samem sebi, svojem dostojanstvu, časti in vključenosti ter usklajenosti z drugimi v danem kulturnem okolju. Kot po Cooleyju navaja Joganova (2002: 113), so za oblikovanje posameznikove samopodobe pomembne tri sestavine: naše predstave o tem, kakšni se zdimo drugim; predstave o tem, kako

drugi ocenjujejo naš videz, in predstave o sodbah drugih o nas, s katerimi si ustvarjamo samoobčutenje bodisi ponosa ali sramu. Označevanje posameznika z lastnostmi, ki v družbi veljajo za nezaželeni, nemoralni, manj vredni, nevredni dostojnega človeka, zlasti če niso prisotne na »skriti ravni«, je zanj žaljivo. Sovražni govor vpliva na vsakdanje življenje posameznikov in skupin ter zaznamuje celotno družbo. Ker je sovražni govor v Sloveniji predrko preganjan, morajo posamezniki in skupine negativno izkušnjo kot tarče sovražnega govora predelati sami, hkrati pa se tudi avtorji sovražnega govora zavedajo, da ne bodo občutili negativnih posledic, kar je slabo za celotno družbeno stanje (Jogan, 2002: 114). Romom se pogosto pripisuje tatinska in lena narava. Ker ljudje stereotipe sprejemajo za resnične, imajo Romi pri nas velike težave pri iskanju zaposlitve.

Kriteriji za prepoznavanje sovražnega govora v jeziku

Teoretska izhodišča za postavitev kriterijev

Glede na ugotovitve strokovne in znanstvene literature moramo pri postavljanju kriterijev za prepoznavanje elementov sovražnega govora upoštevati naslednje: sovražni govor je diskriminatorni diskurz, ki se izraža z namerno izbranimi jezikovnimi sredstvi, s katerimi uresničuje svoj namen. Nekatera jezikovna sredstva so žaljiva in diskriminatorna že sama po sebi, zato je namen sovražnega govora lažje prepoznan. Pri drugih jezikovnih sredstvih, kjer je namen sovražnega govora težje prepoznaven, pa je treba upoštevati tudi druge sporočanje okolice. Jezikovna stilistika pomaga presojati, ali taka jezikovna sredstva uresničujejo namen poniževanja, zaničevanja idr.

Tudi pri razžalitvah se obravnavajo jezikovna sredstva, ki jih jezikovni čut šteje za splošno gledano žaljiva, pri čemer se ne presoja o vidiku resničnosti, zato si v jezikovnem (tudi etičnem in pravnem) vidiku delijo nekatere lastnosti s sovražnim govorom. Najpomembnejše pri izboru jezikovnih sredstev je zavedanje, da gre za posameznikovo *namerno izbiro* jezikovnih sredstev, poudarja Kalin Golobova (2002: 31). Dejstvo, da obstaja izbira, predpostavlja obstoj jezikovnih sredstev, ki nosijo isti pomen, vendar se v stilni oziroma semantični vrednosti razlikujejo. Če torej nekdo izmed variantnih jezikovnih sredstev izbere žaljiva, ne more trditi, da tega ni storil z namenom zaničevanja.

Elementi prepoznavanja delitve

Sovražni govor in razžalitev ustvarja podoben namen, ki se torej kaže z izbiro jezikovnih sredstev, zato smo pri postavitvi kriterijev za prepoznavanje elementov sovražnega govora izhajali iz Koroščeve opredelitve

indicev namena zaničevanja.¹⁰ S pomočjo ugotovitev ameriške raziskave o sovražnem govoru na radiu Quantifying Hate Speech on Commercial Talk Radio¹¹ pa smo določili prvo fazo prepoznavanja sovražnega govora.

Prvi korak je prepoznana nesporna delitev na *nas/MI* in *njih/ONI*. Gre torej za delitev na *večino* in za izpostavljanje *manjšine* v nekem družbenem okolju. Če jezikovna in vsebinska analiza lahko dokažeta, da ta delitev nastaja z namenom blatenja, zaničevanja, spodbujanja k nestrpnosti manjšin idr., kar sovražni govor ustvarja, ga obenem tudi potrjuje. Z drugim korakom pa lažje prepoznamo delitev oziroma izpostavljanje manjšine, kjer je ni mogoče takoj prepoznati. Takrat v besedilu proučujemo še druge elemente *sobesedilnosti* ali v govoru upoštevamo nekatere *kazalnike*, kot sta *način izgovorjave*, *intonacija* ipd. Elemente sovražnega govora v jeziku jezikovna stilistika natančneje proučuje s štirimi kategorijami, ki se med seboj ne izključujejo, nekatera jezikovna sredstva pa lahko uvrščamo v več kategorij hkrati.

Kategorije za prepoznavanje sovražnega govora

Stilno negativno (slabšalno) konotirana jezikovna sredstva

V prvo kategorijo prepoznavanja sovražnega govora sodijo tista jezikovna sredstva, ki so žaljiva že sama po sebi, zato se ob njihovi izbiri namen jasno izraža in sovražni govor enostavno prepozna.¹² To so (1) *zaničljivi leksemi*: vulgarizmi (kurbir), zmerljivke (pezde), prostaški izrazi (ritopiki); (2) *nizke besede, slabšalne z enim pomenom* (gobec, gnida); (3) *slabšalne besede* (čvekavi, gobezdavi) in (4) *ekspresivne besede*, npr. pririnjili so se [do služb].

Jezikovna sredstva z negativno semantično vrednostjo

Sovražni govor je težje prepoznati, kadar gre za jezikovna sredstva, ki so sicer stilno nezaznamovana, vendar imajo v določenem družbenem okolju negativno semantično vrednost. Ta vrednost je odvisna od družbenega pojmovanja izrazov oziroma pojmov. V primerih uporabe stilno nevtralnih besed, z negativno semantično vrednostjo, je namen zaradi stilne nevtralnosti težje prepoznaven, zato govorimo o zastrtem sovražnem govoru.¹³

¹⁰ Glej str. 14 v Korošec, Tomo (2002): *Razžalitve v tiskanih medijih*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

¹¹ The UCLA Chicano Studies Research Center. Dostopno na <http://www.chicano.ucla.edu/research/documents/WPQuantifyingHateSpeech.pdf>, 19. 12. 2011.

¹² Navedeni primeri so bili ali izposojeni pri Koroščevi (2002: 14) opredelitvi indica namena zaničevanja ali so izmišljeni.

¹³ Pri tem je vredno izpostaviti, kar velja tudi za razžalitve: če obstaja možnost poimenovanja osebe s stilno in semantično nevtralnimi jezikovnimi sredstvi, jih je treba pri poimenovanju uporabiti. Uporaba vzdevkov, ki jih nosilec sam ne priznava, ni primerna oziroma je žaljiva.

Tako negativno semantično vrednost nosi beseda *lažnivec*. Če jo povežemo z romsko manjšino, ki je v Sloveniji pogosto izpostavljena in stereotipizirana, npr. *Romi so lažnivci*, izpostavljamo *laganje* kot njihovo edino ali glavno lastnost oziroma značilnost.¹⁴

Sporočila z negativno vrednostno sodbo

Kjer žaljivosti jezikovnih sredstev ni enostavno prepoznati, nam o njihovi žaljivosti pomaga presojati jezikovna stilistika. Odloča o tem, ali nosijo sporočila negativno vrednostno sodbo, v kateri je skrit namen sovražnega govora, zato v besedilu oziroma govoru presoja, ali gre za (1) *stereotipizacijo*: Cigani lažejo, kajti tudi gospod Grm laže;¹⁵ (2) *zbadljivost*: Janković ne zna uporabljati računalnika, ker je Južnjak; (3) *zasmehovanje*: Volilci so imeli na rokah napisane številke, (4) *sarkazem* ali (5) *ironijo*.

Zastrti sovražni govor je še posebej nevaren, ker se tako zamaskiran lažje širi med ljudmi. Javnost neposredno izkazovanje nestrpnosti sicer po večini obsoja, a kadar je skrita za šalo, omogoča četudi neresničnim idejam in sporočilom, da se vtisnejo v miselnost ljudi. To potrjujejo šale na račun priseljencev. Veliko ljudi namreč verjame, da priseljenci pogosto izkoriščajo socialno pomoč v njihovi državi in da so odgovorni za padec gospodarske rasti.

Neposredno izražanje nestrpnosti

V primeru neposrednega izražanja nestrpnosti, ustrahovanja in obtoževanja sovražni govor preseže meje diskriminatornega diskurza in postane diskriminatorna praksa. V nekaterih primerih ga je enostavno prepoznati, ker se nestrpnost jasno izraža s pomočjo (1) *pozivov k nestrpnosti*: Ne pustite, da nam vlada Južnjak; (2) *ustrahovanja*: Če pustimo, da na oblast pride Južnjak, nam bo hudo; ali (3) *obtoževanja*: Gospodarska rast se je ustavila, ker nam vlada Južnjak.

Analiza primera: prepoznavanje sovražnega govora v besedilu *Jankovića sta dvignila umetno ustvarjen strah in slovenska radodarnost z državljanstvi*

S predstavljenimi kriteriji smo prepoznali nekaj elementov jezikovnih prvin, iz katerih je namen sovražnega govora jasno razviden. Prvi element sovražnega govora v besedilu se kaže z delitvijo volilcev na stare in »nove« državljanke. Delitev je nesmiselna, saj je udeležba na volitvah ustavna pravica vseh državljanov Republike Slovenije.¹⁶ Avtor besedila manjšino

¹⁴ Tudi »morilec« je sicer stilno nevtralna beseda, vendar je etično sporno, če nekoga označimo za morilca. Sodišče sodb nikoli ne izreka v smislu »obsojeni je morilec«, temveč »obsojen je umora«.

¹⁵ Problem stereotipizacije je posploševanje oziroma pripisovanje lastnosti posameznikov celotni manjšini, ki ji posameznik pripada.

¹⁶ Volilna pravica je splošna in enaka. Vsak državljan, ki je dopolnil 18 let, ima pravico voliti in biti voljen. (43. člen Ustave RS)

izpostavlja na podlagi narodnosti, jezika, družbenega položaja in izobrazbe.

Prebivalci držav nekdanje Jugoslavije so nosilci negativne semantične vrednosti v Sloveniji zato, ker jih naša družba pogosto pojmuje kot drugorazredne državljane, neizobražene in neumne ljudi. Avtor izpostavljeno manjšino v besedilu še stereotipizira: »volilci s tujim naglasom«, »volilci, ki sploh niso odprli ust«, »volilci v trenirkah«, »volilci, ki so govorili v srbskem jeziku«. Pri tem ne uporablja jezikovnih sredstev, ki so sama po sebi žaljiva, zato negativno vrednostno sodbo sporočila lahko prepoznamo šele s pomočjo elementov, ki kažejo namen zasmehovanja. Avtor z njimi sporoča, da so »novi« državljani neumni, zato pa so »imeli na rokah s kemičnim svinčnikom napisano številko«, ki so jo morali obkrožiti na glasovnici.

Z izpostavljanjem manjšine in s prepoznavanjem več kategorij sovražnega govora – negativna semantična vrednost, stereotipizacija, zasmehovanje – ki se kažejo z izborom jezikovnih sredstev, je razpoznan namen besedila. Gre za poniževanje, zaničevanje, izražanje manjvrednosti izpostavljene manjšine ter prikazovanje njenih pripadnikov kot drugorazrednih bitij na podlagi njihove narodnosti, jezika in izobrazbe. Na podlagi tega ugotavljamo, da besedilo vsebuje elemente sovražnega govora. Ocenjujemo, da gre za sovražni govor v obliki diskriminatornega diskurza, ker v besedilu ni izrecnih pozivov k nestrpnosti, ki imajo lahko negativne posledice tako za manjšino kot za celotno družbo (Jogan, 2002: 114).

Sklep

Glede na proučevano strokovno in znanstveno literaturo ugotavljamo, da je sovražni govor *diskriminatorni diskurz*, ki se izraža z *namerno izbranimi* jezikovnimi sredstvi, s katerimi uresničuje svoj *namen*. Sovražni govor namreč nastaja z namenom, da bi tvorec v besedilu ali govoru človeka ponižal, prestrašil, poslabšal njegov družbeni položaj ali ga prikazal kot tretje-razredno necivilizirano bitje. To dosega z namerno izbranimi jezikovnimi sredstvi, s katerimi skupino ljudi izpostavi glede na njihovo rasno, etnično, spolno, religiozno, nacionalno ali katero drugo značilnost.

Pravna zakonodaja sovražni govor sicer prepoveduje in ga kaznuje, vendar je ta težko dokazljiv, še posebno v primerih, ko se ne izraža z jezikovnimi sredstvi, ki so sama po sebi žaljiva. Zato smo postavili nove kriterije za prepoznavanje sovražnega govora v jeziku, ki omogočajo prepoznavanje elementov sovražnosti tudi v primerih, ko se namen sovražnega govora skriva za stilno nevtralnimi besedami, ki dajejo sporočilu negativno vrednost.

S pomočjo te kategorizacije smo ugotovili, da besedilo Tomaža Majerja vsebuje elemente sovražnega govora. Avtor državljane deli na stare in

»nove«, slednje z izbranimi jezikovnimi sredstvi stereotipizira na podlagi narodnosti, jezika in izobrazbe. Sovražni govor v besedilu je oblika diskriminatornega diskurza, ki ljudi spodbuja k nestrpnosti.

Zaradi posledic sovražnega govora, ki lahko spodbuja nasilje, ljudi vodi v obup in zmanjšuje blaginjo celotne družbe, je smiselno nanj opozarjati. Boeckmann in Turpin-Petrosino (2002: 225–207) pravita, da bi bil boj proti sovražnemu govoru in privzganju strpnosti nasploh, uspešnejši, če bila strpnost do drugačnosti in sovražni govor v večjem obsegu predmet javnih diskusij v družbi, šolskega učnega programa in strožje zakonodaje v primeru vseh oblik nestrpnosti. Leets (2002: 361–341) je prepričan, da so predsodki in diskriminacija, in v okviru teh tudi sovražni govor, posledica neznanja in zatirane sovražnosti, ki naj bi se ju ljudje »otresli« z izobraževanjem v obdobju šolanja. A opozarja, da izobraževanje ne vodi vedno v privzgojo tolerance, zato predsodki in diskriminacija niso zgolj stvar neznanja, temveč družbenih okoliščin in kulture.

LITERATURA

- Boeckmann, Robert J. in Carolyn Turpin-Petrosino (2002): Understanding the harm of hate crime. *Journal of Social Issues* 58 (2): 207–225.
- Erjavec, Karmen in Melita Poler Kovačič (2007): Kritična diskurzivna analiza novinarskih prispevkov. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Gerstenfeld, Phyllis B., Diana R. Grant in Chau-Pu Chiang (2003): Hate Online: A content Analysis of Extremist Internet Sites. V *Analyses of Social Issues and Public Policy* vol. 3 (1): 29–44.
- Hermida, Alfred in Neil Thurman (2007): Comment please: How the British news media are struggling with user – generated content. Dostopno na <http://online.journalism.utexas.edu/2007/papers/Hermida.pdf>, 21. 11. 2011.
- Jogan, Maca (2002): Žalitev v množičnih medijih kot individualni in družbeni konstrukt. V *Razžalitve v tiskanih medijih*, ur. Tomo Korošec et al., 109–120. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Kalin Golob, Monika (2002): Jezikoslovna stilistika in razžalitve v tiskanih medijih. V *Razžalitve v tiskanih medijih*, ur. Tomo Korošec et al., 31–46. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Kogovšek, Neža in Brankica Petković (2007): O diskriminaciji. Priročnik za novinarke in novinarje. Ljubljana: Mirovni inštitut. Dostopno na http://www2.arnes.si/~ljmiri1s/slo_html/publikacije/Prirocnik_o_diskriminaciji.pdf, 19. 11. 2011.
- Korošec, Tomo et al. (2002): *Razžalitve v tiskanih medijih*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Leets, Laura (2002): Experiencing Hate Speech: Perceptions and Responses to Anti-Semitism and Antigay Speech. V *Journal of Social Issues* 58 (2): 341–361.
- Leskošek Vesna (2005): Sovražni govor kot dejanje nasilja. V *Mi in oni. Nestrpnost na Slovenskem*, ur. Vesna Leskošek, 81–97. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Mill, John Stuart (1994): *O svobodi*. Ljubljana: Študentska organizacija Univerze.

- Petkovšek Blaž (2011): Komentarji brez ustreznega nadzora. Dnevnik, 5. november.
- Poler Kovačič, Melita (2002): Razžalitve in dostojanstvo osebe. V Razžalitve v tiskanih medijih, ur. Tomo Korošec et al., 89–105. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Poler Kovačič, Melita in Karmen Erjavec (2011): Uvod v novinarstvo: učbenik za študente prvega letnika študijskega programa Novinarstvo na FDV. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

VIRI

- Društvo novinarjev Slovenije (2011): Kodeks novinarjev Slovenije. Dostopno na http://www.razsodisce.org/razsodisce/kodeks_ns.php, 20. 11. 2011.
- Kazenski zakonik Republike Slovenije (2008). Dostopno preko www.uradni-list.si/1/content?id=86833&part=&highlight=Kazenski+zakonik, 19. 11. 2011.
- Spletno Oko (2007). Dostopno preko www.spletno-oko.si/index.php?fl=0&p1=603&p2=573&p3=702&id=702, 19. 11. 2011.
- The UCLA Chicano Studies Research Center. Dostopno na <http://www.chicano.ucla.edu/research/documents/WPQuantifyingHateSpeech.pdf>, 19. 12. 2011.
- Ustava republike Slovenije (2006). Dostopno na <http://www.us-rs.si/media/ustava.-rs.pdf>, 19. 11. 2011.
- Zakon o medijih (2006). Dostopno na <http://www.uradnilist.si/1/content?id=76040&part=&highlight=zakon+o+medijih>, 20. 11. 2011.
- Zakon o uresničevanju načela enakega obravnavanja (2004). Dostopno na www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200450&stevilka=2295, 20. 11. 2011.